

ॐ
नमो भगवते वासुदेवाय

वेदान्त वीथी

अथवा

ज्ञानमंथी.

जहाँ सप्रम लिखित बहु अलविद्या सार है

इसी प्रसीद्ध जगत्

लक्ष्मणभक्त भक्तार्शंकर रायकृष्ण

मुनि रहेवारी वडोदरा दास अभिचार

अभिलाषा है.

प्रथम आवृत्ति प्रत ५००

अभिलाषा है.

श्री राजनगर दण्डपुर्ण-दरी प्री-टी-न प्रेस.

सन् १९१३—सन् १९००.

प्रीति १-४-० सन् ३ प्रीति.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગજરાતી કાપીરાશિરૂ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૯૩૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ વૈદ્યાનાથીય

વિષય ફ ૬૬

ॐ

तत्सत् ब्रह्मणे नमः

वेदान्त वीथी

અથવા

જ્ઞાનગ્રંથી.

જેમાં સપ્રેમ ભક્તિસહ બ્રહ્મવિદ્યા સાર છે.

રચી પ્રસીદ્ધ કરનાર

લલ્લુભાઈ પ્રભાશંકર રાયકવાળ

મુળ રહેવાશી વડોદરા હાલ અંધવાર

અમદાવાદ.

પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રત ૫૦૦

અમદાવાદ.

ધી રાજનગર ટાઇપકાઉન્ડરી પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ.

સંવત ૧૯૧૩—સને ૧૯૦૭.

કીમત ૧-૪-૦ સવા રૂપીયા.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
આગાહાવાટ
ગુજરાતી કૅપીરાઈટ સંગ્રહ
૧૯૩૮

આ પુસ્તક હિંદ સરકારના સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા
આક્ટ મુજબ નોંધાવ્યું છે.

ગીતી.

શુભ કાર્યમાં સઘળે, શંકર સુત અતિ પ્રેમે પુન્યે;
 એવા દુઃદાળાને, સમરતાં હૃદય હર્ષથી ઉલરાયે;
 પ્રેમે કરે જે સેવા, તેને મન વાંછીત ફળ આપે;
 દુઃખ સમયે ચઢી વારે, ગૌરી સુત સૌ સંકટને કાપે;
 પ્રીતી વડે હું પ્રણામુ, એવા સિદ્ધી બુદ્ધિ તણા સ્વામી;
 સહાય કરજો કાર્યે, વંદુ સરસ્વતી વળી શીરનામી;

અર્પણ પત્રિકા

હરિ: ૐ

અદ્વૈત વિદ્યાના રહસ્યને સ્ફુટ કરી જગતનો ઉદ્ધાર કરનારા કૈવલ્ય નિત્યાનંદ બ્રહ્મેક મહાસાગરમાંના ઉત્તુંગ તરંગ રૂપે તનુધારી શબ્દ બ્રહ્મ; નારાયણ સ્વરૂપ વિશ્વમાં અવ્યક્ત રૂપે છતાં જગતના કલ્યાણાર્થ વ્યક્ત રૂપ ધરી શ્રીમત્ જગત્શુર શંકર પોતેજ પરમહંસ શંકરાચાર્ય વર્ય ભગવાનરૂપે સર્વ જનોનો ઉદ્ધાર કરવાને પૃથ્વી તળ પર વિલાસ કરતા જે વિચરી રહેલા જણાયલા છે તેજ પોતે અદ્વૈત છતાં દ્વૈત રૂપે ભાસી, અવ્યક્ત છતાં વ્યક્તતાથી આવિર્ભાવ દર્શાવી: પાછા અવ્યક્ત રૂપે સ્થાવર જંગમાત્મક સર્વ વ્યાપી વીરાજ રહેલા છે; તે ભગવાન શ્રીમત્ શંકર નિર્મિત સ્થાનપર વિરાજેલા શ્રીમત્ પરમહંસ પરિત્રાજકાચાર્ય શ્રીમત્ જગત્શુર શ્રી શંકરાચાર્ય યોગીન્દ્રવર્ય શ્રી જગન્નાથ પીઠાધીશ્વર મહારાજ શ્રી જગન્નાથ તીર્થ નામધારી; આપ અદ્વૈત જ્ઞાનના સમુદ્ર છે. સમગ્ર વિશ્વના એક અદ્વિતીય જગત્શુર છે. ભગવાન શંકરના પ્રતિનીધિ છે. એ પ્રમાણે ધારી આપણા ચરણારવિંદમાં લકિતપ્રેરીત અને કૃતાંજલી થયેલો હું શિષ્ય વર્ગમાંનો એક આપનો જનલલ્લુરામ શર્મા નામે, ભટ પ્રભાશંકર મયારામનો પુત્ર આ અદ્વૈતજ્ઞાન, અભેદ સર્વવ્યાપી, ઐકમત્વ બ્રહ્મ પ્રતિપાદક યોગાદિ યથામતિ સંગ્રહીત કરાયલું આ શુન્નરગિરામાં ગદ્યાત્મક શુન્ધાયલું એક નાનું સરખું પુસ્તક (આ લઘુ ગ્રંથ) અદ્વૈત વિદ્યાના આધાર સમજી આધેયત્વ રૂપે આપને અર્પણ કરી કૃતાર્થ થાઉં છું.

શિવમસ્તુ જગતામૃચ ભગવાનશંકર, સર્વતઃશંતનોતુ. હરિ ૐ.

વિનંતી પત્ર.

પ્રીય મીત્રો જેમ તરવાર એ માત્ર કેહેડે બાંધે તેની નહીં પણ જે મારે તેની થાય છે તેમ દાતારી અને ભકિત એ પણ માત્ર દેખાડે તેની નહીં પણ કરે તેનીજ થાય છે, ને કરશે તેનીજ થશે. તેમ સ્વધર્મ પણ જે પાળે તેનો ધર્મ એમ છે. આ પુસ્તકમાં સાધારણ રીતે સર્વ ધર્મ પ્રતીષ્ઠાદ ન છે એમાં જો સેવા અને તુલસી સેવન એ પણ અગત્યનાં માની સૌની આગળજ એમનું વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે. એ ઉપર લક્ષ લગાવી આખો ગ્રંથ અવલથી તે આખર સુધી શાંત ચીત્તે સારી રીતે વાંચી જઈ તેમાંથી સાર માત્ર ગ્રહણ કરવાની મહેરબાની કરશે એજ વિનંતી બાકી બીજો બોધ બુકમાં તથા પ્રસ્તાવનામાં પ્રેરેલો છેજ.

ગાયના ગુણ.

દાહરો.

સો ગુણ છે સુરભી તણા, તુળશી ગુણ તેતરીસ;
આર્યધર્મ રક્ષક, કૃણદ, વરદ, સુરદ, જન ઈશ;
સતી સુરભી સુરમાં, વસતાં સુરજન કાજ;
સહુ તીર્થનું મુળ છે, શ્રી મુખ કહે સુરરાજ;
શ્રી મુખ કહે સુરરાજ, ઐશથી આવ્યાં અવની;
નામ ધરાવ્યું ગાય, સેવકી લે જન ધરની;
અર્થ સકળ તેથી સરે; વધે ગર્થ દે શુભગતી;
વાંચક જન વંદન કરે, સુરભી માત ધેનુ સતી;
અવનીમાં અવલોકય, ગાય માતા સુખકારી;
સુખનાં સાધન આપ, દયાથી આપે ભારી;
વીના દયાનો વાસ, નથી કોઈ ઠામે જગમાં;
અવની રસની માત, તૃપ્તિ કરે આ ભવમાં;
થાય મેઘ'બર ગાજ, કરે વૃષ્ટિ જળ ભરવા;
મજ્જું ભરી લે આપ, માત માયા આચરવા;

માને ભુમી સેવ, બીજ જડ સાજી કરતાં;
 ખેડણ કરવા જમ્મ, બળદ ગણને ભેતરતાં;
 વીના બળદ નહીં થાય, ભુમીમાં પાક પરખના;
 બને ન કાંઈયે ધાન, ભુખ લે પ્રાણજ જનના;
 બળદો આપે માત, ગાય ગંભીરે તનના;
 હરખે લે જન હાથ, જીવ દે જીવો જગના;
 બળહુદ તેની માંય, ભરીને આપે બહુ એ;
 અતિ વહે છે ભાર, કષ્ટ સહે છે કાયાયે;
 વળી માત દે દુધ, જીવોના સુખને માટે;
 તનનાં પોષણ થાય, વધે બળ બુદ્ધિ ઘાટે;
 સદા કરે ઠલ્યાણુ, વડાઈ જન લે તે જગમાં;
 ઠઠી રહે ના ન્યુન, સેવતાં તેને ધરમાં;

દુધ, ક્ષીર, પચસ. સ્તન્ય, અને બાલજીવન, એટલાં ના-
 મ દુધનાં છે.

૧ દુધ મધુર છે, ૨ સ્નિગ્ધ છે, ૩ વાયુને અને ૪ પિત્તને
 હરનાર છે; ૫ દસ્ત સાફ ઉતારનાર છે, ૬ વિર્યને તુરત ઉત્પન્ન
 કરનાર છે, ૭ ટાકુ છે, ૮ સર્વ પ્રાણીઓના શરીરને અનુકુળ
 છે, ૯ જીવન આપનાર અર્થાર્થ જીવાડનાર છે, ૧૦ પુષ્ટી આ-
 પનાર છે, ૧૧ બળદેનાર છે, ૧૨ બુદ્ધિને સારી કરનાર છે,
 ૧૩ મૈથુન શક્તિને વધારનાર છે, ૧૪ જીવાનીને સ્થિર રાખ-
 નાર છે, ૧૫ આયુષ્ય વધારનાર છે, ૧૬ ભાગ્યાને સાંધનાર છે,
 ૧૭ રસાયન રૂપ છે, -વળી ૧૮ રેચ, ૧૯ વમન ક્રિયા, તથા
 બસ્તિ ક્રિયાની પેઠે ઓજ (સામર્થ્ય) ને વધારનાર છે,
 ૨૦ જીર્ણીકરમાં, ૨૧ માનસિકરોગમાં, ૨૨ સોષમાં, ૨૩ મુ-
 ઈમાં, ૨૪ જમમાં, ૨૫ સંગ્રહણીમાં, ૨૬ પાંડુરોગમાં, ૨૭
 દાહમાં, ૨૮ તરશમાં, ૨૯ છાતીનાદરદમાં, ૩૦ શુળમાં,
 ૩૧ ઉદાવર્તના રોગમાં, ૩૨ અશ્મમાં, ૩૩ રક્તપિત્તમાં, ૩૪

અતિસારમાં, ૩૫ યોનીના રોગમાં, ૩૬ શ્રમમાં, ૩૭ ગ્લાનીમાં અને ગર્ભશ્રાવમાં દુધ હીતકારી છે, ૩૮ જાળકને માટે, ૩૯ વૃદ્ધને માટે, ૪૦ ક્ષતશરીરવાળા માટે. અને ૪૧ ભુખથી દુર્બળ થએલાને માટે દુધ સર્વદા હીતકારી છે, ૪૨ ગાયનું ધારોળુ દુધ બળ આપનાર છે, ૪૩ હલકું છે, ૪૪ ઠંડુ છે, ૪૫ અમૃતબેવું છે, વળિ ૪૬ ત્રેણે દોષને ટાળનાર છે, ૪૭ નેત્રમાં અંજન કરવાના કામમાં નેત્રને હિત કરનાર છે, ૪૮ નેત્રની ગરમીને દૂર કરે છે.

આટલા ગુણુ તો ગાયના દુધમાં છે ત્યારે હવે ગાયના મુત્રમાં કેટલા ગુણુ છે તે જોવા જોઈએ. ભાવમિશ્રપંડિતે ગાયના મુત્રનો ગુણુ એવો બતાવ્યો છે કે—

૪૯ ગોમુત્ર તીખું છે, ૫૦ તિક્ષ્ણ છે, ૫૧ ગંરમ છે, ૫૨ ખાડું છે, ૫૩ તુર છે, ૫૪ હલકું છે, ૫૫ અગ્નીને પ્રદક્ષિ કરનાર છે, ૫૬ પવીત્ર છે, ૫૭ પિત્તકરનાર છે અને ૫૮ કફ, ૫૯ વાયુ, ૬૦ શુળ, ૬૧ પેટનું ચઢવું, ૬૨ શરીરની ચળ, ૬૩ નેત્રના રોગ, ૬૪ મોઢાના રોગ, ૬૫ કોઢ, ૬૬ વાયુસંબંધી આમ, ૬૭ પેઢાના રોગ, ૬૮ ઉધરસ, ૬૯ શ્વાસ, ૭૦ સોજા, ૭૧ કમળો, ૭૨ પાંડુરોગ એઓને મટાડનાર છે.

આવા ગુણુવાળું ગાયનું મુત્ર પિવામાં આવે તો ચળને, કોઢને, શુળને, મોઢોડાના રોગને, નેત્રના દરદોને, ગોટાને, અતિસારને, વાયુ સંબંધી રોગને મુત્રના અટકાવને, ઉધરસને અને પેટના રોગને ૭૩ કૃમિ અને પાંડુરોગને ટાળી નાંખે છે, ૭૪ કાનમાં નાંખવાથી કાંનના શુળને નાશ કરે છે, ૭૫ બરલનું દરદ, ૭૬ પેટનાં દરદ, ૭૭ શ્વાસ, ૭૮ ઉધરસ, ૭૯ સોજા અને દસ્તની કળબયત, ૮૦ શુળ તથા ૮૧ પેટનું કુલવું, ૮૨ કમળો અને ૮૩ પાંડુરોગ, અને ૮૪ વાયુના રોગને દૂર કરે છે. આટલા ગુણુ તો ગાયના મુત્રમાં છે.

હવે તેના છાણમાં કેટલા ગુણ છે !

માટીની સાથે મિશ્ર કરેલું ગાયનું છાંણ લીંપવાથી અપ-
વિત્ર ભુમિને પવિત્ર કરે છે;—વિશ્વદેવ પિતૃતરપણમાં. ૮૫ ગો-
મય ઉપલિખ્ય કરીને લીંપવામાં આવે છે, ૮૬ મર્ણુસમયે ચોકો
કરતી વખતે ગોમયને પ્રાધાન્ય પવિત્ર ગણ્યું છે, ૮૭ ગાયના
છાણનાં અડાઈયાં છાણાંથી વૈદીક માર્ગમાં ધાતુરસાયણની ભ-
સ્મ કરવાના કામમાં આવે છે, ૮૮ તે અડાઈયાં છાણાંની
ભસ્મને કપાળ ઉપર ધારણ કરવામાં આવે છે જેને વિભુતિ
કહે છે, ૮૯ તેનાં છાણાં પાકશાળામાં રસોઈના કામમાં આવે
છે, ૯૦ ગાયનાં અડાઈયાં છાણાંની ભસ્મ ગોશ્વર અનુપાનથી
ફાકવામાં આવે તો પ્રમેહ મટે છે, ૯૧ ગોમુત્ર મિશ્રિત ગા-
યનું છાંણ બળેવને દીવસે પ્રાશન કરવાથી અનેક દુષકર્મના
દોષને દુર કરે છે, ૯૨ (વૈદીકમત).

પ્રત્યક્ષ ગાયના ગુણ—

ગાયના દુધમાં, છાણમાં અને મુત્રમાં ઉપર પ્રમાણે ગુણ
છે. હવે ગાયમાં કેટલા ગુણ છે તે જુવો. ૯૩ પોતાનું રક્ષણ
કરનાર ધણીની સાથે પુરુષ પ્રેમ બતાવે છે, ૯૪ પોતાને પા-
ળનારના ઘરભણી નિયમસર આવીને ઉભી રહે છે, ૯૫ બહુ
ગરીબ, પાલન કરનારી, અને આકૃતસમયે ધૈર્ય આપનારી
ફળદાયક ગાય છે. એટલે તે રત્નની ખાંણ છે. જે કે વાછડી
આપે તો ખીજી ગાય બને અને વાછડો આપે તો તેનો આ-
ખલો કિંવા બળદ બને, ૯૬ જ્યારે બળદ થાય ત્યારે ખે-
તીવાડીના કામમાં ઉપયોગમાં આવે છે, ૯૭ ગરૂડપુરાણના મ-
ત્તદ્વારાએ વૈતરણી નદીપાર ઉતરવાને માટે ગાયની સહાયતા
જેઈએ છીએ, ૯૯ સત્વગુણને પ્રકાશ કરનારી, ૧૦૦ આનંદ
પ્રાપ્ત કરનારી. એવા ઓછામાંઓછા સો ગુણવાળી ગાય છે.

તુળસીના ગુણ. (૩૩)

તુળસીના છોડ સુમારે એ હાથ ઉંચા વધે છે. એમાં કાળી અને ઘોળી એવી બે જાતી છે. તુળસીને માંજરો આવે છે અને તેમાં તેનાં બી આવે છે, એ માંજરો અને તુળસી દળનો દેવની પુજામાં ઉપયોગ થાય છે. કાળી તુળસીનાં ઝાડ કાળા રંગનાં હોય છે. કાળી તુળસી ઘોળી કરતાં વધારે ગુણવાળી છે, તુળસીના ઝાડમાં અનેક ગુણો હોવાથી આપણા પુર્વના રૂપીવર્યોએ દીર્ઘદ્રષ્ટી વાપરી સર્વ લોકના ઘેર ઘેર તુળસીના છોડ જોઈએ એવી યોજના કરી રાખી છે એ યોજના ઉપરથી તેઓનું પુર્ણ ડહાપણ અને દુરદ્રષ્ટીપણું વ્યક્ત થાય છે. તુળસીનું ઝાડ ઘરના આંગણમાં વાવવાથી આરોગ્ય વધે છે. તુળસીના ઝાડમાંથી એક પ્રકારનો વાયુ ઉત્પન્ન થઈ તે આસપાસની રોગકારક હવાનો નાશ કરી તે હવાને ચોખ્ખી કરે છે એવા એ અપુર્વ ગુણને લીધે તુળસીના ઝાડની નીત્ય પુજા કરવાથી આપણને ઘણુંજ ફાયદો થાય છે. તુળસીના ઝાડો ફક્ત આપણા હિંદુસ્તાનમાં છે આ દેશમાંના લોકોના સુખના માટે નીરમાણ કરી છે એ આપણા ઉપર ઈશ્વરની બીજા સર્વ દેશમાંના લોકો કરતાં ઘણીજ મોટી બક્ષીશ છે છતાં આ બક્ષીસનો તીરસ્કાર કરી પૌષ્ટિક ઓપધો માટે કોડળીવર ઓઈલ (માછલીનું તેલ) અગર ચીનઈ, ચા, અને વળી તે હાડકાના ને માટીના ખ્યાલામાં પીવી પાવી આ કેટલો નીશીધ પ્રકાર છે વાડ? આવા જે આપણા લોક પૈકી દેશ બગાડનાર અને મહા અજ્ઞાન લોક છે તેઓને આ વાતની કંઈ શરમ લાગતી નથી. ગાયના દુધ જેવો પૌષ્ટિક પદાર્થ આ સૃષ્ટીમાં બીજો કોઈ નથી છતાં તે તેઓને પૌષ્ટિક લાગતો નથી. તુળસીના પાનના જેવી રોગહારક અને પૌષ્ટિક ચાહ મોટા જથ્થામાં અને ફાયદાકારક મળવા છતાં તેને અહણ કરતા નથી એનાં કારણોનો વીચાર કરવા માંડ્યાથી એવું જણાય છે કે તેઓની આંખો

ઉપર પરદેશી વીધાનાં પડળ ચઢેલાં છે અસ્તુ કાળચક્રના ફેરા-
માં હમણાં આ આપણે હીંદુસ્થાન દેશ પડેલો છે તે કાર-
ણથી એવી વીપરીત ખુદીઓ ઉત્પન્ન થાય તેમાં બીજો ઉપાય
નથી માટે સર્વ સમન્ન માણસોએ પોતાના ઘરની હંવા સુધ-
રવા માટે તુળશીના છોડ કુંડામાં વાવવા જોઈએ અને તેમાં-
થી એક બે કુંડાં ઘરમાંના પરસાળવાળા પ્રત્યેક ભાગમાં
અને ઓરડીઓમાં હીવસે તો રાખવાં અને સંધ્યાકાળે ખુલ્લા
ઓટલા ઉપર લાવી તે કુંડાં સુકવાં ને આખી રાત ત્યાંજ
રહેવા દઈ બીજે હીવસે સવારમાં લઈ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ઘરમાં
ફેરવતા જવું એમ કરતા રહેવાથી પ્રકૃતી સારી રહી અનેક
વીકાર તાવ અને વાયુ વિગેરે વીકારો થતા નથી. તુળસી સા-
ધારણ રીતે નીચે પ્રમાણે ગુણવાળી છે. ૧ તુરી, ૨ તીળી, ૩
દાહકર, ૪ પીતકર, ૫ અગ્નીહીપક અને ૬ વાયુ, ખસ, ઉપકી,
કરમીયા, લલેટી સુળ, તાવ, ઉપકી (હેડકી) એનો નાશ કરે છે.
તુળશીનો ચાહ તાવ, આળસ, સુસ્તી, અરોચક, દાહ, વાતવીકાર
અને પીત એ ઉપર તુળશીનાં પાન સુમારે એક તોલો લેઈ
અરધાશેર પાણીમાં નાંખી, તે પાણી ઉકાળવું અરધું પાણી બળી
રહે એટલે પછી ઠંડું પાડી એમાં રૂચી પ્રમાણે સાકર નાંખી
પીવું એ ઉકાળો ઉપર બતાવેલા સર્વ રોગો દુર કરે છે બીજો
પ્રકાર ૮ કાળી તુળશીના પાન એક તોલો લેઈ ઉપર પ્રમાણે
ઉકાળો કરી તેમાં તેટલુંજ દૂધ નાંખી અને બે તોલા સાલમ
અને બે એલચી દોડાતું ચુર્ણ કરી તે ઉકાળામાં નાંખી તે
કાઠો પીવો એક વખત પીવો જેથી ઉત્તમ પુષ્ટી પ્રાપ્ત
થાય છે. મોમાં સ્વાદ આવે છે અને અનેક રોગો દુર થાય
છે એવી આ તુળશીની ચાહ પરદેશી નીઃસત્ત્વ અને રક્તશો-
શક ચાહ કરતાં ગુણોમાં હજારગણી શ્રેષ્ઠ છે. એટલા માટે
ચાહ જોઈએ તો તુળશીની ચાહ કરવી અને પીવી એ આપણા
આર્ય લોકોને હિતકારક છે. ૬ મણીયારી નામના પ્રાણીના

વિશ ઉપર કાળી તુળશીના પાનનો રસ નવટાંક ખરીયત પાચ છે અથવા પાનાં ચવરાવે છે. દાંત ચોટી જાય તો નાકના છીદ્રમાં રસ રેડે છે અને તાળવે તથા હાથને યગને તળીએ બે ઘડીવાર સુધી ચોપડે છે. ૧૦ વિષમજ્વર ઉપર કાળી તુળશીના પાંદડાના રસમાં મરીઆની ભુકી નાંખી ને તે રસ પાચ છે. ૧૧ અતીસાર ઉપર તુળશીનાં બી રાતરે પાણીમાં ભીજવી રાખી સવારે ચોળીને પાવાં, ૧૨ બાળકની ઓકારી ઉપર તુળશીના રસમાં મધ નાંખી સવારે પાચ છે. ૧૩ બાળકની ઉલ્ટી અતીસાર ઉપર કાળી અગર ઘોળી તુળશીનાં, બી, વાટી ગાયના દુધમાં પાવાં, ૧૪ દાદર ઉપર રાત્રી માટી અને તુળશીનાં પાંદડાં એકઠાં કરી દાદર ઉપર ચોપડવાં,—

૧૫ વીછીના ડાંસ ઉપર તુળશીનો રસ ચોપડવો, ૧૬ વાયુ ઉપર તુળશીનો રસ ને આદાનો રસ મધમાં નાંખી પાવો અથવા તુળશીનો રસ મરીયાંની ભુકી તથા ઘી અથવા મધ નાંખી પાવો એટલે કેટલોએ બળવાન વાયુ હશે તે દુર થશે. ૧૭ રતાંધળ ઉપર કાળી તુળશીનાં પાંદડાંનો રસ ચૌદ દીવસ રોજ બે ટીપાં આંખમાં પાડવાં, ૧૮ જ્વર ઉપર કાળી તુળશી જંગલી તુળશી ને કુદીનો એ ત્રણેનો રસ ત્રણ કીંવા સાત દીવસ પાવો, ૧૯ સીતપીત એટલે શી-અલ ધાય તે ઉપર તુળશીનો અંગ રસ શરીરે ચોળવો. ૨૦ દાદર ઉપર તુળશીનાં પાંન ચોળવાં અથવા તુળશીનાં પાંદડાંનો રસ ગાયનું ઘી અને ચુનો કાંસાના વાસણમાં બલી ને ચોપડવું. ૨૧ બાળકની શીલી ઉપર તુળશીનો રસ પાવો. ૨૧ બિંદરના વિષ ઉપર તુળશીના રસમાં અશીષુ વાટીને ચોપડવું, ૨૩ આગંતુક જ્વર ઉપર કાળી તુળશીના પાનાં સુંક ને સાકર એનો કાઢો પાવો. ૨૪ કાંન પાકે તે ઉપર કાળી તુળશીનો તથા ભાંગરાનો રસ એકઠો કરી કાંનમાં પાડવો. જખમમાંથી રક્ત શ્રાવ થતો હોય તો તુળશીનાં પાંદડાં

વાટી લેપ કરવો, લીલોશજન્ય ઉલટી ઉપર તુળશીના રસમાં એ-
લચીનું ચુર્ણ નાંખી પાવું. સોથ (સોજા) ઉપર તુળશીના ર-
સમાં મરીયાંની ભુક્રીને ઘી નાંખી તે પાવું. વીષમ જ્વર
ઉપર તુળશીનાં ચઢી પાનાની ગોળમાં ગોળી કરી ખાવી આ
ઉપરાંત ૨૫ તુળશી હૃદયને હીતકારક, ૨૬ ગરમદીપત છે,
૨૬ દુરગંધ દુર કરનાર, ૨૭ મુત્ર કૃચ્છમટાડનાર, ૨૮ સ્વાસ
ખાસી અને દમને શમન કરનાર ૨૯ ઉન્માદન ઉડાડનાર ૩૦
આનંદજનક, ૩૧ સૌભાગ્યદાયક, ૩૨ પવીત્રતાજનક અને ૩૩
આવરદા વધારનાર છે.

સવૈયા.

માત મીલે, પુનઃતાત મીલે, સુત બ્રાત મીલે સળ સુખદાઈ,
રાજ મીલે ગજરાજ મીલે સળ સાજ મીલે ઘરસંપત આઈ;
લોક મીલે પરલોક મીલે સતલોક મીલે વૈકુંઠહી જાઈ,
કહે ઉદ્ધવ સુનો ચીદ્ધન સળ મીલે પરસાધુ સમાગમદુર્લભભાઈ.

સવૈયા.

નારી મીલી કુલવારી મીલી જ્યું અટારી મીલી મહીં
કાયદ્વયોહે, પુત મીલે કાહું દૂત મીલે કાહું ભાગ્ય ખૂલ્યો હે;
રાવ ભયો પત શાહ ભયો જગશીખ્ય નયો હે, બ્રહ્મમુની નીર-
ધાર કીયો એક સતસંગ ન મીલ્યો તો આર કહા મીલ્યોહે.

સવૈયો.

એક સમે બનમેં બસકે મૃગ રાજની નારને નાહર જાયો,
કાહું ગાડરીયાકે હાથ પર્યો જન આનકે શેરીમાંહી મીલાયો;
ભૂલ ગયો અપનો કુલ કર્મહી રૂપ ભયો જળ દુધ પીલાયો,
એસેહી આતમ સંગ શરીરસું બ્રહ્મકોછાંડર જીવ કહાયો.

દોહરા.

દાતાથી મોટો નહિં, દાતાથી નહિં શુર;
દાતાથી ડાહ્યો નહિં, પ્રતાપ એનો પુર.

બોતેર કળા બુદ્ધી વધે, ચઉદવિધા ચિત ચહાય;
 દાતા ગુણુ જેમાં વસે, બહોળો જશ બ'ધાય.
 કળવિકળ જાણે સહી, દીલથી હોય દાતાર;
 વિશ્વંભરને વાલો ઘણો, ધન્ય એનો અવતાર.

કુંડળીયો.

પ્રદ્મળીજ જગ વૃક્ષ હે સાધુજન કળ તાંય,
 ચરચા રસ અમૃત ભરે, ધીજ હું કળકે માંય;
 ધીજ હું કળકે માંય નહી તરવરસેં દસેં,
 કળકી પ્રાપત ભયે પ્રદ્મરસ ઉભય જયું પરસે;
 રામચરણ દ્રઢ પ્રીતિકર સંત ચરણ લપટાય,
 પ્રદ્મળીજ જગ વૃક્ષહે સાધુજન કળ તાંય.

અભિપ્રાય.

પ્રદ્મનિષ્ઠ રા. લલુભાઈ પ્રભાશંકરે યત્નથી અદ્વૈત જ્ઞાન
 ઉપદેશક યોગશાસ્ત્રના તત્વોનો બોધ કરનારો આ લઘુ ગ્રંથ
 ગદ્યરૂપે સંગ્રહીત કરેલો છે તેનું સંસ્થાન ધાંગધરાના રાજ-
 વૈદ્ય કવિરાજ હેમરાજ વિ. હરિભાઈ અવલોકન કરીને કર્તા
 પ્રતિ પોતાનો પ્રેમ દરસાવી નીચે પ્રમાણે અંતઃકરણના ઉદ્-
 ગાર કવિતારૂપે પ્રકટ કરી જણાવે છે કે:—

હરિઃ ૐ.

દોહરા.

શ્રી પતિ ચરણ સરોજ રજ, ધરિ શિરપર પુનીત;
 કરિ અવલોકન ગ્રંથનું, અભિપ્રાય ધરિ ચિત્ત. ॥ ૧ ॥
 લલુભાઈ શર્મા તમે, પ્રદ્મનિષ્ઠ છો સાર;
 ગ્રંથ વિચારી ઉદ્ભવ્યો, અરયું તે ઉદ્ગાર. ॥ ૨ ॥

શાદ્દૂત વિકીરિતમ્

રાણી સેવક સેવ્ય ધર્મ નવધા ભત્તિક વિવેકે ધરી,
 સારી કર્મ ઉપાસના કથિ અને કૈવલ્ય જ્ઞાને કરી;
 કર્તા ગ્રન્થ રચી જનોપર દયા શ્રી લલ્લુ શર્મા તમે,
 પ્રેમે તત્ત્વમસિ સ્વરૂપ પ્રકટી સદ્ભક્ત ચિત્તે રમે. ॥ ૩ ॥
 પામે ધ્યાન કરે મને મનનને ને ધારણા યોગને,
 સાધે શ્રેષ્ઠ સમાધિ ટાળિ પળમાં સંસારના રોગને;
 કર્મ કલેશ થકી વિશુદ્ધ નર તે છે મુક્ત છુટો થહી,
 નિત્યાનંદ શિવાખ્ય પ્રેમપદમાં રાજે ધરામાં રહી. ॥ ૪ ॥

સોરઠો.

આત્મખોધ પદ સિદ્ધ રનેહ થકી સેવો મળે,
 અવલોકન મેં ક્રીધ સેશ્વર વાદી ગ્રન્થ છે. ॥ ૫ ॥

શાદ્દૂતવિકીરિતમ્

પામી લાલન માનસિંહ નૃપને પાણિદ્રયે સર્વદા,
 શ્રીમદ્ પ્રાંગધરા નિવાસ નગરી આનંદથી વર્તતા;
 જાતાં સ્વર્ગ નરેશ દેશ તજીયો પ્રેમે પરીક્ષા ઠરી,
 ક્રીધો શ્રી નગરે નિવાસ સમજો સુજ્ઞો વિચારી કરી. ॥૬॥

સોરઠા.

મહારાજ નૃપ માન યુગ કર લાલન માનથી,
 પામી જીવનદાન રાજનગર રાજી રહ્યા. ॥ ૭ ॥
 હેમરાજ લખી સૂત્ર અભિપ્રાય મતિ અનુસરે,
 રાજવૈદ્ય હરિ પુત્ર સેવામાં રનેહે ધરે. ॥ ૮ ॥

इत्यलं हरिः ॐ शिवमस्तु.

કૈં તત્તત્ત પરમાત્મનેતમઃ

પ્રસ્તાવના.

સર્વ વિદ્યાનું શિખર તત્ત્વજ્ઞાન છે અનેક શાસ્ત્ર અને ક-
ળાથી મનુષ્યનું મન સંસ્કારી ધર્મન કિત્તેના કિત્તેન જ્ઞાન પ્રકાશ
કરવા પાવ થાય છે અને જ્ઞાન એ સાધ્ય છે અને જ્ઞાનજ
સુખદાતા છે.

આપણા ભરતખંડનું એ ઉત્તમ જ્ઞાન-આ જગતના બીજા
ખંડો જે આજ કેટલાંક શાસ્ત્રો અને કળાઓમાં આપણાથી
અગ્રેસર છે અને આપણા ઉપર સંસારની સમૃદ્ધિમાં શ્રેષ્ઠતા
ભોગવે છે તે જ્યારે છેક અજ્ઞાન અવસ્થામાં હતા ત્યારથી
તે આજ સુધી પશ્ચાત્ત પડ્યું નથી. આપણા લોકના ઉજવડ
કિત્તમ અને અમર યશ આપણા મહાજ્ઞાની પુર્વજોએ એવા
તો શિખર ઉપર લાવી મુક્યો છે કે તેની તુલના આજ દેશ-
કાળ ધણા પ્રકારે ફરી જતાં પડ્યું. અનેક વિદ્યા વૃદ્ધીનાં અનેક
અસાધારણ અર્જુન સાધનો વધતાં પણ હજી કેઈ દેશના લોક
કરી શક્યા નથી એમ કહીએ તો ચાલે. બીજા ખંડના
કેટલાંક અગ્રેસર ગુણજ પડીતો ભરતખંડના તત્ત્વજ્ઞાનના અ-
લોકીક ઉત્તમેત્તમ વિચાર આગળ હજી માનપુર્વક નમે છે.
આ કંઈ ઓછી અભીમાનદ અને સંતોષકારક વાત નથી.

પણ આપણા અગ્રિમ પુર્વજોના અમર યશ પીને દુષ્ટી
પાછી વળતાં આપણી અવસ્થા સામુ જીવે છે ત્યાં શું પરિણામ
થાય છે? જ્યાં અભિમાન અને સંતોષ ક્ષણવાર આવ્યો હતો.
ત્યાં અપમાન-શ્રેષ્ઠતા પતિતતા અને તન્નન્ય ખેદ આવી
સર્વ છાઈ નાખે છે. સમજીએ જેઓ પરાપર વિચાર કરી શકે
છે તેઓ તો મહિતજ થઈ જાય છે આ તે કેવી વિષમ અવસ્થા?

વેળા પિતતાં કાળે કરેલા પટને દુર કરવાનું તો રહ્યું પણ તે પટાન્તરમાં મહા મુદ્દવાન સુખદ પદાર્થ છે એટલું બહુ-વાનું પણ ભાન નહિ એ ઝોઝી સંતાપકારક વાત નથી. પણ એથી પણ વધારે સંતાપકારક એ વાત છે કે જે વાત ધ્યાનમાં નથી આવતી તે આપણે ધિકારતાં શીખ્યા એટલે તે પથે જઈ તે પામવાની આશાજ નહિ. એમ થવાથી જેમ ગાંડા ધૂમે છે તેમ આપણે કપાળે આપણા અજ્ઞાનદર્શક ચિન્હ ચોહોડી આપણે વિદે ચોહોડીએ વલવલતા અને અવેરા થઈ વળખાં મારવા મડયા તેથી સર્વ સમજુઓની દયાને ત્રાસ થઈ ગયા. તિરસ્કાર પામ્યા અને છતે ધને રંક થઈ પડ્યા.

આર્યોની પ્રાચીન વેદ વિદ્યાએ હાત્રમાં સર્વ દેશોનું લક્ષ્ય ખેંચ્યું છે. તે એટલે દરજે કે વિદેશી અનેક વિદ્યાર્થી વિદ્વાનો પણ તનમનથી એક તાનથી ભારતીય અધ્યાત્મ વિદ્યાના પઠન પાઠનમાં અપરિમિતપરિશ્રમ અને ઉસાહ પુર્વક પરિશાલન કરી રહ્યા છે; અને પોતાના જીવનનું સાર્થક પણ તેમ જ ગણે છે. પરદેશીઓના આ ઉસાહે આજ કાલ આપણા આર્ય ભાઈઓની પણ શિશીળ ભાવનાઓને કંઈક આંચે સતેજ કરી તેમની સ્વધર્મ પ્રતિ ઉપેક્ષા અને આળસ્ય રૂપ નિદ્રા ઉડાડી દીધી છે. તેમ છતાં સખેદ લખણું પડે છે કે એ નગ્નુતિ જેવી તીવ્ર અને પ્રબળ ભેડએ તેના અધ્યાપ દષ્ટિએ પડતી નથી. જ્યારે વિદેશી વિદ્વાનો અરે! વિદેશી વિદ્વાની આંચે પણ આપણાં શાસ્ત્રોની આલોચનામાં આપણા પ્રાચીન આચાર-વિચરના પાલનમાં અને પઠન પાઠનમાં પોતાને કૃત કૃત્ય માને; અરે! આપણી પોતાની વિદ્યા આપણને શીખવવા અને સમજાવવા લાગે, ત્યારે પણ આપણે પોતા આપણું સર્વથી શ્રેષ્ઠ જણાઈ નિષ્ઠ થઈ ચુકેલું આધ્યામિકજ્ઞાન અહણ કરવામાં પ્રમાદ રાખીએ એ કેલું આશ્ચર્ય તેમજ ખેદકારક છે ?

તાત્પર્ય કે આ પ્રાપ્ત અમુલ્ય પ્રસંગે ભારત અને ભારતીય વેદ વિદ્યાનું અભિમાન ધરાવનાર વ્યક્તિ માત્રે ચથા શક્તિ આપણું પ્રાચીન શાસ્ત્રોના ઉદ્ધાપોદ્ધમાં ઉત્સાહ પુર્વક ભાગ લેવાનું પોતાનું મુખ્ય કર્તવ્ય ન વિસારવું. હવે આ પુસ્તકના પ્રયોજન-ઉદ્દેશના સંબંધમાં જે શબ્દો લખવા આ સ્થાને ચુકત ગણાશે. ઇર્થર્થ જ્ઞાન પરંપરા સિંધ સનાતન વેદમાં પ્રતિપાદિત વિદ્યા જે પ્રકારની છે. (૧) પરા અને (૨) અપરા વિદ્યા. વેદચતુષ્ટયના અંતર્ગત સમગ્ર કર્મ કાંડનો પેહેલા પ્રકારની અપરા વિદ્યામાં સમાવેશ થાય છે અને તેમાં આવેલા અવિનાશી બ્રહ્મનું જ્ઞાન આપનારા અધ્યાત્મીક પ્રસંગમાં પરાવિદ્યાનું પ્રતિપાદન કરેલું છે. યદ્યપિ સંવિહતાઓમાં સ્થળે સ્થળે જ્ઞાનનું વર્ણન આવે છે; પરંતુ તેનું સંપૂર્ણ સંબંધન માત્ર ઉપનિષદ પ્રયોગોમાં જ મળી આવે છે; આથી ઉપનિષદો પરાવિદ્યાના મુખ્ય ગ્રંથો ગણાય છે. તેમજ આભાવ ઉપનિષદ શબ્દના અર્થમાં જ ઘણે અંશે સુચિત થયેલો છે. ઉપનિષદ એટલે ચિત્તવૃત્તિને ઇશ્વરની-પરમાત્માની સમીપ લઇ જઈ, અર્થાત પરમાત્માને ધ્યાનગમ્ય કરાવી તેની સાથે સાધકનો અલોદ્ભાવ સ્થાપન કરનાવરી બ્રહ્મવિદ્યા. આવા બ્રહ્મવિદ્યાની પ્રાપ્તિ કરાવનારા વેદના જ્ઞાનોપદેશ કરનારા ભાગો ઉપનિષદ કહેવાય છે.

જે થકી આ સઘળા જગતનું મુળ કારણ પ્રકૃતિ ઉત્પન્ન થયેલ છે તે તે જમાં લીન થાય છે તે જણે કરીને તે ધારણ કરાય છે તે વિશ્વના અંતરયાત્રીને નમઃસ્કાર હો.

કોઈ પણ કાર્યમાં પ્રયોજન વીના પૃથ્વી થવાનો સંભવ નથી એ નીયમ પ્રમાણે આ ગ્રંથ રચવામાં પણ કોઈ પ્રયોજન હોવું જોઈએ તો તે વીરો એમ છે જે ઘણા વર્ષથી મારા વાંચકામાં વેદાન્ત ગ્રંથો આવતા જવાથી પ્રાચીન આર્ય

મુરખોના સદ્બોધક ઉત્તમ ઉદ્ધારો જાણવામાં આવ્યા જે ઉ-
પરથી મેં ધર્મ કે હાલના સમયમાં જે ઉત્તમ વીચારો એક
સંક્ષિપ્ત ગ્રંથ રચીને તેમાં જણાવવા એ સાડું છે. વળી એ
વીચારો હાલની પ્રજામાં વાંચવામાં આવે તો તેમને જણાય
કે પ્રાચીન ગ્રંથોએ હમણાંના જેવાં સાધનો ન હતાં પણ
વેદાન્ત વીષય સંબંધી કેટલું બધું અદ્ભૂત જ્ઞાન મેળવ્યું
હતું? વળી કોઈ પણ વીષય લીધા વગર ગૃંથની રચના
થવાનો સંભવ નથી માટે કોઈ વીષય લેવો જોઈએ એમ વી-
ચારતાં ધ્યાનમાં એમ આવે છે કે હાલના સમયમાં નાટકો,
ચેટકો, કલ્પનાઓ, નીબંધો નોવેલો વીગેરે નાના પ્રકારની
વ્યવહારીક વાર્તાઓ કરતાં આત્મકલ્યાણાર્થની વાત વીચારવી
જે ઉપમ છે એમ ધારી સ્વાનુભવ સાડું તથા સર્વ સજ્જનો
અને મુમુક્ષુઓના મનનાર્થ માટે કર્મ, ઉપાસના, ભક્તિ જ્ઞાન,
વૈરાગ્ય, અને ધ્યાન ધારણા તથા સંમાધીઆ આઠે યોગનું
વિધાન સંક્ષેપથી એક ગૃંથમાં સમાવ્યું હોય તો તે એકજ
ગૃંથ વાંચતાથી ઘણાક વીષયોના મૂળ તત્ત્વોનું વાંચક વર્ગને
સહેજ સાડું જ્ઞાન થાય ને તે સંબંધી વિશેષ જ્ઞાન મેળવ-
વામાં તે પોતાની મેજે વધારે પડતે એવા વીચારથી આ
ગૃંથમાં શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાના અરાટે અધ્યાયના આધારે
અને વેદાન્ત સંબંધે પ્રત્યક્ષ ત્રયના બની શકે તેટલા તમામ
ગૃંથોના સાર રૂપે કર્મ ઉપાસના, ભક્તિ વૈરાગ્ય, જ્ઞાન, અને
ધ્યાન ધારણા તથા સંમાધી યોગનું વિધાન મારી અલ્પ મ-
તિના અનુભવ પ્રમાણે સ્વાનુભવ સાડું આરંભ્યું છે તથા
ગૃંથ બહુ વધી ના જાય એવી રીતે સંક્ષેપથી એ વિષયો સં-
બંધી મૂળતત્ત્વો તરીકે તાત્પર્ય આપવા પ્રયત્ન કરીને ગૃંથ
સર્વ સુજ્ઞ સજ્જનોની સેવામાં મુકયો છે તેનો ઉપયોગ પોત
પોતાની મતિઅનુસાર કરવા સર્વ કોઈ સ્વતંત્ર છે. કુશળ ગ-
નુષે સર્વ નાના મોટા ગૃંથમાંથી પૂરપૂરમાંથી બમરની પેઠે

સાર ગૃહણ કરવો જોઈએ. એ પ્રભાણે જેમાંથી થોડા મેં
કરી ઘણું જ્ઞાન મળે એવો આ લઘુ ગૃંથ સુજ જનો સુદ
મનથી સંપૂર્ણ વાંચી સાર સંગ્રહ કર્યો એની આશા રાખું
છું. આ અતત આકાશનાં રહેલા સુર્ય, ચંદ્ર, પૃથ્વી, શુક્ર,
તથા નક્ષત્ર આદી અસંખ્ય ગોળા તથા નાના પ્રકારના અનેક
સ્થાવર જંગમાત્મક પ્રાણી વર્ગાદીક અપાર અમત્કાર વાળા
સૃષ્ટ પદાર્થો જોઈને કેઈપણ વીદ્વાન પુરુષ તેની ઉત્પત્તિ
સંબંધી વીચાર કરે તો આશ્ચર્ય પામ્યા વગર રહેજ નહિં
તેના મનમાં આ સર્વ કાર્યનું કાંઈ પણ કારણ હોવું જોઈએ
એવા વીચારો આવ્યા વીના રહેજ નહિં કેમકે કારણ વીના
કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી એ સર્વ સીધ છે ને અનુભવ પણ
એમજ થએલ છે એ વીષે અતિ પ્રાચીન ધર્મને પ્રતિપાદન
કરનાર વેદના અંત ભાગમાં સારી રીતે વર્ણન કરેલ છે એમાં
કહેલ છે કે સૃષ્ટીના પૂર્વે આ બધું એક આત્મરૂપેજ હતું
શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાના નવમા અધ્યાયમાં કહેલ છે કે પર-
મેશ્વરના આત્મ સ્વરૂપના સાનિધ્યપણાથી માયા, ચરાચર,
વીશ્વને ઉત્પન્ન કરે છે. પ્રાણી માત્રને વિશે દયા, મૈત્રી, દાન
તથા મધુર વાણીથી વર્તવું એના જેવું વર્ણીકરણ ત્રણ લો-
કમાં બીજું નથી અને જેનાથી શ્રેષ્ઠ. અતિ સુક્ષ્મ તથા અતિ
મોટું બીજું કંઈજ નથી એવા સર્વેશ્વર પોતાના પ્રકાશ રૂપ
મહિમામાં નિશ્ચય રહે છે ને તેણે કરીને આ સર્વ જગત
વ્યાપ્ત છે એવા હંશ્વરને પોતાના હૃદયમાં સ્થાપી તેની ઉપા-
સના કરી તેના શરણમાં રહેવું એમ જીવનીષદોગાં પણ કહેલ
છે તે હંશ્વર સર્વના આદિ સર્વ સયોગ નિમિત્ત જીવહાન કારણ
ત્રણ કાળથી પર તથા કાળ રહિત અને ધર્મને વહન કરના-
રને પાપને દાળનાર તથા વીશ્વના આધારભુત એવા પોતાના
આત્મા વીશે રહેલ બ્રહ્માને મોક્ષની ઇચ્છાવાળાએ તેમને શરણે
જવું એ અવશ્યક છે.

પ્રથમ સત્ય સંપાદન રાગવું સદાચરણું વર્તવું ને
સ્વધર્મ સાચવવો. સ્વધર્મ શું છે તે પણ સર્વ મનુષ્યોએ જાણ-
વો જરૂર છે ધર્મ સુખોમાં કહ્યું છે કે જે આચરણને આર્ય
પુરુષો વળાણે ને જેનાથી ઉદય તથા કલ્યાણ થાય તેજ
ધર્મ જાણવો ધર્માચરણ કરનાર કોઈ પણ પુરુષ દુર્ગતિને
પામતો નથી માટે સદાચરણથી વર્તવું. સદ્ગતિવા સંપાદવી
અને સ્વધર્મ પાળવો. મનુષ્યનું આયુષ્ય સો વર્ષનું કહ્યું છે ને
તેની બાક્યાઅવસ્થા વીશ વર્ષ પર્યંતની હોય છે ને મધ્યમ
અવસ્થા સાઠ વર્ષ પર્યંતની હોય છે. મનુષ્ય શરીરને કાંઈ
વિઘ્ન ન આવે તો વૃદ્ધિને નિયમ ચાળીસથી પચાસ વર્ષ
પર્યંતને ત્યાર પછીના પચાસ વર્ષ સુખીમાં જીવે તો નીચમ
લાગુ પડે છે તે ઉપરથી તેનું આયુષ્ય સો વર્ષનું હોય જો-
ઈએ એમ ભાસે પણ છે તે સંપૂર્ણ રીતે જોગવી શકના માટે
પ્રાચીન આર્યોએ તેના ચોથા ભાગ જોડેથી પચીસ વર્ષ પર્યંત
બ્રહ્મચર્ય પાળવા આજ્ઞા કરેલ છે તેમ પહેલી અવસ્થામાં ફૂટી
રીતે બ્રહ્મચર્ય પાળીને અંગે દઢ થવાથી પોતાનું સો વર્ષનું
આયુષ્ય પૂર્ણપણે જોગવી શકાય છે ને તે કાળમાં સર્વ સાધનો
સાચવી મોક્ષ પણ મેળવી શકાય છે જેમકે નર નરની કર-
ણી કરે તો નરનો નારાયણ થાય. એમ શાસ્ત્ર સારી રીતે
પોકારીને કહે છે. મનુષ્ય દેહ પ્રાપ્ત થયે જાણવાની ઘણીજ
અસંખ્ય બાબતો છે તેનો પાર આવે તેવો નથી તો પોતાના
આત્મકલ્યાણાર્થની વાત પ્રથમ વીચારવી જોઈએ એ પરમ
પૂરપાર્ય છે માટે જોઈએ તો ઉદર નિર્વાહ માટે જે જે વિ-
દ્યાઓ બતાવેલી છે તે પૈકી એકાદ વિદ્યા સારી રીતે સાધ્ય
કર્યાબાદ તેને આધારે નિર્વાહનું સાધન સંપાદન કરીને પણ
મોક્ષાર્થ માટે પ્રથમ બીતા શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો. એ બીતા
સર્વ શાસ્ત્રમયી છે. માટે સર્વ સાધનો સહ સુરના સાનીધ્ય
બીતાનો અભ્યાસ પૂરે કરવો. એની અંદર કર્મ, ઉપસના

ભકિત, વૈરાગ્ય, અને ધ્યાન એ પાંચે યોગનું વિધાન વિસ્તરપૂર્વક આપેલ છે ને ધારણા યોગ અને સમાધીનું સંપૂર્ણ વિધાન પંચદશી અને પાતંજલી યોગ સુત્રમાં આપેલ છે.

એવાં એ વેદાન્ત શાસ્ત્રો સર્વ આર્યોએ અવશ્ય ભણ્યાં એઈએ જ્ઞાણ એ આર્યોનાં ધર્મ પુસ્તકો છે. કેટલાક આધુનીક જનોને એવો વહેમ છે કે વેદાન્તતા ગ્રંથો સમજવાથી વ્યવહાર બગડે છે એ વહેમ ખોટો છે કારણ સાક્ષાત રામ, જનક, તથા સુધિપ્રસાદિએ જ્ઞાન મેળવ્યા પછીજ રાજ્યાદિક, વ્યવહારીક, સર્વ કર્મ કરેલાં છે. શિવાય આગળ ગુરૂને ઘેર જઈને ભણ્યાનો આલ હતો ત્યારે સર્વ શિષ્યો જ્ઞાન સંપાદન કર્યા પછીજ વ્યવહાર આચરતા હતા. જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાથી તો ઉલટું ધેર વધે છે યુગમાં બહેરી જવાતું નથી ને દુઃખ સહન શરી શકાય છે. સર્વ જૂનપ્રાણીનાં સમમાન પ્રાપ્ત થાય છે, સંપનો વધારો થાય છે સંપત્તી વ્યવહારીક જાન-તોમાં આવનાં તથા ભવિષ્યમાં દેખનાં રિધ્નો ટાળી શકાય છે. જેથી દેશની વ્યવહારીક ઉત્તમ અને પોતાનું તથા પોતાની પ્રજાનું કલ્યાણ થાય છે. એ પ્રમાણે જ્ઞાન તો, દેશની ઉત્થાનિતું તથા અત્યંત દુઃખની નિવૃત્તિ અને પરમાનંદની પ્રાપ્તિ રૂપ મોક્ષનું પરમ સાધન છે. માટે વહેમ છોડી આર્યોએ જ્ઞાન સંપાદન કરવું યોગ્ય છે. જ્યાં સુધી આ શરીર સશક્ત અને સ્વસ્થ છે ઘડપણ આવી પોચું નથી ઇંદ્રિયો શીથીલ થઈ નથી. સ્મૃતી સારી સ્થિતીમાં છે, બુદ્ધાની બરી છે. અને અભ્યાસ આદરી શકાય છે ત્યાં સુધીમાં બુદ્ધીમાન ગુરૂપે પોતાના શ્રેય અને કલ્યાણ માટે સારો યત્ન કરી કમાણી કરી લેવી. એ ઉત્તમ અમીપ્રાય છે. કારણ જ્યારે શરીર જરજરી ભુત થયે. કાયા થરથરશે. નેણું ગળયે. અને અશક્તતા આવશે. ઉમરતો ડુંગર થશે. ને ગોળી તો ગંગા થશે

ત્યારે તે અવસ્થામાં કેશુએ થઈ શકશે નહીં. ને પાછળથી પસ્તાવો થશે. માટે આ અવસ્થામાં જેમ જાને તેમ સત્વર સ્વકલ્યાણનો સ્વાર્થ સાધી લેવો. અને પુરૂષાર્થ પુરો કરી પરમ પદને પામવા પ્રયત્ન કરવો એ અતી ઉત્તમ અધીકાર છે.

આ અર્થમાં જે જે હમીકત દાખલ કરેલી છે તે કાંઈ કોઈ પણ પ્રકારનું પોતાને માન મેળવવા અથવા એકપણું જાતાવવા માટે છે એમ કોઈએ પણ સમજવું નહીં પરંતુ સર્વ મનુષ્યોનો ધર્મ છે કે સારમાં સાર જે વસ્તુ હોય તે કરવી તેથી સર્વ વાતે શોધ કરતાં તથા મનશકતીથી વીચાર કરતાં સાર વસ્તુ પરમાત્મા પ્રાપ્તીનું જ્ઞાન જણાવ્યું તેથી તે ઉપર મન લગાવી હુમેશ મનન થવા તથા સ્વાનુભવ સાડે આ હમીકતનો સચુક કરવો છે અને એમ કરીને એ પ્રતીદ્ધ કરવામાં હેતુ એ છે કે જ્ઞાસોમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે વીદ્યાદાન એ સર્વથી એક દાન છે અને વીદ્યાન તથા જ્ઞાનીઓએ વિદ્યા સંપાદન કરી પરોપકારાર્થ પ્રાણીમાત્રને પ્રેરવી એ એમનો અવશ્ય ધર્મ છે પરોપકારને અર્થે વૃક્ષો ફળ આપે છે પરોપકાર અર્થ નદીયો જળ વહે છે અને પરોપકારાર્થ ગાયો દુધ દે છે તથા પરોપકાર અર્થેજ પ્રાણી માત્રનો જન્મ થયાનું જણાય છે તો મનુષ્ય યોનીના જન્મનો તો મુખ્ય ધર્મ પરોપકારજ છે. જેમાં પોતાના સ્વાર્થનો પણ સમાસ છે ને આ માટે કૃત્ય તો એક માણીના જેવું છે જેમકે એક માણી મહેનત કરીને એક મોટો બગીચો બનાવે છે તેમાં નાના પ્રકારનાં સુગંધી પુષ્પોનાં ઝાડવાવી તે તૈયાર થયે તમામ પુષ્પો વીણી તેના ગોટા ગુંથી સદગૃહસ્થો સમીપ ધરે છે પૈકી જેને અનુકુળ આવે તે તેને લઈ પોતાની શક્યાનુસાર તે માણીને આપે છે તેમ મે પણ મહા પ્રયત્ન કરી સર્વ સુશાસ્ત્રનો સમુહ એકઠો કરી તેના સારાંષરૂપી જ્ઞાનનો ગોટો ગુંથી સ્વધર્મનિષ્ઠ સતસંગી, ધીરવીર, અને વીવેકી પુરૂષો આગળ

રજી કર્યો છે તે જેને લેવાની ઈચ્છા હોય તે લઈને જે આ-
પશે તે અંગીકાર કરવામાં હરકત નથી પરંતુ એક પુસ્તકના
સવા ફીઆથી એાછું નહીં ને સવા લાખથી અધીક નહીં
એવો અંકુર છે તે સર્વ સજ્જનોને વીદીત થઈ આ ગ્રંથમાં
કોઈ ચુકચાક અગર દોષાપત્તી નજરે આવે તો મારી અદ્ય-
મતીમાંની દરગુજર કરી, જેને જેમ અનુકુળ આવે તેમ સાર
માત્ર ગૃહણ કરવાની વીનંતી કરતાં સર્વ જ્ઞાની, મુની, અને
યોગી તથા ગુણી અને સજ્જનોના સનમાન પુર્વક અભીવંદન
સાથે આ પ્રતાપના પુરા પ્રેમ પુર્વક પ્રેરીછે. તથાસ્તુ કલ્યાણમસ્તુ
શુભંભવતુ સર્વેજનાહઃ સુખીનોભવંતુ.

વિનંતીપત્ર.

શાદ્દલવિક્રિડિત.

જેઓ કેવળ શુદ્ધ શાન્ત પ્રિય છે, જેઓ સદા સાર છે,
જેઓ નત્વ પ્રસાદ પેળક શુચિ, જેઓ ગુણાગાર છે;
જેઓ છે અદ્વૈત જ્ઞાન પથમાં, સદ્ગતિ અંગાર છે,
તેઓને અર્પું આ પિયુષ લહરી, આનંદના ઉદ્ધાર છે.

આર્યા.

જેમાં મેં થક શાસ્ત્રો, વેદ શ્રુતિ નિરખી અતિ શ્રમ કરીને,
તે જોયા પછિ જે કંઈ, આ હું, લખુ છું તે નિરખો દિલધરીને.

પ્રિય મિત્રો, ષડશાસ્ત્રમાં જુદા જુદા મત છે, જેવા કે
કણ્વાદ, જોતમ, પાતાંજલી, જૈમિનિ, વૈશેષિકાદી,
ઈત્યાદિક છે તેવા તે સમગ્ર ગ્રંથોનું તાત્પર્ય એક કરવામાં
આવે તો ચૈતન્ય શું છે તેનો નિશ્ચય થઈ શકે છે. જોકે મત
ભિન્ન છે પણ તે ભિન્ન ભિન્ન મતનું સમગ્ર એક અંગ કર-
વાથી પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ રૂપે કરીને એકજ પ્રકારનું રૂપ આજેખી
શકાય છે એ ભાવાર્થને અનુસરીને મારા સમદર્શી. આત્મ-
તત્વ વિચારના મુમુક્ષુ મિત્રોને અભિવંદન સારથે કહું છું કે
મેં ષડશાસ્ત્રના રહસ્યનું રૂપ જોયું તેમજ વેદશ્રુતિ ઈત્યાદિક
અને દિર્ઘ વિચારવાળા આચાર્યોથી રચાયેલાં પુસ્તકો જેવાં કે
વેદાંતસૂત્ર, ઉપનિષદ, શ્રીમદભાગવત, ગિતા, અને તેનું ભાષ્ય,
પંચદશી, વિચારસાગર, વિચારમાળા, વૃત્તિપ્રભાકર, વેદાંતદર્શી,
પદાર્થમંજુષા, એકાદશસ્કંધ, ઉપદેશશહસ્રી, અદ્વૈત કૌસ્તુભ,
સત્વાનુંસંધાન, યોગવાચિષ્ઠ, અષ્ટાવક, આત્મપુરાણ, અનુભુ-

તિષ્ઠકાશ, અદ્વૈતસિદ્ધિ, વિવેકચુડામણી, અપરોક્ષાનુભુતિ, ઇત્યાદિકમાં પૃથક પૃથક જે મત્ત ગતાવ્યા છે તે સમગ્ર મત્તમાં રહસ્ય શું છે! તે, તે, સમયે, તે, કાળના મહાત્માઓએ પોતાના હૃદયમાં થતા વિચારોનું ચિત્ર કેવું ગતાવ્યું છે! તે, ઉપર ગતાવેલા સમગ્ર જુદા જુદા વિષયો જોવાથી જુદાં જુદાં ચિત્રો જણાઇ આવશે.

પ્રિય વાચક ભાઈઓ! તે સમગ્ર ચિત્રનું દર્શન કરીને હું મારા હૃદયમાંથી પ્રગટ થતા વિચારોનું ચિત્ર જોયું છું અને તૈયાર કરું છું, તે, સમદર્શી, ધીર પુરૂષો જોશે અને આનંદ ઉપજાવશે.

આર્યા.

આ કાળે આ જગમાં, અંથ તજો નથી તોટો,
પણ સમજી જોશે તો, આ છે સમગ્ર પુષ્પનો ગોટો.

પ્રથમોપદેશ.

સર્વ સ્વધર્મનિષ્ઠ સ્ત્રી, પુરૂષોએ, પાછલી ચાર ધડી રાત રહે ત્યારે (૧) નારાયણ (૨) નારાયણ (૩) નારાયણ (૪) નારાયણ (૫) નારાયણ (૬) નારાયણ (૭) નારાયણ (૮) નારાયણ (૯) નારાયણ એ પ્રમાણે શબ્દોચાર કરતાં જાગી ઉઠી બેઠા થઈ સાવધાનપણે નિદ્રા ઉઠાડી ગણપતી, સરસ્વતી, શીવ, નારાયણ, રામ, કૃષ્ણ, ગોવિંદ વીગેરે ઇષ્ટ દેવનાં હજારો નામ છે તે પૈકી જે એક નામ ઉપર પોતાની પ્રીતી બેઠેલી હોય તે નામની ધુન્ય લગાવી સ્મરણ કરી શુદ્ધ જાગૃત અવસ્થામાં આવી પથારીમાં બેસી પદ્માસન, સુખાસન, વીગેરે આસનો પૈકી જે પોતાને અનુકુળ પડે તે આસન લગાવી પોતાના ઇષ્ટ દેવનું થોડીવાર ધ્યાન ધરવું ને (તેમાં પોતાને જેવો અનુભવ થયો હોય તેવા તેમના ગુણાવિંદ ગાવા તે થવા પછી રાતરે પાસે રાખેલી માળા હાથમાં લઈ ઓછામાં ઓછા એકસોને આઠ મણકા તે ઇષ્ટ દેવના નામથી સુકવા એ રીતે ઇષ્ટ દેવની એક માળા થઈ રહે એટલે જાણે તે દેવ આવીને સામા ઉભા છે એમ સમજી શુદ્ધ અંતઃકરણથી પોતાના ઇષ્ટ દેવને સંબોધીને નીચે બતાવ્યા પ્રમાણે તેમની સાથે જાણે આપણે વાત કરતા હોઈએ એવા અવાજે અને એવા અંતઃકરણે તથા એક ચીત્તે એમની પ્રાર્થના કરવી તે નીચે બતાવ્યા પ્રમાણે.

હે પ્રભુ ! અમે અમારા જન્મની અગાઉ કયાં હતા તે અમે જાણતા નથી પણ જ્યારે તમારી મરણ થઈ ત્યારે તમે અમેને જન્મ આપ્યો છે.

અમને ઉછેરવામાં અમારા માગાપે જાહુ સંભાળ લી-
ધેલી છે, પણ હે પ્રભુ ! અમોને જીવાડવાની જો તમારી મરજી
ન હોત તો તેઓ કંઈ કરી શકત નહીં.

અમારા પગના તળીયાથી તે માથા સુધી એવી કોઈ
પણ વસ્તુ નથી, કે જે તમોએ અમોને આપી ન હોય. એ-
ટલુંજ નહીં પણ આજો દહાડા કે આજી રાતમાં એવી
એકે પણ નથી કે જેમાં તમે અમારી સંભાળ લેતા નહો.

હે પ્રભુ ! અમે તમને યાદ કરવામાં આગસ કરીએ
છીએ, પણ જો તમે અમને ભુલી જાઓ તો અમારી જાહુજ
માઠી વલે થઇ જાય.

હે હરી ? કાચના કડકાને લાગવા માટે કાંઈ મોટો
હથોટો જોઈતો નથી તેને તો માત્ર હાથમાંથી મુકી દ-
ઈએ તો તુરતજ તેના ઘણા ટુકડા થઈ જાય છે, તેમજ હે
પ્રભુ જો તમારે અમોને મારવા હોય તો તેમાં તમોને કાંઈ
મોટી મહેનત કરવાની નથી, માત્ર તમારી શુભ દષ્ટિ જોઈ
લો તો અમે નિર્બળ જીવો તો પેલા કાચના કડકાની માફક
પણ વારમાં કુટી જઈએ તેવા છીએ.

અમારી માના બિદરમાં પણ તમેજ અમારી સંભાળ કરી
હતી અને હમણાં પણ તમેજ અમારી સંભાળ કરો છો.

તમે અમને મનુષ્ય અમાલ્યા, એટલુંજ નહીં પણ ઉ-
ત્તમ કુળ, સારી જાત, પ્રેમી માતાપિતા, રૂઝા દેશ અને સ્વાસ્થ
શેઠ આપ્યા છે, એ જાણી તમારી કૃપાની નીશાની છે.

અમારી પાછળ જન્મેલાં ઘણાં માણસો અમારી નજર
આગળ મરી ગયાં છે અને અમે હજી જીવીએ છીએ એ કાંઈ
સામાન્ય થોડો ઉપકાર નથી.

અમે તમારી પૃથ્વીના ઉપર ચાલીએ છીએ, તમારા સુરજના તેજ વડે કામકાજ કરીએ છીએ, તમારું સરજેલું પાણી પીને રહીએ છીએ, અને તમારી ઉત્પત્ત કરેલી હવા વડે જીવીએ છીએ માટે હું નાથ ? હવે તો અમે સઘળી વાતે તમારા વડેજ છીએ, અને તમારા નિભાવ્યાજ નીચી રહ્યા છીએ એમાં કાંઈ પણ સંદેહ નથી.

આ જગતમાં ઘણી વખત એવું બને છે કે જેની પાસે ધન હોય છે તેનું મન મોટું હોતું નથી અને જેનું મન મોટું હોય છે તેની પાસે ધન હોતું નથી પણ હું પ્રભુ ! એ બન્ને ગુણ તમારમાં પરિપુરણતાથી રહેલા છે. નાના મોટા લાખો અને કરોડો ભીખારીઓ તમારી પાસેથી યેસુ-માર માલ લઈ જાય છે પણ તમારો ખજાનો કાંઈ બુદ્ધે ભેમ નથી.

અમારી પાસે એક ભીખારી માગવા આવે તોપણ અમે કંટાળી જઈએ છીએ, પણ તમારી પાસે કરોડો ભીખારીઓ કે જેમાંના અમે પણ એક છીએ જેઓ સર્વે જમાનાઓના જમાનાઓ થયા તમારી પાસે વારંવાર માગ્યા કરીએ છીએ પણ તમે કંટાળતા નથી એવા તમે દયાળુ દેવ છો.

હું પ્રભુ ? આ જગતની અંદરની સોના અને રૂપાની બધી ખાણો તમારી છે હીરા અને રત્નોની ખાણોની માલકી પણ તમારી છે, અને સમુદ્રના પેટમાં પડેલાં મોતીઓ પણ તમારાં છે. પ્રભુ તમારો ભંડાર ભરપુર છે, તમારો ખજાનો અબુટ છે અને દુનિયાની સઘળી સમૃદ્ધિ તથા સાક્ષાત્ લક્ષ્મીના સ્વામી પણ તમેજ છો અને તમે જેને જેટલું આપ્યું છે તેટલુંજ તેની પાસે છે.

હે અનંત બ્રહ્માંડોના નાથ ! ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, અને પશ્ચિમમાં જ્યાં જ્યાં જોઈએ ત્યાં ત્યાં સર્વત્ર તમારુંજ રાજ્ય છે, અને ભૂત, ભવિષ્ય તથા વર્તમાન કાળના જ્ઞાતા પણ તમેજ છો. તથા જડચેતનને ચલાવનારા સૈના સ્વામી પણ તમેજ છો. પ્રભુ યૌદે ભૂવનની માલિકી તમારેજ હાથ છે.

તમે નિર્ધનને ધનવાન કરી શકો તેવા છો. તમે સુર-ખને વિદ્વાન કરી શકો તેવા છો. પ્રભુ તમે રાયને રંક અને રંકને રાય કરી શકો એવા સર્વ સમર્થ ધણી છો.

તમે જળને ઠેકાણે થળ અને થળને ઠેકાણે જળ કરી શકો એવા છો. તમે સંતોને સહાય કરનારા, પાપીઓને શીક્ષા કરનારા, અને શરણાંગતની લજ્યા રાખનારા છો.

અમે આંધળાઓના તમે દોરનાર છો. અમે અજ્ઞાનીઓના તમે જ્ઞાની ગુરુ છો. અમે નિરાધારના તેમ સૌ ભક્તોના એક મોટા આનંદરૂપી સમુદ્ર સમ આધાર છો.

જમાનાઓના જમાના થયા દુનિયાની સઘળી પ્રજાઓ તમારા ગુણગાન કરે છે. અને તોપણ હે પ્રભુ ? તમારાં મોટાઇનો કોઈ પણ પાર પામ્યું નથી.

જેને આંગણે અમૃતની નદીઓ વહ્યા કરે છે જેના બગીચામાં કદમ્બવૃક્ષો શોભી રહ્યાં છે, ચિંતોમણીથી જડીત શુ-શોભીત મહેલમાં જેનો વાસ છે, અને જેના ચરણના નખની શોભા ડોટાન કોટી સુર્યને લલ્લયમાન કરે એવી છે, તથા સુકત પુરૂષોત્તમ મોટું મંડળ જ્યજ્ઞકાર કરી જેની આરતી ઉતારી રહ્યું છે, એવા અવણુનીય, અકલેશ્વર સર્વેશ્વર અને દેવેશ્વર મહાન પ્રભુને, અમારા હબરો લાખોવાર ઠંડવત પ્રણામ છે.

હે પ્રભુ ? તમારા કયા કયા ગુણો સંભારીને અમે ગુણગાન કરીએ તે અમે જાણતા નથી.

જગતમાં વસનારાં, સ્ત્રી, પુરૂષો, નથા વૃદ્ધ અને બાલકો, અને રંકને રાજાઓ સૌ તમનેજ નમે છે. તેમજ આશ્રમે અને વર્ણના લોકો તથા દુનિયાની સઘળી દિશાઓમાં વસનારી મોટી પ્રજાઓ પણ પોત પોતાના ધર્મ પ્રમાણે તમારું જ ભજન કર્યા કરે છે.

હે પ્રભુ ? તમે સર્વ શક્તિમાન છો તેથી તમે ચઢાય તે કરી શકો તેવા છો. તમારાથી ન બની શકે એવું કાંઈ પણ નથી.

તમારા હુકમથીજ પૃથ્વિ અનાજ આપે છે, તમારા હુકમથીજ સુર્ય ચંદ્ર પોતાની ગતિમાં રહે છે, તમારા હુકમથીજ વરસાદ વરસે છે, તમારા હુકમથીજ વાયુ વાય છે, તમારા હુકમથીજ સમુદ્રમાં ભરતી ચોટ થાય છે, અને તમારા હુકમથીજ રૂતુઓ એક પછી એક આવે છે ને જાય છે.

હે નાથ ? તમારી ઇચ્છા વિના આસમાનથી પાણીનું એક ટીપું પણ નીચે પડતું નથી, તેમજ આ વિસ્તિર્ણુ મોટા જગતના કોઈ પણ ખુણામાં તમારી જાણ વીના કાંઈ પણ નાનો કે મોટો બનાવ બનતો નથી.

હે પ્રભુ ? તમે પહાડોને કહ્યું કે એક જગ્યાએ પડ્યા રહો, તો તેઓ ત્યાંજ પડ્યા છે. પ્રભુ ? તમે સુર્ય ચંદ્રને કહ્યું કે તમે આસમાનમાં રહીને ક્રીંચા કરો, તો તેઓ પાણુ એમજ કરે છે, અને પાણીના મોટા સમુદ્રને તમે જે હદ બાંધી આપી છે તેમાંજ તે રહે છે આ પ્રમાણે તમારી સરજેલી સઘળી વસ્તુઓ તમારા હુકમને તાબે છે. અને તમારા આપેલા નિયમ પ્રમાણે વર્તેછેજ.

જળના જીવો જળમાં વસી રહ્યા છે, પવનના જીવો પવનમાં ફર્યા કરે છે, અને પૃથ્વિના પેટમાં વસીને પોતાનો ગુબ્બરો કરે છે, આ બધું પ્રભુ ? તમારું અગાધ ડહાપણ અને અદ્ભુત લીલાતું કાર્ય છે. જેને નિરખીને સુસ મનુષ્યો મોટા આશ્ચર્યમાં પડે છે.

હે પ્રભુ ? કુતરાંને પોતાના ઘણીને ઓળખવાની શક્તિ, ચકલાઓને પોતાના માળા બાંધવાની જુક્તિ, માખીઓને મધપુડો બનાવવાની અકલ, અને કરોળીયાને જીલતા પુલો બાંધવાની ગોઠવણીના શીખવનાર પ્રભુ ? તમેજ છે.

હે નાથ ? તમે ચાહો તો ધરતીકંપ કરીને સૌનો નાશ કરી શકો, અને તમે ચાહો તો દુકાળો પાડીને, મરમીઓ ફેલાવીને, લડાઈઓ કરાવીને તથા મનુષ્યોની મતિયો ફેરવીને નાશ કરી શકો એવા છો, એટલુંજ નહિં પણ, પ્રભુ ? તમે જો ચાહો તો માંકણ, મચ્છર, તીડ, કે વાઘ વડ્ડોનો વધારો કરી માણસોને લાચાર બનાવી, પાચમાલ કરી શકો તેમ છો.

પણ તમે શાંતિદાતા પ્રભુ ઘણાજ ક્ષમાવાન છો, તેથી તમે જાણો છો કે અમે મનવચ્ચન અને કર્મે કરીને અગણીત અપરાધો કર્યા છતાં પણ તમે અમોને નીલાવો છો એ કાંઈ તમારી થોડી દયા દૃષ્ટિ નથી.

હે પ્રભુ ? તમે સૌના પાલનકર્તા છો, તેથી છેક નાનામાં નાની કીડી તે હાથી પર્યંત સૌનું તમેજ પુરું કરો છો, અમારા જન્મની અગાઉ અમે શું ખાશું, તેની ગોઠવણ તમેજ કરી રાખી હતી. એટલુંજ નહીં પણ મહાસાગરમાં રહેનારા મોટા મગરમચ્છો જેને દરરોજ ખોરાકનો મોટો જથ્થો જોઈએ છે, તે સૌનું પુરું કરનાર પાલનકર્તા પ્રભુ તમે પોતેજ છો.

હે પ્રભુ ? શાસ્ત્રમાં તમને દયાના સાગર કહ્યા છે, પણ સાગરનો તો કંઈક ઠંડાણે પણ છેડો આવે છે, પણ તમારી

દયાની તો સીમાજ નથી, માટે તમને અધમ ઉદ્ધારણુ પાપલોચન, દીનજનપાલક, દયાના નાથ, અને ભક્તવત્સલ ભગવાન કહ્યા છે.

હે કપાનાથ ? તમે પવિત્ર છો. તમારા નિયમે પણ પવિત્ર છે. અને આ જગતમાં વસનારા ભક્ત, હરિજનો, ને સંતો, સદાય પવિત્રતાથી રહેવા ચક્રાય છે, એટલું જ નહીં પણ તમારી પાસે વસનારા દેવતાઓ અધીક અધીક પવિત્રતાથી વર્તે છે, અને તમે પોતે તો સઘળા નિષ્કલંક એવી પરિપુર્ણ પવિત્રતાથી સદા સર્વદા શોભી રહ્યા છો.

હે પ્રભુ ? તમે ઇનસાફી છો, તમે નાના મોટાઓને પોત પોતાના પુન્ય તથા પાપનો ખદલો આપો છો.

હે હરી ? તમારા રાજ્યમાં કોઈપણ પાપી શિક્ષા પામ્યા શિવાય રહેતો નથી, અને કોઈપણ પુન્યશાળી પોતાના કર્મનું સાફ ફળ મેળવ્યા વિના રહેતો નથી, કારણ કે તમે ન્યાયી પ્રભુ સૌને સૌના કર્મનો ખદલો આપી રહ્યા છો.

હે પ્રભુ ? જેઓ પોતાની નાત જાતમાં મોટા કહેવાવા ને માટે, તથા ગામમાં નામ મેળવવા માટે, દાન કરે છે, જેઓ સાધુ ગણાવા માટે રાખ ચોંળીને પેટ ભરે છે, તથા જેઓ ભગત ગણાવા માટે મોટી મોટી માળાઓ પેહેરે છે, ને તીલ કો કરે છે, પણ જેઓના અંતરમાં તમારો સાચો પ્રેમ નથી તે બધાને તમે જરાજર રીતે જાણો છો, જેમ ગીટ્ટ દી-ધેલો રૂપીઓ સગરૂને ત્યાં પકડાઈ જાય છે અને બેંકમાં કપાઈ જાય છે તેમ સૌ ઢેંગીયો, તમારી હજુમાં ઓળખાઈ જાય છે અને તમારા પરીત્ર ઇનસાફની વખતે સખત શીક્ષા પામે છે.

અમારી નાની કોટામાં, અને મોટી અદાલતોમાં બેસનાર ન્યાયાધિશેને, બહારના સાક્ષીઓ ઉપર આધાર રાખીને ઇન-સાફ દેવો પડે છે, પણ તમારે માટે તો શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે, સર્વત્ર તમારું સુખ છે, સર્વત્ર તમારા હાથ છે, સર્વત્ર તમારી આંખ છે, અને તમે સર્વને સર્વ રીતે જાણનારા છો, એટલે તમોને કોઈ પણ સાક્ષી પુરાવાની જરૂર પડતી નથી, પ્રભુ ? તમે સર્વ શક્તિમાન, સર્વવ્યાપક અને સર્વજ્ઞ છો, એટલે સાક્ષીઓની જુગાની વિના પણ આપ અદલ ઇન-સાફ કરી શકો છો. એવા સર્વ ન્યાયાધીશેના ન્યાયાધિશ, કાળના પણ કાળ, અને ભયના પણ ભય, જે આપ છો, તેની પાસેથી ના-શીને ગરીબ બાપડો પાપી જીવ તે ક્યાં સંતાઈ શકશે ?

હે સર્વ શક્તિમાન ? અદલ, ઇન-સાફી, પરમકૃપાળુ પિતા ! તમારે માટે જેણે ઉપવાસો કર્યા છે, તીર્થો કર્યા છે, ઢાનો કર્યા છે, યજ્ઞ કર્યા છે; તપ કર્યા છે, ત્યાગ કર્યા છે, અને જંગલમાં જઈ તમારા ધ્યાનમાં તથા તમારા જ્ઞાનમાંજ નિ-મગ્ન રહીને, જેણે પોતાના દહાડાઓ કહાડ્યા છે, તે સર્વ સર્વત્ર જનોને તેઓનાં શુભ કર્મોનો તમે રૂઠો બદલો દેવાના છો, માટે શાસ્ત્રોમાં તમોને જીવો, મનુષ્યો, અને દેવોના, ઇન-સાફ કરનાર, અદલ ઇન-સાફી, મહાન ન્યાયાધિશ, કહેલા છે.

ઘરમાં ઇન-સાફ કરનારા ઘરડાઓ, ગામમાં ચુકાદો કરનારા પટેલીયાઓ, ખંચમાં નિમાયલા લવાદો, નાતમાં ઇન-સાફ કરનારા શેઠીયાઓ, અને અદાલતોમાં ઇન-સાફ કરનાર જડજો, એ, સૌનો અંતે ઇન-સાફ કરનાર પ્રભુ તમેજ છો.

હરી ? તમારી સુંદરતા અને શોભા, અવર્ણનીય છે. જેને જેને તમારાં દર્શન થયાં છે, તેને હે નાથ ? તમારા વિના ખીજું કોઈ ગમ્યું નથી, તમારું જ્ઞાન અને તમારું દર્શન પામેલા અવિત્ર રૂષિયાઓ પોતાની આખી જીંદગી તમારા ધ્યાન અને

તમારા ગુણ ગાનમાંજ ગાળી હતી, એટલુંજ નહિં પણ આ પ્રસંગે જેના જેના માથે તમારી કૃપા ઉતરે છે, તેઓ સદાય તમારામાંજ નિમગ્ન રહેતા જણાય છે.

હે પ્રભુ ! અમારા દેશમાંથી દુકાળ, દરદ, દરિદ્રતા, અને એવાં બીજાં જે જે પ્રકારનાં પ્રજનાં સંકટો હોય તે સર્વ ઓછાં થાય એવું કરો અને તેની સાથે અમારી હોશ્ચી-ટલોમાં પડેલાં માંદાંઓ સાજા થાય, તુરંગમાં પડેલા કેદીઓને સુમતિ આવે, અને ઘરનાર વિનાનાં ભટકનારાં કે બાપડાં ગરીબોને જોઇતો આશ્રય મળે, એવી કૃપા કરો. પ્રભુ ! જવાનોનાં દિલ ઉદાર થાય, ગરીબો પોતાની સ્થિતિમાં સંતોષી બની રહે. સ્ત્રીઓ પોતાનો પતિવૃતાનો ધર્મ પાળે, છોકરાઓ પોતાના માળાપના તાબેદાર થઇ રહે, અને જગતમાં સૌ નાના મોટાઓ પોતાના દુર્ગુણો મુકી સદાય સદગુણી થવાની તજવીજમાં રહે, તથા અમારાં તળાવો પાણીથી ભરપુર ભરેલાં રહે, અમારાં ખેતરોમાં ઝાઝાં ઝાઝાં અનાજો થાય, અને સમસ્ત પ્રજા ધન ધાન્યથી સુખી થઇ આનંદમાં વર્તે એવી કૃપા કરો.

હે જગતના ધણી ! આ જગતમાં સર્વે તમારું મંગળ ગુણગાન કરતા રહે તથા જ્યાં ત્યાં તમારા નામનો જયજય-કાર બોલાઇ રહે એવું કરો, એવું થવા માટે અમે સર્વ હાથ જોડીને દીનતાપુર્વક સ્તુતિ કરીએ છીએ.

કર્મમાર્ગ પ્રયોગ.

ભક્તિમાર્ગ તથા જ્ઞાનમાર્ગ આચરવા માટે કર્મયોગ થોડો ધણો પણ આચરવા અવશ્ય છે. અનેક યોનીઓના જન્મમરણાદીક કલેશ લોગવીને ધર્મ-અર્થ-કામ-અને મોક્ષ-સાધન માટે યોગ્ય એવો આ (મનુષ્યદેહ) આપણને પ્રાપ્ત થયો

છતાં તેનું સાર્થક નહિ કરી લેવું એ આપણે પોતે થઇને આપણે પોતાનો ખજાનો હુંટાવી દેવા જેવું છે, તો એમ નહિ થવા દેતાં પ્રત્યેક મનુષ્યે પોતપોતાના પૂર્વાજીવથી પ્રાપ્ત થએલા વર્ણશ્રમને ઉચીત એવાં કર્માચરણ કરીને અનન્ય ભાવે ઇશ્વર ચર્ણ અર્પણ કરવાં જોઇએ. એ રીતે પ્રથમ કર્માચરણના અભ્યાસથી આનંદદાયક લક્ષિત માર્ગ આચરવો. ને તે પછી મનને વિરકતતા પ્રાપ્ત થવા માટે જ્ઞાન-માર્ગ લક્ષિત-સહ-સ્વીકારવો. કર્માચરણના અભ્યાસ માટે પોતપોતાના કુળ ધર્મને અનુસાર સદાચરણનું સેવન કરવું, ને જે મનુષ્ય જે માતૃપિતાને ઉદ્ધરે જન્મેલ છે તે માતાપિતા પરા પૂર્વથી જે ધર્મ પાળતા આવેલ છે તેજ પોતાનો સ્વધર્મ એમ માનીને તે ધર્મ પાળવો. પરધર્મ અંગીકાર કરવો નહિ. કેમકે તે ભય ભરેલો છે ને સ્વધર્મ કલ્યાણકારક છે.

અંતઃકરણમાં ભગવદ્ લક્ષિતનો અંકુર ઉત્પન્ન થવાને માટે પ્રથમ માતા પિતાની અને સદ્ગુરૂની સેવા કરવી. તેમની કૃપા અને આશીર્વાદ અને અનુગ્રહ હસ્તગત કરવો, જે કર્યાથી સંતસમાગમની ઇચ્છા, ભુત્તાનું કંપા, -શૌચ્ય (પવીત્રતા અંતર અને બહારની બંને) મૌન-આર્જવ-બ્રહ્મચર્ય-અહિંસા-સમ-ભાવ-વીરકતતા ઉપર પ્રીતી-શાસ્ત્રો ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા-સંતોષ, -ભગવદ્ગુણ શ્રવણ કરવાની ઉત્કંઠતા-આટલાં વાનાં પ્રાપ્ત થાય છે જેથી ભગવત ઉપર પૂર્ણ પ્રેમ સ્થાપન થઇ ભક્ત પાણું પ્રાપ્ત થાય છે.

જે જે ઠેકાણે ભક્તમંડળી ભરાય છે, તે તે ઠેકાણે પૂર્ણ પરમાત્મા પોતે રામ, કૃષ્ણ, માત, માહાદેવ, હરીહર, નૃસિંહ, ગણપતી, વીગેરે અનેકરૂપે આવી હાજર થઇ, પોતાના ભક્ત જનોના મનોર્થ પૂર્ણ કરે છે, અને ભક્તોના અંતઃકરણમાં પ્રસન્ન-લક્ષિત સન્નિધિ થાય છે જેના યોગે સંસારના સ પદાર્થોમાં દોષ

દર્શન થઈ ભક્ત એકાગ્રતાને પ્રાપ્ત થાય છે. આવા ભગવાનની ભક્તિરૂપ અમૃતનું, શ્રી શુકાચાર્ય, જ્ઞાનવલકચ, અષ્ટાવકે, જનક-વીઢેહી વીગેરે માહા જ્ઞાનીઓએ પણ સેવન કરેલ છે.

શ્રવણ, કીર્તન, સ્મરણ, ભજન, અભીવંદન, દાસ્ય, સખ્ય, અને આત્મનીવેદન, એવી નૌધા ભક્તિનું અવલંબન કરીનેજ પરિક્ષીત, વ્યાસ, પ્રહ્લાદ, નારદ, હનુમંત, સરખા એમણે જ્ઞાન અને ધ્યાન માર્ગથી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરેલ છે, એવી ભક્તિનો આશ્રય કરીને જે જ્ઞાનમાર્ગનું આચરણ કરે છે તેજ પૂર્ણ જ્ઞાની ગણવા. માટે પૂર્ણ બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ સારૂ પ્રથમ કર્મ, ઉપાસના, અને ભક્તિ યોગના આશ્રયની અવશ્યકતા છે, એ ત્રણે યોગના આશ્રય સહ જ્ઞાનયોગ આચરવો ને તે પછી એ ચારે યોગના આશ્રયના આધારે કામ નીરમુક્ત થઈ ધ્યાનયોગ ધારણ કરવો એ અતિ ઉત્તમ અધિકાર બ્રહ્મસાક્ષાતકારના સ્વાનુભવ માટે સીદ્ધ છે.

સ્વાનુભવ શીવાય ફક્ત શુદ્ધ જ્ઞાનનો ઉપયોગ નથી. શુદ્ધ જ્ઞાન સર્વને કહેતાં આવડે છે પરંતુ સ્વતાંહાં પોતાની વૃત્તિ બદલાકાર થયા શીવાય સર્વ નિષ્કૃણ છે, માટે સપ્રેમ, ભક્તિસહ, સ્વાનંદાનુભવ-એનું નામજ જ્ઞાનસંપુર્ણ, પોતાના વર્ણાશ્રમને યોગ્ય એવાં ઉચ્ચીત કર્મો-આચરણો અને ભક્તિ આચરવામાં જે અનાદર કરે છે. તેમને બ્રહ્મ પ્રાપ્તીનો લાભ અપુરતો રહે છે અને ભક્તિનો, કેવળ, અનાદર, એ તો બ્રહ્મ પ્રાપ્તીમાં અક્ષેપ કારકજ છે. સારાંશ મુમુક્ષ જનોએ પ્રથમ ચીત્તની શુદ્ધી અર્થે કર્મ માર્ગ યથા વિધી આચરવો જોઈએ કારણ ચીત્ત શુદ્ધી શીવાય બ્રહ્મ પ્રાપ્તીના સાધન મુખ્ય શમદમાદી-પઠસંપત્તિ-એ વીગેરે સાધનો સાધ્ય થઈ શકવામાં અક્ષેપ આવે છે, આ ઠેકાણે કેટલાએકની એવી શંકા ઉઠે છે કે કર્મ-કર્મ જે તમો કહો છો તે તો અમોએ જન્માંતરમાંજ કરી મુકેલાં છે તો તે ચીત્તશુદ્ધી અને ભગવદ્ ભક્તિ હવે અમારે આ જન્મમાં કરવાની શી અવશ્યકતા છે ? આત્મા

તો અવિનાશી-અઠતા-અને અલોકતા, એવો છે. જગત મી-
 થ્યા છે, અને પરમપદને પમાડનાર તો કેવળ જ્ઞાન માર્ગ
 એજ સેહલો છે. તત્ત્વમસી, -બ્રહ્માસ્મી, એવા એવા મહા વાક્યો-
 નું રહસ્ય, જેમને પૂર્ણપણે સમજાયું છે એવા લોકોને ઇશ્વર
 આરાધન અને જડ એવી કાષ્ટમય કીંવા પાષાણમય, એવી મૂ-
 ર્તીનું પૂજન શા માટે કરવું ? એના પ્રત્યુત્તરમાં એજ કે
 પ્રતિમાપૂજન અને ઇશ્વર આરાધન જે અમે કરીએ છીએ તે
 મૂર્તીને પાષાણમય સમજતા નથી, ગમે તે મૂર્તીનું પૂજન-
 આચરણ-જે કરવામાં આવે છે તેમાં શુદ્ધ ચૈતન્યનો ભાવ
 સ્થાપીને તે સર્વ પૂજનઅર્ચન પરમેશ્વર ભાવેજ કરવામાં
 આવે છે. કારણ યથાવિધીએ સ્થાપન કરેલી મૂર્તીનું પૂજન
 ઇશ્વર બૂદ્ધીથી કરવામાં આવતી વખત તે મૂર્તી બ્રહ્મભાવ શી-
 વાય તે પાષાણમય અથવા કાષ્ટમય છે એવી પૂજકના મનમાં
 કલ્પના પણ હોતી નથી. ખરો પૂજક શુદ્ધ અતઃકરણથી સ-
 વ્વંચાપક ચૈતન્યનો મૂરતીમાં આરોપ કરીને માત્ર ષડ્ગુણઐ-
 શ્વર્ય સંપન્ન એવા શુદ્ધ બ્રહ્મનો આવીભાવ-સાકાર-સગુણરૂપમાં
 ઓળખી આનંદ અનુભવે છે. જેના અત્યાનુભવથી બ્રહ્મસાક્ષાત-
 કારની ઉપલબ્ધી-હસ્તગત થઈ શુદ્ધ-સાત્ત્વિક-નીર્ગુણ બ્રહ્મમાં
 મનનું મન ભાગી વૃત્તી લીન થાય છે. એકંદરમાં અધિકાર
 પરત્વે કોટીઓના ક્રમે સંપૂર્ણ જ્ઞાન સંપાદન અર્થે કર્મયોગ
 અને ભક્તિયોગના આશ્રયની અપેક્ષા છે તેમના આશ્રયના
 આધારે જ્ઞાનયોગ સીદ્ધ થાય જે સીદ્ધ થયેથી ન્યારે આવ-
 રણ દૂર થઈને શુદ્ધ ચૈતન્યમાં વૃત્તી સ્થાપન થશે ત્યારે એ
 આધારે પણ સહેજ તેમની મેળેજ તેમાં સમીલન થવાના છે,
 માટે તે સીધ્ય કરવા સારૂ પ્રથમ કર્મ, ઉપાસના, અને ભક્તિ
 માર્ગ આચરવો ને તેપછી શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતામાં બતાવ્યા પ્ર-
 માણેની એકાંતીક ભક્તિ આચરવી જે ભક્તિ ઇશ્વર કૃપા
 આપનારી છે.

ઉપાસના માર્ગ પ્રયોગ.

જેમની કૃપા મુગાને વાચાળ કરે છે, ને પાંગળાને પ-
વંત ઓળંગાવે છે, તે પરમાનંદ મૂર્તિ, લક્ષ્મીનાથપતિ, શ્રી આદી,
નારાયણ આવિર્ભાસ્વ(પરબ્રહ્મ)ને હું નમસ્કાર કરું છું. આ, અ-
વિનાશી પરમાત્માને જાણવા પ્રયત્ન કર્યા વિના, જે, આ લોક-
માંથી ગમન કરે, તે કૃપણ ગણાય, માટે પ્રાણી માત્રે, એક,
ઈષ્ટની, ઉપાસના દ્વારા ભગવદ્ ચણ્ડાવીંદને પામવું એ સાફ છે.

ભગવદ્ ચરણારવિંદને પામવું—ભગવદ્ ચરણારવિંદને
પામવું એ ભક્ત જનોની આશાની પરમાવધિ છે. પરંતુ
ભગવાન સ્વરૂપ કેવું અને ભગવદ્ ચરણારવિંદ તે કેવાં, અને
ક્યાં મળે એનું જ્ઞાન ભગવતનો કોઈ પર્મ લાલ હોય
તેનેજ ભગવાનની કૃપાથી થાય છે. જેણે ભગવદ્ સ્વરૂપ
જાણ્યું હોય તેનેજ ભગવદ્ ચરણારવિંદની પ્રાપ્તિ થાય છે. પૃથ્વી
પતિ રાજાને આધીન લેની સર્વ પ્રજા છે, તેમ ભગવંતને આ-
ધીન પૃથ્વીપતિ સુદ્ધાં સર્વ પ્રાણી માત્ર છે. ને જેમ સર્વ પ્રજા
ઉપર અમલ કરનાર પૃથ્વીપતિનાં બે સ્વરૂપ છે. તેમ સર્વ
જ્ઞાંડના અધીપતી ભગવાનનાં બે સ્વરૂપ છે. પૃથ્વીપતિનું
મુખ્ય સ્વરૂપ સત્તામાત્ર છે. તે સત્તાસ્વરૂપ સ્વરૂપ નિરાકાર વ્યા-
પક અને અવિનાશી છે. એટલે રાજાની સત્તા રાજાના શરીરથી
લઈને ઉત્તરોત્તર છેક પટેલ તલાટીના, શરીર સુધી સ્ફુરી
રહેલી છે. તેમનાં શરીરો નાશ થતાં જાય છે તેમ તેમ તેમની
જગાપર નિમાયતા બીજા શરીરોમાં તેજ સત્તા સ્ફુરે છે.
શરીરોના નાશે સત્તાનો નાશ થતો નથી, એક રાજાનું શરીર પડ્યું
અથવા તો તેનો બીજાથી પરાભવ થયો, તો બીજા શરીરમાં રા-
જાપણું પ્રગટ થાય છે. તેમજ ચૈતન્ય સત્તા, એ, ભગવતનું
નિરાકાર વ્યાપક, અવિનાશી સ્વરૂપ છે. તેના નામ રૂપના
ભાસ ઉઠે છે અને લય થાય છે, તે ચૈતન્ય સત્તાજ કલ્પિત

નામ રૂપોને અસ્તિત્વ (હોવાપણું) અને ભાતિત્વ (દેખાવાપણું) આપે છે. જેમ ઠોરીના ઉપર સર્પનો ભાસ થાય તો તે ક-
 ફિયત સર્પને અસ્તિત્વ અને ભાતિત્વ આપનારી ચૈતન્ય સ-
 ત્તાજ છે. તે ચૈતન્ય સત્તા, ભગવતનું વાસ્તવિક અવિનાશી
 સ્વરૂપ છે. રામકૃષ્ણાદિક જે મુર્તિમાન સ્વરૂપને વિષે ભગવંતપણું
 માનેલું છે તે શરીરો તો તે સમય પુરતાં રહીને નિવૃત્ત થયાં
 પરંતુ ભગવદ્ સત્તા અખંડ અવિચળ કાયમ છે. તે કદી નહિ
 થવાની નથી, જે અન્ય સમયે અન્યશરીરમાં રુપરશે, ને તે શરીર
 નિવૃત્ત થશે તો વળી બીજા અન્યશરીરમાં રુપરશેજ પરંતુ રાજાના
 શરીર વિશે જે પુન્યપુદ્ધિ હોય છે, તે તેના શરીરની કોઈ
 પ્રકારની વીલક્ષણતાએ નહિ, પરંતુ તેમાં ભગવદ્ સત્તાનો
 અવિર્ભાવ હોવાને લીધે ઈશ્વરતા મનાય છે. તે ભગવદ્ સત્તા યદ્યપિ
 તે શરીરો નિવૃત્ત થઈ ગયાં તો પણ સત્તા જેમની તેમછે માટે
 એવી જે ભગવતની નીરાકાર, અવિનાશી, વ્યાપક ચૈતન્ય
 સત્તા તેજ ભગવતનું મુખ્ય સ્વરૂપ છે, અને તેજ સત્તા આ-
 પણા શરીરમાં વ્યાપેલી છે, અને શરીરને અસ્તિત્વ અને ભા-
 તિત્વા આપી રહી છે, અને તેજ આપણું પણ સ્વરૂપ છે જેમ
 ઘટાકાશ, ઘટ ઉપાધિએ કરી, મહાકાશથી ભિન્ન દેખાય છે,
 તેમ આત્મ ચૈતન્ય શરીરોપાધીએ કરી પરમાત્મ ચૈતન્યથી
 ભિન્ન દેખાય છે. પરંતુ વાસ્તવિકપણે જેમ ઘટાકાશ અને મહા-
 કાશનો ઉપાધિ છતાં અથવા ન છતાં, અલેદ છે તેમ શ-
 રીર રૂપી ઉપાધિ છતાં અથવા ન છતાં, આત્મચૈતન્ય એ રીતે
 જોતાં પરમાત્મ ચૈતન્ય સાથે સદા અલેદ છે, એ પ્રમાણે અંતર
 દષ્ટિથી જાણવું, એજ પરમાત્મા, (ભગવંત) જેમહાન મનાએલા
 છે તેમના ચરણારવિંદમાં અદ્ય મનાએલા આત્મા (જીવ)નું
 પામવું છે. માટે આપણે પ્રથમ, પરમાત્માના, પ્રતિનીધીરૂપ,
 એક, ઇષ્ટની, ઉપાસના, કરવી જોઈએ.

અગ્નિની ઉપાસના વડે વાસનાદિથી રહિત મએલા ઉપાસકને બ્રહ્મપ્રાપ્તિના સાધન રૂપ પરમાત્મા ભાવ સાધક આદિત્ય ભગવાનની સ્તુતિથી સત્ય બોધનું કથન કરેલું છે. સુર્ય ભગવાનની એકાત્મ ભાવ પુર્વક પ્રાર્થના વડે “તત્ત્વમસિ” અહંબ્રહ્માસમિ” આદિ શ્રુતિયોનાં પ્રમાણથી તેમજ સ્વાત્માનું ભવથી સર્વ ચરાચર જગતમાં પરિપુર્ણતાથી પોતાના આત્મ સ્વરૂપને વ્યાપેલું જાણી સર્વ શરીર રૂપ પુરમાં એ આત્મ સ્વરૂપ, સર્વત્ર સુપ્રસ્થિતવત, નિર્વિકલ્પ, અક્રિય અને પર્મ શાન્ત, અધિષ્ઠાન રૂપે રહેલું છે એમ જાણવું. એ સર્વ વ્યાપી અક્રિય વિજ્ઞાનધન પુરૂષ હું છું, આવી ભાવના વડે તેજોમય દેવની ઉપાસના કરતો મુમુક્ષુ, ઉપાસ્ય દેવતાની સાથે પોતાના આત્માનો અલેદ અનુભવીને સુર્યમંડલસ્થ, પુરૂષ, હું છું, એવા ચિંતન વડે અન્તે ઇચ્છિતાર્થ નિરતિશય મોક્ષ સુખને, અથવા પોતાના સ્વરૂપની પ્રતીતી થયે, આત્માના આસ્તિભાતિ પ્રિય-પણાને પામે છે. આ પ્રમાણે આત્માના એકત્વ પણાને પ્રાપ્ત થયા પછી (જીવ)ભાવમાં આરોપીત એવા જન્મ મરણ રૂપ સંસારનો તેને લેશ પણ સ્પર્શ થતો નથી.

અગ્નિના દેવતા સુય ભગવાન છે આ સુવર્ણ સમાન વર્ણયુક્ત તેજોમય મંડલમાં સત્ય સ્વરૂપ પર-માત્માનું મુખ આવૃત રહેલું છે. અર્થાર્થ તેજ મુતિ ચૈતન્ય પ્રકાશવડે આ સુર્ય મંડલ પ્રકાશિત થયું હોવાથી સર્વવ્યાપક આત્મતત્ત્વ આશ્રય સુર્ય ભગવાનમાં બિરાજે છે. એ આદિત્ય મંડલમાં આવૃત થયેલો જે એ પર્મ પુરૂષ સર્વત્ર વ્યાપક આત્મા તે ખરું સ્વરૂપ છે અને એ પર્મ જ્યોતિ યુક્ત ચૈતન્ય તત્ત્વ આકાશના આધાર રૂપ અથવા આકાશની પેઠે વ્યાપક છે તે વ્યાપક બ્રહ્મ, નામ રૂપથી રહિત હોવાથી તેને શું નામ આપવું ? તે કહી શકાતું નથી, અર્થાર્થ તે નામનો, વિષય નહીં થઈ શકતું હોવાથી ઉપાસના સમયે આંકાર એ

સ્વાભાવિક ઉચ્ચાર વડે તેનું જ્ઞાન ધરવામાં આવે છે. હવે આ, કાળે ગમન કરતાં આ પ્રાણુવાયુ સપ્ત દશાત્મકલિંગ રૂપ પ્રાણુ અધ્યાત્મ પરિચ્છેદને છોડીને અધિદેવત રૂપ સર્વાત્મક અમૃતમય વાયુ સુત્રાત્માને પ્રાપ્ત થાયછે, અર્થાથ ઉપાસના અને કર્મના સંસ્કાર વડે યુક્ત આ લિંગ શરીર છે, તે આ સ્થુલ શરીરથી બહાર નીકળી પ્રાણુવાયુ અમૃતમિશ્ર મહા વાયુથી મિશ્રિત થાય છે. અને આ સ્થુલ શરીર અગ્નિમાં હુત હોવાથી ભસ્મ થાય છે. ઉપાસ્ય પર્મ દેવતા બ્રહ્માનું નામ ઈં ઓમ છે. ઈં પ્રત્યગાત્મક, સત્યાત્મક, અગ્નિનામક બ્રહ્માનું અલેહ રૂપથી યોધન કરે છે માટે અવસાન કાળે જે પુરૂષ શુદ્ધ ચિત્તે પ્રણવમંત્ર ઈંકારનું સ્મરણ કરે છે તે પર્મ ગતિને પામે છે.

આ હેતુથી જે કાળના સાધન માટે આ આયુષ પુરૂષતાં સુધી પ્રણવની ઉપાસના કહી છે એ સમય હવે ઉપસ્થિત થયો. અણ્ણી દેહાન્ત સમયે સાધક, મનને, કહે છે કે સંકલ્પ વિકલ્પના ધર્મવાળા હે મન, જેના પ્રભાવથી બ્રહ્મલોકમાં બ્રહ્માદ્વારા ત્રિમાત્રિક પ્રણવનો ઉપદેશ પામી અમૃતની પ્રતિતિ કરશે તે ઈંકારનું તારા કલ્યાણ માટે સ્મરણ કર અને આ કર્મ ભુમીમાં આવીને તેં શું, શું, કર્મો કર્યો, કર્યા, કર્યા, અગ્નિ હોત્રાદિ વેદ વિદિત નિષ્કામ કર્મો કર્યો છે કે જે તારાં નિષિદ્ધ કર્મોનો નાશ કરીને અંતઃકરણની શુદ્ધિ દ્વારા પ્રણવની ઉપાસનામાં તને સહાયક થયાં છે તે સર્વ કર્મોનું સ્મરણ કર, તું કર્યાંથી આવ્યો ? અને ક્યાં જશે ? તેનું સ્મરણ કર ભુલોશ નહી. તારાં કર્મોપર દ્રષ્ટી રાખ, અને પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય કયો લોક છે તેનું સ્મરણ કર, સ્મરણ કરાવવાનું વચન અન્ન હેતુને આંટે છે. તે એ કે—

દેહાન્ત, અગ્નિ દેહ લાક્ષણા સ્વામ કાળે, ઉપાસક, યો-

ગીનો પ્રાણ સુત્રાત્મામાં લય થાય છે એમ કહ્યું છે. આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના લિંગ શરીરનો નાશ સંભવતો નથી માટે તેને અમર કહી સુત્રાત્મામાં સંયુક્ત થઈ જવાનું જણાવ્યું છે. લિંગ શરીર તે સૂક્ષ્મ ઇંદ્રિયોના સંઘાતરૂપ છે અને તેનો થોડોજ ભાગ સ્વપ્નકાળે જ્યારે સ્થુળ શરીર ભાન રહિત હોય છે ત્યારે દર્શન શ્રવણાદિ ક્રિયા તેનાથી પ્રતિત થાય છે. એ લિંગ શરીરમાં જે સૂક્ષ્મ દેવૈંશ છે તે બ્રહ્મભાવનાવાળાના અવસાન સમયે પોતપોતાના સમષ્ટિ દેવતાની સાથે એકત્ર થાય છે. એ દેવૈંશ પોતપોતાના સમષ્ટિ દેવતામાં ગયા પછી ફરી ઉદ્ભવ થતા નથી, કે ઉક્ત ઉપાસક પોતાના ઉપાસ્ય દેવસ્થ ચૈતન્ય પુરૂષની સાથે અલેહને પ્રાપ્ત થઈ મળી જાય છે, આથી એને પુનઃસ્થુલ શરીર રૂપ પ્રાપ્ત થતું નથી, અને તેની ઇંદ્રિયોનું પુનઃરાગમન નથી. અને સ્થુલ શરીર અગ્નિમાં હવન થઇને પોતાના કારણ ભાવને પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રકારે જ્યારે વિદ્વાન ઉપાસકની સ્થુલ, સૂક્ષ્મ, સર્વ ઉપાધિ પોતપોતાનાં કારણમાં લય પામે છે ત્યારે તેમાં ઉત્પન્ન ચૈતન્ય, પરમાત્માના આભાસરૂપ જીવ, તે પોતાના ઉપાસ્ય દેવમાં સ્થિત સત્ય ચૈતન્ય વિશે અલેહ ભાવની એકતા પ્રાપ્ત કરે છે. આ પ્રમાણે એજ ઉપાસકને અમૃતપણાની પ્રાપ્તિ થાય છે, જેને ફરીથી અવિદ્યા, જન્ય, દુઃખ ઉપાધી જાગતી નથી. માટે આ પ્રકારે મધ્યમ અધીકારીએ ઉપાસના કરવી જેથી દેહ ત્યાગ સમયે પ્રસન્ને અમૃતપણું પ્રાપ્ત કરીને આવાગમન રહિત થવાય આ પ્રકારે આત્મસ્વરૂપની પ્રતીતિનો માર્ગ ચક્રહી, અંતઃકરણમાં, સર્વ, જને, પોતાના દેહાન્ત કાળે અવશ્ય કરવા યોગ્ય, એવા, પરંપરા સાન્નિધ્યકારક ઈંકારનું સ્વીકારીજ, સ્વર્ણ કરવું એ સારું છે.

ભગતિમાર્ગ પ્રયોગ.

જ્ઞાનમાર્ગ ભગતીસહ શ્રદ્ધા કરવો આત્મ સુખ પ્રાપ્તિના જે રાજમાર્ગ કહેલા છે તેમાં પહેલો જ્ઞાનમાર્ગ છે પણ તે વીરકત અને કામ નિરમુકત જનોને સીદ્ધ થવા જેવો છે, જે, જનો સંસારમાં શુ'થાએલા ગૃહસ્થો છે તેમને તે માર્ગ સહેલું નથી માટે પ્રથમ કર્મ, ઉપાસના, પછી ભકિતમાર્ગ અને તદનંતર જ્ઞાનમાર્ગ આચરવો જોઈએ; માટે જ્ઞાનયોગની સીદ્ધી અર્થે જે જનો ભગવત ઉપાસનાનો આશ્રય કરે છે તેમનો મનોજય થઈને આત્મ પ્રાપ્તિ પણ નીરવીધને પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ જે, જનો, ભગવાન સન્નિધદાન'દ પરમેશ્વરને ન ઓળખતાં કેવળ સ્વસા-મધ્યંથીજ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લેવાનાં પ્રયત્ન કરે છે તે પતી-તાડક થવા સંભવ છે માટે જ્ઞાન પ્રાપ્તિ અર્થે જે પ્રયત્ન કરવાં તે ભકિતના આશ્રય સહ કરવાં જોઈએ, ભકિતવાન પુરૂષ જે જે સ્વરૂપની આરાધના કરે છે તે તે સ્વરૂપ ધારણ કરીને પરમા-ત્માને તેમની મનકામના પૂરી કરવી પડે છે એવો ઈશ્વરી નીયમ હોવાનું દેખાય છે.

માયા જે પ્રસરેલી છે તેની મુખ્ય બે શક્તીઓ છે. એક અવિદ્યા અને બીજી વીદ્યા. પહેલી જે અવિદ્યાશક્તિ કહી તેના યોગે પ્રાણી માત્ર બંધન પામેલા હોય છે, અને બીજી જે વિદ્યા શક્તિ કહી તે તો સ્વાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્તકરાવીને જીવોને બંધનમાંથી છૂટા કરે છે, માટે એ જે માયા જેની છે તે સર્વનીયંતા સર્વાન્તરયામી ભગવંતની આપણે આરાધના કરવી જોઈએ. ને શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતામાં કહેલી એકાંતીક ભગતી કરવી જોઈએ જે ભગતીથી ભગવાન પ્રસન્ન થઈ પોતાની કૃપા વડે જ્ઞાન આપે છે. એમ એ ભગતી પ્રોક્ષ મેળવનાર છે. જેના પ્રેમપુર્વક આશ્રયના આધારે જ્ઞાન સંપાદન કરી તેના

આશ્રયસહ ધ્યાનયોગ આચરવો જોઇએ. ભગવાને અનુનને કહ્યું છે કે—

“ હે અનુન ! સર્વ ધર્મનો પરિત્યાગ કરીને એક, હું, પરમેશ્વર રૂપ શરણુને પ્રાપ્ત થા. હું, પરમેશ્વર, તને સર્વ પાપથી મુક્ત કરીશ, તું શોક કરીશ માં. ” એનો સ્પષ્ટ ભાવ એ છે કે શ્રુતિ સ્મૃતિ ઉક્ત જે વર્ણાશ્રમ ધર્મ છે અર્થાર્ય, બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય, વૈશ્યાદિ વર્ણ તથા આશ્રમ, જે, બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ, તથા સંન્યાસ એ ઉભયના ધર્મ જેવા કે વર્ણ ધર્મ, તથા આશ્રમધર્મ તથા સામાન્યધર્મનો ત્યાગ કરીને, આ સ્થળે સર્વ ધર્મના ત્યાગમાં કાંઈ સર્વ ધર્મથી રહીત થવું તેમ નથી તેમજ સૌએ સર્વ ધર્મ કર્મના ત્યાગ પુર્વક સંન્યાસ કે ત્યાગ લેવો એમ નથી પણ પોતપોતાના વર્ણાશ્રમ ધર્મ હોય તેના વિશેષ અભીમાનનો ત્યાગ કરવો અર્થાત અમુક પ્રકારનાં આચરણ કે અમુક પ્રકારની નીતી પાળવી એજ મારો ધર્મ, છે અને એ ધર્મજ માત્ર મારું કલ્યાણ કરનાર છે એવો આગ્રહ તજવો, કારણ કે ક્રીયામાં છવ કેવળ સ્વંતત્ર નથી તેથી આ સર્વ ધર્મ, કર્મ ને, યથાશક્તિ સેવતાં છતાં વિશેષતઃદઢ નિશ્ચય એવો કરવો કે આ સમગ્ર ધર્મ કર્મના ફલને આપનાર જે કર્મફલપ્રદાતા ઇશ્વર છે, તે સર્વ ધર્મ કર્મના અધિષ્ઠાન-રૂપ છે અને તે ઇશ્વરજ મારું શરણુ છે, આનું તાત્પર્ય એ છે કે શ્રુતિ સ્મૃતિ ઉક્ત સર્વ ધર્મનું યથાવત પાલન મારાથી થાય અથવા ન થાય તો તેનો ભય નથી કારણ કે એ ધર્મ ઇશ્વરને ફલ આપવામાં અપેક્ષાવાળા છે, અને ઇશ્વર ધર્મ કર્માનુસાર ફલ આપનાર છતાં, અનુગ્રહ વડે નીરપેક્ષ ફલ આપનાર હોવાથી સ્વંતત્ર છે જેથી તે ઇશ્વરના અનુગ્રહવડેજ, હું, કૃતાર્થ થઈશ એવો નિશ્ચય ધારણ કરવો. આ પ્રકારના નિશ્ચયથી તે ધર્મ કર્મમાં અતિ આદર ન રહે, અને નીરંતર ધર્મ કર્મના

અધીકારનું રૂપ ઇશ્વર વિશેષ ૬૬ ભાવના થાય, આનું તાત્પર્ય એ છે જે બહીરુખ ધર્મ કર્મની અધીકતાથી આપણી વૃત્તિ બહીરુખ થાય અને તેથી નીરંતર વિષયાકાર રહેતી વૃત્તિ સત્ય ઇલાનુસંધાનની યોગ્યતાવાળી થતી નથી, જેથી પરમાત્મ સ્વરૂપ ઇશ્વરજ્ઞ પર્મ તત્ત્વ રૂપ છે એવા શુદ્ધ વિચારદ્વારા કરેલા ૬૬ નિશ્ચયથી પ્રકટતા ઉકલ પ્રેમ વડે કુમે કરીને અર્થાર્થ ધીમે ધીમે અધીક અનાત્મ ચિંતનથી મુક્ત થતી વૃત્તિને તેલની ધાર પ્રમાણે સતત પરમાત્માના સ્વરૂપ ચિંતનમાં બેડવી. આટલું કહેવાથી એ નિશ્ચય નિકળે છે કે અન્ય ધર્મ કર્મનો જે અમર્યાદ આદર છે તેનો ત્યાગ કરવો ઉચીત જણાય છે. વિશેષમાં સર્વશાસ્ત્રનું પર્મ રહસ્ય આ ઇશ્વર શરણુતાજ છે. કારણ કે ઇશ્વર શરણુતા વીના ઠોઈ પણ ધર્મ કર્મનો પોતાના ફળમાં પર્યાવસાન થતો નથી. આ, છેવટનું વચન અર્જુન પ્રત્યે કહેવામાં એટલું તાત્પર્ય છે કે બીજાં પ્રાયશ્ચિન કર્મ વિનાજ “હું” તને આ વ્યાપોહ કરનાર અનેક પાપોથી દેવળ ઇશ્વર શરણુતા માત્રથી મુક્ત કરીશ. કારણ કે “સર્વ ધર્મ રૂપ, આ હું, ઇશ્વરનું, વચનજ, પાપ મુક્ત કરનાર છે” અર્થાર્થ સર્વ કર્મ ફલ પ્રદાતા ઇશ્વરનું શરણુજ સર્વ ધર્મ કર્મનું મુળ છે. આ ઠેકાણે હવે ઇશ્વર શરણુનું જે વિધાન છે તેનો સ્પષ્ટ ભાવ આ છે કે ઇશ્વર શરણુ ત્રણ પ્રકારનું છે. જ્યારે આધનોનો અભ્યાસ ૬૬ થાય છે એટલે સાધન દશાનો ત્રિપાક થાય છે ત્યારે પ્રાપ્ત વિવેક પુરૂષને આ ત્રણ પ્રકારના ક્રમથી અથવા ક્રમાવીના ઇશ્વર શરણુતા પ્રાપ્ત થાય છે.

૧ તે પરમેશ્વરનોજ, હું, છું. ૨ એ પરમેશ્વર મારાજ છે, ૩ તે પરમેશ્વર હુંજ છું. જેમ સમુદ્રને તરંગનો લેહ નથી, તોપણ સમુદ્રના તરંગ કહેવાય છે, કાંઈ તરંગનો સમુદ્ર કહેવાતો નથી તેમ હે ઇશ્વર તમારો મારો વસ્તુતાજ

ભેદ નથી, તોપણ હું તમારાથીજ નથી, માટે તમે મારા છો. એ મનના આભાવથી શરણુ, તે, (૧) પ્રથમ શરણુ છે, એને મૃદુશરણુ કહે છે. (૨) મધ્યમ શરણુ ગણાય છે, તેના સ્વરૂપનું એક પ્રકારનું વચન દૃષ્ટાન્તમાં છે, કે, હે ભગવાન ! “બળવડે મારા હસ્તને છોડીને તમે જાઓ તેથી કાંઈ તમારું મોટું અહભુત પુરૂષાર્થ ગણાશે નહિ પણ જ્યારે તમે મારા હૃદયમાંથી નિકળી જાઓ ત્યારે હું તમારો મોટો પુરૂષાર્થ માનું.” અર્થાત્ મારા હૃદયમાંથી તમારાથી કદાપી પણ નિકળી જવાવાતું નથી. એવો દઢ નિશ્ચય, જે, “ ઈશ્વર મારા છે ” એવા દઢ જાવને સુચવનાર છે, તે, મધ્યમશરણુ છે. (૩) જે અતિ માત્ર ઈશ્વર શરણુ કહેવાય છે તે એ છે કે, આ સ્થાવર જંગમ રૂપ સર્વ જગત્ તથા હું, વાસુદેવ રૂપજ છીએ, તે પર્મ પુરૂષ પરમેશ્વર એક અદ્વિતીય રૂપજ છે. આ પ્રકારની અચળમતિ જે પુરૂષોની હૃદયસ્થ પરમાત્મામાં હોય છે, તે વૃત્તિને ઉત્તમ શરણુ માનેલું છે. સર્વનું તાત્પર્ય એજ નીકળે છે કે પોતાનાં ધર્મ, કર્મ, યથાશક્તિ કરવાં, પણ ખરો આદર તો ઈશ્વર શરણુનો રાખવો, જે શરણુ અભ્યાસ બળથી દઢ થઈને અનુબ્રહ્મને પ્રાપ્ત કરાવે છે. માટે અન્ય ક્રિયા ઓછી વધતી થાય તો ચિંતા ન કરતાં, હરતાં ફરતાં વૃત્તિને ઇષ્ટાનુસંધાનવાળી રાખવી.

હે ભરતવંશી અર્જુન !—“આ પ્રમાણે સર્વજીવો ઈશ્વરને આધિન છે માટે તું અહંકારનો ત્યાગ કરીને સર્વાત્મભાવે તેજ ઈશ્વરને શરણુ રહેજે, કારણ કે તેનીજ કૃપાથી ઉત્તમ સાંતિથી તે પરમેશ્વરના નિત્ય પદને પ્રાપ્ત થઈશ.”

“તું, મારામાં મન રાખ, મારોજ ભક્ત થા, મારુંજ યજન કર, તથા મને નમસ્કાર કર. આ પ્રમાણે વર્તવાથી મારા પ્રસાદવડે જ્ઞાન મેળવીને મનેજ એટલે બ્રહ્મને

પામીશ તેમાં તારે સંદેહ કરવો નહિ. તું મને પ્રિય છે માટે હું તારી આગળ આ રહસ્ય કહું છું.”

“પરમેશ્વરની ભક્તીથીજ સર્વ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થશે એવા દૃઢ વિશ્વાસ વડે વિધીનું દાસત્વ છોડી એક મારેજ શરણે આવ. શોક કરમાં. હું એક મારોજ આશ્રય કરનારને સર્વ પાપમાંથી મુક્ત કરીશ ને મોક્ષપદને પમાડીશ.” એ વચનો અંગીકાર કરી એકંદરમાં અનન્યભાવે ભગવદ્ ભગતી કરવી એ ઉત્તમ અધીકાર છે. એ ભગતી નવ પ્રકારે થાય છે. તેમાં પ્રેમનો પ્રભાવ મુખ્ય છે અને પ્રતીમાપુજન, એ પણ એક ભાગ છે.

કેાઇ વખતે કેટલાકના મુખમાંથી એવાં વચન પણ સાંભળવામાં આવે છે કે મુર્તિ પુજા વેદાંત વીરુદ્ધ છે પરંતુ એ વચન અપ્રમાણ જણાય છે, કારણ તેમાં ઇશ્વર આધીષ્ઠાનરૂપે રહેલ છે. ઘણી બારીકાઇથી શોધ કરીને જોઇએ તો જણાશે કે પ્રાચીન કાલથીજ પૃથ્વિઉપરના સર્વ દેશોમાં મુર્તિપુજક લોક હતા, ને જૈનસંપ્રદાયના, છેલા તિર્થંકર માહાવીરસ્વામીના શિષ્ય જે પ્રથમ ગણધર ગણાય છે, તે, પુરૂષ ગૌતમસ્વામી આપણા દેશમાં ગૌતમ ગોત્રમાંના વૈદીક ધર્મીય માતા પીતાના પેટે મુળજન્મેલા જણાય છે. તેતો પ્રતીમાને મુખ્ય માને છે, તેમ, વલ્લી સંપ્રદાયમાં પણ પ્રતીમા પુજનની પ્રતીષ્ઠા છે. તથા વેદાંતના આધીપત્યના અધીકારવાળા આચાર્ય શ્રી શંકરાચાર્યસ્વામી શીવપુજનની સાળીતી માનતા હોવાનું મનાય છે. શ્રીકૃષ્ણ એ મનુષ્ય નસ્તાં કેવળ ભક્ત કાચાચૈજ મનુષ્ય શરીર ધારણ કરીને સર્વ શક્તિમાન અને સર્વ કૃણપ્રકાતા જે ઈશ્વર તેજ આજગતમાં મુર્તિમાન પ્રગટ થયા હતા. તેમણે પોતાનું અંગ એટલું મોટું કુલાબ્યું હતું, કે, કાલીયા સર્પના અંગમાંથી સર્વ

વિગ્નહીત થઇને, તે, મુર્છિત પડે. તે વખતે તેની સ્ત્રીઓની પ્રાર્થના સાંભળીને, શ્રીકૃષ્ણને હયા આવી અને તેઓએ શ્રીકૃષ્ણની વધુ પ્રાર્થના કરી કે હે સર્વ શક્તીમાન પરમેશ્વર તું અમારા પતીનું રક્ષણ કરીને અમને ચુકાદાન આપ તે તેમની વીન'તી સાંભળીને શ્રીકૃષ્ણને ઘણીદયા આવી. ને કાલીયાને જીવતદાન આપ્યું. એ દાખલાથી જણાશે કે પ્રાર્થનાથી પણ પ્રભુ રીઝે છે તેમ રીઝીને શ્રીકૃષ્ણે તેને આજ્ઞા કરી કે “તું અમરક દ્વીપમાં જ ત્યાં ગરૂડ આવી શકશે નહીં, કારણ ત્યાં ઘણા ઋષિયો રહે છે તેમનો ગરૂડને શાપ છે તેથી તે ત્યાં આવી શકશે નહીં. ત્યાં એટલે અમરકદ્વીપમાં ઘણા ઋષિયો રહે છે.” પછી કાળીયો સર્પ શ્રી કૃષ્ણને વંદન કરીને જમનાં નદીમાંથી નીકળી અમરક દ્વીપમાં પશ્ચીમ બાજુએ એક અખાતમાં પોતાનું રેઠાણ કરીને રહ્યો. તે કાળીયાના નામ ઉપરથી તે અખાતને ‘કાલીદ્વર્નાયા’ કહે છે. એમ લાગે છે તથા અમરક આ શબ્દોનો અપભ્રંશ થઇને તેને હાલ અમેરીકા કહે છે એમ લાગે છે, એ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે મુર્તિ પુજા અને પ્રાર્થના એ પણ પ્રાચીન કાળથીજ છે.

ગોકુળની ગોપીઓનો ઈશ્વર ઉપર એટલો જયો પ્રેમ હતો કે, તેમની ચીત્ત વૃત્તિયો કૃષ્ણરૂપ થઈ ગઈ હતી ને તેમને કામ ધંધામાં વારંવાર કૃષ્ણ દેખાતા હતા. દળતાં, લીપતાં, ગાયો દોહતાં, વારંવાર તેમનાં મન કૃષ્ણરૂપ થતાં હતાં. સ્વપ્નામાં મનુષ્ય બીજાની સાથે બોલે છે, હસે છે, તે પ્રમાણે તે ગોપીઓ જાગૃતીમાં બોલતી અને હસતી તેમને એક કૃષ્ણજ વારંવાર દ્રષ્ટીએ પડતા. આ પ્રમાણે થવું એ અતિ અધ્યાસનું ફલ છે. એવી મનની સ્થિતિઓ, અતિ પ્રીતિથી, અને શુદ્ધ સ્નેહથી થાય છે. ગોપીઓને અતિ પ્રીતિને લીધે સઘળા કામ ધંધામાં જ્યાં, ત્યાં, શ્રીકૃષ્ણ દેખાતા હતા તથા હનુમંતને જળે,

રથળે, અને પાપાણોમાં પણ શ્રીરામ દેખાતા હતા એ જાણો પ્રેમનો પ્રભાવ છે. જે પ્રભુને બહુ પ્રીય છે. ભગવાન ભાવના ભુખ્યા છે. માટે ભગનીમાં પ્રેમ ભાવ એ સુખ્ય છે. એટલા માટે મનુષ્યોએ બીજી સંસારમાંની કેાઇ પણ બાબત ઉપર પોતાના સુખ દુઃખ માટે અતી અવલંબીને રહેવું નહીં અગર તેનો ભરોસો કરવો નહીં. સદા શાંત વૃત્તિથી રહીને ઈશ્વરની નીર્મળ અંતાઃકરણથી સેવા કરવી. જ્યાં સુધી આ શરીર નિરોગી છે, જ્યાં સુધીમાં વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થઇ નથી, ઈંદ્રિયોની શક્તી કમી થઇ નથી તથા આયુષ્ય પુરું થયું નથી ત્યાં સુધીમાં મનુષ્ય માત્રે પોતાના જન્મનું સાર્થક, કે, જે, ભગતીજ છે તે પુરા પ્રેમે અને અનન્ય ભાવે આદરીને પુરી કરવી એમાં અંતે આરામ અને સર્વ સુખનો સમાસ છે.

જ્ઞાન માર્ગ પ્રયોગ.

પરબ્રહ્મ, તે, એ, જે અનાધ્યન્ત છે. સર્વ કરતાં શ્રેષ્ઠ છે, અને વીધી નિષેધનો વિષય નહીં હોવાથી સત્ અને અસત્ એ જાનેથી વિલક્ષણ છે. એ પરબ્રહ્મ રૂપી વસ્તુ સર્વત્ર હાથવાળી છે, એ તરફ આંખ, મસ્તક, અને સુખ તથા કાન વાળી છે, સત્ર પ્રાણીઓમાં વ્યાપીને રહી છે, તાત્પર્ય એ સર્વ કે વ્યાપક પરબ્રહ્મ સર્વ પ્રાણીઓની વૃત્તિ, તથા હાથ પગ આદિ ઉપાધિ વડે વ્યવહાર કરે છે, તે, ચક્ષુરાદિક સર્વ ઈંદ્રિયોની રૂપાદિક વૃત્તિઓમાં તે તે રૂપે પ્રકાશે છે, અથવા તે તે સર્વ ઈંદ્રિયોને તથા તેમના વિષયોને પ્રકાશ કરે છે, છતાં સર્વ ઈંદ્રિય રહિત છે. શ્રુતી પણ કહે છે કે પરમાત્મા હાથપગ વિનાના છતાં વેગવાળા છે ને વસ્તુ ગ્રહણ કરે છે. ને, નેત્ર રહીત છતાં જુવે છે, અને કાન વિના સાંભળે પણ છે, વળી પોતે સર્વ સંગ રહીત છતાં, સર્વ લોકને ધારણ કરે છે, અને નિર્જુથ છતાં સ

ખાદક શુણોના પાલક છે, પોતું જેમ પોતાના કાર્યરૂપ, કડાં, કુંડળ, વેઠ વીંટી, વિગેરે આબુષણોમાં બહાર અને અંદર છે તથા પાણી જેમ પોતાના પરપોટાઓની અંદર તથા બહાર છે તેમજ પરબ્રહ્મ છે પણ તમામ સ્થાવર તથા જંગમ પ્રાણીઓની અંદર તથા બહાર વ્યાપક છે, છતાં પણ પોતે અરૂપ હોવાથી સ્પષ્ટ રીતે જેથી શકાય નહિ તેવા છે એટલા માટે જ વિકારી પ્રકૃતિથી પર એવા તે પરબ્રહ્મ અજ્ઞાનીઓને દુરછે અને સજ્ઞાનીઓને તો તે પોતાનો આત્માજ એ હોવાથી નિત્ય પાસે છે, તે પરબ્રહ્મપરમાત્મા સ્થાવર જંગમાત્મક ભુતોમાં કારણ રૂપે એક રૂપેજ હોય તેમ રહેલા છે. તે જાણવા યોગ્ય પરબ્રહ્મ વસ્તુ, ઉપર પ્રથમ કહેલાં લક્ષણ સંપન્ન પરમાત્માનો ભક્ત હોય તે ક્ષેત્રને, તથા જ્ઞાનને, અને જ્ઞેયને જાણીને પરમાત્માના સ્વરૂપને એટલે પરબ્રહ્મપણાને પામવા યોગ્ય થાય છે. પ્રકૃતિ, એ પરમેશ્વરની શકિત છે. અને પુરૂષ પણ પરમાત્માનો અંશ છે માટે પ્રકૃતિ તથા પુરૂષ બન્નેને અનાદી જાણવા. પુરૂષ અને પ્રકૃતિથી સંસાર ઉત્પન્ન થાય છે. શરીર અને સુખ દુઃખને આપનારી ઈન્દ્રિયો એ સર્વને ઉત્પન્ન કરવામાં પ્રકૃતિ ઉપાદાન કારણ છે, અર્થાત્ પ્રકૃતિ પોતેજ શરીરાદિક રૂપે પરિણામ પામે છે, અને તેના સંઘાતથી પુરૂષ (જીવ) સુખ દુઃખનો ભોગતા છે. પ્રકૃતિ અચેતન છે માટે તેનું સ્વતાંડા કરતા પણું સંભવતું નથી તેમજ પુરૂષ પણ અવિકારી છે માટે તેના ભોગતાપણું સંભવતું નથી તો પણ જીવના અદ્રષ્ટને લીધે તથા ચૈતન્યના અધિષ્ઠાનને લીધે અચેતન એવી પ્રકૃતિનું કરતાપણું સંભવે છે તેમ પ્રકૃતિના નિકટમાં રહેવાથી પુરૂષ ભોગતાપણું સંભવે છે. પુરૂષ પ્રકૃતિને લીધે પોતાને જાણી શકતો નથી માટે તેને સંસારમાં અવતરવું પડે છે તેનું કારણ શુભાશુભ કર્મ કરનારી ઇન્દ્રિયોનો સંગ છે. પરંતુ સ્વતાંડાં તેને સંસાર નથી.

પરમાત્મા, પ્રકૃતિના કાર્ય રૂપ જે, આ શરીર, તેમાં રહે છે પણ તેનાથી અસંગ છે, અર્થાત દેહના ગુણો સાથે જોડાતા નથી કારણ કે તે આત્માના ઉપદ્રષ્ટા સમીપમાં રહીને સર્વ જોનારા સાક્ષી છે, ને પાસે રહીને સર્વ વસ્તુને અનુમોદન આપનાર છે. ઇશ્વર રૂપે સર્વ વસ્તુને ધારણ કરનારા અને પાલન કરનારા છે, બ્રહ્માદિકના પણ અધીપતી છે જેને શ્રુતિઓ સર્વના અન્તરયાત્રી કહે છે, આ રીતે જે આત્માને સાક્ષી રૂપે જાણે છે, અને પ્રકૃતિને ગુણ દુઃખ આદિના પરીણામ રૂપ જાણે છે, તે પુરૂષ, સર્વથા વિધીવચ્ચનોને જોખંઘીને વર્તે છે તો પણ ફરી આ સંસારમાં અવતરતો નથી અર્થાત્ સંસારમાંથી છુટે છે.

પ્રકૃતિ ભિન્ન જે આત્મા તેના જ્ઞાનનાં બીજા બીજા સાધનો છે. તે નીચે પ્રમાણે.—

કેટલાએક આત્માકાર વૃત્તિ વડે શરીરમાં રહેલા આત્માને મન વડે જુવે છે. બીજા કેટલાએક પ્રકૃતિ પુરૂષ ભિન્ન ભિન્ન છે એવા જ્ઞાન વડે આત્માનાં દર્શન કરે છે.

આ ધ્યાનાદિકનો ક્રમ યથાયોગ્ય છે, છતાં પણ તેની નિષ્ઠા ભિન્ન ભિન્ન છે. તેથી તે મંદાધિકારીઓના મોક્ષનો ઉપાય કહેવામાં આવે છે. અને કેટલાએક મંદાધિકારીઓ સાંખ્ય-યોગ આદિ દ્વારા, ઉપરકહેલા આત્માને સાક્ષાત્ જાણતા નથી, પરંતુ તેઓ બીજા આચારીઓ પાસેથી ઉપદેશદ્વારા શ્રવણ કરીને 'પરમાત્માનું' ધ્યાન ધરે છે, અને તેઓ શ્રદ્ધાપુર્વક ઉપદેશ શ્રવણ કરવામાં પરાયણ થવાથી ધીરે ધીરે સંસારને તરી જાય છે.

જે સ્થાવર જંગમ જૂનોમાં સદુપદેશ માનજ રહેલા છે તથા તે જૂનોનો નાશ થતાં પણ પોતે અવિનાશી રહે છે, એમ પરમાત્માને જુવે છે તે ખરો જ્ઞાની છે.

સર્વ પ્રાણીઓ વિષે સંપૂર્ણ રીતે રહેતા પરમાત્માને જાણનારો પુરૂષ ચોતે પોતાનો નાશ કરતો નથી, તાત્પર્ય કે જે સવિદ્યા વડે સચ્ચિદાનંદ રૂપ આત્માનો સ્વીકાર કરીને તેને કૃત્ત, લોકતા, કે સુખી, દુઃખી માનતો નથી, તે મોક્ષને પામે છે. પરંતુ જે એ પ્રમાણે આત્માને જાણતો નથી, તે, દેહનેજ આત્મા જાણનારો, દેહની સાથે આત્માનો નાશ માને છે. શ્રુતિ પણ કહે છે કે:—

જેઓ આત્મહત્યા કરનારા લોકો છે, તેઓ ઘોર અધારાથી વીંટાયેલા છે અને તેઓ મરણ પછી જ્યાં સૂર્યનો પ્રકાશ નથી તેવા લોક પ્રત્યે જાય છે. કોઈકની એવી શંકા ઉઠે છે કે.—

આત્મા શુભ તથા અશુભ કર્મ કરે છે, માટે આત્મામાં સ્પષ્ટ રીતે વિષમતા દેખાય છે, છતાં તે જો સર્વ ભૂતોમાં સમ રૂપે રહે છે તે કહેવું કેમ સંભવે? તેના ઉત્તરમાં એ જે.—

દેહ તથા ઇન્દ્રિયાકારે પરિણામ પામેલી પ્રકૃતિજ આ સર્વ કર્મ કરે છે. આત્મા તો અકર્તા છે, છતાં “હું કરું છું.” આવું જીવાત્મને અભિમાન થાય છે તે માત્ર દેહાભિમાનથી થાય છે, જે આત્માને જુદો જાણે છે તે પુરૂષ જયવાળો જ્ઞાની છે.

સઘળાં પ્રાણીઓ પ્રકૃતિરૂપ છે માટે પ્રકૃતિ રૂપે એકજ છે, અને પ્રાણી રૂપે જુદાં જુદાં છે પરંતુ આત્મા લિન્ગ લિન્ગ નથી આત્મા એક જાણનારો પુરૂષ બ્રહ્મપણાને પામે છે.

પ્રજાય વેળા સ્થાવર જંગમ પ્રાણીઓના લેહ પરમેશ્વરની માયામાં રહે છે, તથા સૃષ્ટિને વખતે તેજ માયાથી ફરીને પ્રાણીયો વિસ્તાર પામે છે. આત્માને જે પુરૂષ જાણે છે તે પરિપૂર્ણ બ્રહ્મ રૂપને પામે છે.

જે વસ્તુઓ ઉત્પાત્તવાળી છે તેજ વિનાશવાળી છે ને જે વસ્તુ શુભવાળી છે તે પણ શુભના નાશ થયા પછી વિ-

નાશ પામે છે, પરંતુ આત્મા અનાદિ અને ગુણ રહિત હોવાથી અવ્યય અને અવિકારી છે માટે આત્મા શરીરમાં રહ્યો છે છતાં પણ તે કંઈ પણ કરતો નથી તથા કર્મના ફળથી લેપાતો પણ નથી.

આત્માના અતિતપણાનું દ્રષ્ટાંત કે, કાઠવ વગેરેમાં આકાશ રહ્યું છે, છતાં પણ તે સુક્ષ્મ અને અસંગ હોવાથી જેમ લેપાતું નથી તેમજ આત્મા પણ ઉત્તમ, મધ્યમ, અને કનિષ્ઠ દેહમાં રહ્યો છે, છતાં પણ અસંગપણાથી દેહના ગુણો વડે લેપાતો નથી, પણ જળ કમળ પ્રમાણે અલેપ રહે છે. આત્માસ્વ પ્રકાશ હોવાથી પ્રકાશ કરવા યોગ્ય પદાર્થોના ધર્મોથી લેપાતો નથી એમ સુર્યના દ્રષ્ટાંતથી સમજાશે; એક સુર્ય જેમ અખિલ વિશ્વમાં પ્રકાશ કરે છે તેમજ ક્ષેત્રમાં વસનાર આત્મા પણ સંપુર્ણ ક્ષેત્રને પ્રકાશીત કરે છે સુર્ય આખા જગતને પ્રકાશીત કરે છે પરંતુ તેથી જગતના ધર્મ સુર્યને બાધ કરતા નથી તેમજ આત્મા શરીરને પ્રકાશીત કરે છે પરંતુ તેને દેહના ગુણો બાધ કરતા નથી ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જે મનુષ્ય જ્ઞાન, દૃષ્ટિ વડે ક્ષેત્ર તથા ક્ષેત્રજ્ઞના ભેદને જાણે છે તથા પ્રકૃતિથી મોક્ષ થવામાં સાધનભૂત ધ્યાનાદિકને જાણે છે તે પરમ પદને પામે છે.

“ પરમેશ્વરે પ્રથમ અનેક સ્વરૂપે પ્રગટ થવાનો સંકલ્પ કરીને, માયા “ ઉપહિત પંચ મહાભૂતાત્મક સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી. આકાશ, વાયુ, તેજ, જળ, અને “ પૃથ્વી, એ પંચ મહાભૂતોથી રચુળ સૃષ્ટિ નિર્માણ કરી. પ્રથમ પરમાત્મા જે “અ-ગ્નિ રૂપે હતા, તે સમગ્રિ રૂપે પ્રગટ થયા. પંચ મહાભૂત ની આ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન “ થઈ છે, એવો વિચાર કરીને, પ્રાચેક વસ્તુનો તેના મૂળ-કારણમાં “ લય કરવો. પ્રથમ સર્વ જગત મૃત્તિકામાંથી થયું છે, એવું સમજીને, જગત્તો પૃ-

ઘ્રીમાં, પૃથ્વીનો જળમાં, જળનો તેજમાં, તેજનો વાયુમાં, ને વાયુનો આકાશમાં, અને આકાશનો અહંકારમાં તથા અહંકારનો માયામાંલયકરવો. માયામાંથી સર્વ જગત્ ઉત્પન્ન થયું છે, તે, માયાપરમાત્મસ્વરૂપમાંથીજ થઇ છે, અને આખર સર્વતું મૂળકારણ પરમાત્મસ્વરૂપજ છે, એમ સમજવું. આવી રીતે જ્ઞાન થયું તો, ભેદ રહેશે નહિ. વ્યગ્રિતું મોટું રૂપજ સમગ્રિત છે. વ્યગ્રિત સમગ્રિતમાં ભેદ નથી; ફક્ત નામ માત્રમાં ભેદ છે. અનેક વ્યગ્રિત થઇને સમગ્રિત સ્વરૂપ થાય છે. વ્યગ્રિત એટલે અનેક, અને સમગ્રિત એટલે એક. જેમ ઘડુંના દાણા, અને ઘડુંનો ઢગલો. દાણા એ વ્યગ્રિત, અને ઢગલો એ સમગ્રિત. એક દાણાના, ને, અનેક દાણાના, સ્વરૂપમાં ભેદ નથી. ભેદ માત્ર નામમાં છે. વ્યવહારમાં એક વસ્તુથી, બીજી વસ્તુ ભિન્ન બતાવવા અને વ્યવહાર સરળપણે ચાલે, તે સારૂ, માત્ર નામોની આવશ્યકતા છે.

સ્રષ્ટિમાં અનેક વસ્તુ છે, એમ આપણે જાણીએ છીએ, તેથી અનેક નામરૂપની જરૂર છે. એક પરમાત્માજ વ્યાપી રહ્યા છે, અને સર્વ કાંઇ પરમાત્માનુંજ સ્વરૂપ છે, એવું જ્ઞાન થયું, તો પછી જુદા જુદા નામોની જરૂર નથી. જેમ ડેલીમાં અનેક ગાયો છે તેમાંથી શેઠે નોકરને એક ગાય લાવવા હુકમ કર્યો, પણ, કંઈ લાવવી તેની શુચ્યવણમાં તે પડે છે, પણ નામ દઇને અમુક “કાળી” કે “ગોરી” ગાય લાવ એમ કહે તો, તાબડતોબ લાવે છે; અને જો ડેલીમાં એકજ ગાય હોય તો પછી, માત્ર “ગાય લાવ” એટલુંજ કહેવું બસ છે. તેમ એક પરમાત્મ સ્વરૂપજ વ્યાપીને રહ્યું છે, એવું જ્ઞાન થાય, તો પછી નામોની જરૂર નથી. નામરૂપ સત્ય નથી, એ, આપણને અનુભવ ઉપરથી પણ સમજાય છે. નામ, એ, વસ્તુની ઉત્પત્તિ પછી એને અપાય છે. નામ વારંવાર બદલાય છે. એકનું નામ “રામ” છે, તેને “કૃષ્ણ” એવું નામ આપવામાં આવે, તો તે

નામ બદલી બીજું અપાય છે, અને પછી તે નામથી તે પ્રસિદ્ધિમાં આવે છે, અને પુર્વતું નામ બીજું થઇ જાય છે. જે નામ સત્ય હોય તો, પછી કોઇ પણ પ્રકારે બદલાય નહિ. વસ્તુનો નાશ થયો કે, નામ રૂપનો નાશ થાય છે, એ અનુભવમાં આવે છે. વસ્તુનો નાશ, એટલે વાસ્તવિક મૂળસ્વરૂપનો કાંઈ નાશ થતો નથી, ફક્ત મૂળસ્વરૂપ અદૃશ્ય રહે છે. જેમ કાચળ ફાડી નાખ્યોકે, તેને કકડા એવું નામ અપાય છે, તેથી કાંઈ કાગળનો સમુજાનો નાશ થયો, એમ કહેવાશે નહિ. તેમ નામરૂપનો નાશ થાય છે; પરંતુ સત્યવસ્તુ જે અસ્તિ, ભાતિ, પ્રિયરૂપે છે, તેનો નાશ થતો નથી, પણ તે તો સર્વ વ્યાપક છે.

“જેમ દિવો ઘરમાં સળગાવ્યો કે તેનું અજવાળું ખારી વાટે બહારપડી, બહારની વસ્તુને પ્રકાશે છે, તેમ આત્મા શરીરમાં પ્રકાશમાન છે, તે મનોવિકારને બાણે છે, અને ઇન્દ્રિયાદિ દ્વારા બહાર પ્રકાશ પાડી, બહારના વિષયોને પ્રકાશિત કરે છે. અર્થાર્થ સર્વનો પ્રકાશક આત્મા છે.”

“કાળનું સ્વરૂપ અતિ સુદૃઢ હોવા છતાં, અનુમાનથી સિદ્ધ થાય છે. પદાર્થોના જુદા જુદા રૂપો થવામાં, જે આધાર, અને નિમિત્ત તે કાળ. આત્મા અતિ સુદૃઢ હોવા છતાં, સર્વ પ્રકારની વસ્તુને અસ્તિત્વ અને ભાતિત્વ આપે છે તેથી આત્માના અસ્તીત્વનું અનુમાન સિદ્ધ થાય છે.”

“વિજળીના ક્ષણિક પ્રકાશના દરમીયાનમાં, સોયનાનાકામાં દોરો પરવવો જેટલોકડિંબુ છે, અને તેમ કરવામાં જેટલું ડહાપણ સમાયલું છે, તેટલુંજ, આ, ક્ષણિક મનુષ્ય દેહમાં, પરમાર્થ સાધવામાં ડાહ્યાપણ છે. મારે ક્ષણિક દેહ ઉપરથી અવલથીજ આસ્થા ઉઠાવી આત્મચિંતન કરવામાં અતી ત્વરા કરવી જોઈએ.”

“વિચારથી જેનો લય થાય છે, તે માયા; અને વિચા-

રોડો જેમાં લય થાય છે, તે બ્રહ્મ. મામામાં- વાણી, મન, વગેરે રહે છે, પણ આત્મામાં એમાંના એકનો પણ પ્રવેશ થતો નથી; અચાચ વિચારનોજ જેમાં લય થાય છે, તે બ્રહ્મ એમ સમજવું.”

“ જેમ ઘટમાં મૃતિકા છે, મૃતિકામાં ઘટ નથી; પટ-માં તંતુ છે, તંતુમાં પટ નથી; તેમ કાર્યમાં કારણ, અંતર બહાર વ્યાપી રહ્યું છે. અર્થાર્થ કાર્ય કાંઈ કારણથી જુદું નથી; કારણની સાથેજ અભિજ્ઞ છે. જગતમાં અંતર બહાર બ્રહ્મજ વ્યાપી રહ્યું છે, અર્થાર્થ જગત કાંઈ તેનાથી જુદું નથી બ્રહ્મનીજ વ્યારિત સર્વત્ર જણાઈ આવશે; જગત્ દેખાશેજ નહિ. કારણ, જગત જો હોય, તોપણ સદૃષ્ય અને ચિદૃષ્ય બ્રહ્મથી જુદું કરી શકાશે નહિ, તેથી તર્કુપજ છે.

“ સાકરમાં જેમ મિઠાસ અંતર બહાર બધે વ્યાપી રહી છે, તેમ બ્રહ્મ, જગતમાં વ્યાપી રહ્યું છે. મિઠાશ સાકરમાં છે, પણ સાકરથી તે જુદી નથી. કારણ કે, સાકર બનતા પુર્વે પણ તે રસમાં એક રૂપ થઈ હતી; રસના પહેલાં શેરડીમાં હતી, અને તે પહેલાં બીજામાં અવ્યક્તરૂપે હતી. સાકર, શેરડી, વગેરે નામો મિથ્યા છે, કારણકે, પરસ્પરમાં તેનો અભાવ છે, પણ મિઠાશની ભાવરૂપતા કદી નાશ પામતી નથી; તેતો સદા સર્વકાળ બની રહી છે, મિઠાશ સત્ત્વ છે, બાકીનાં શેરડી અને સાકર એ સર્વ નામરૂપ મીથ્યા છે એ પ્રયાણે સત્ ચિત્ આનંદ રૂપી બ્રહ્મ જગતમાં વ્યાપી રહ્યું છે. પરસ્પરમાં વસ્તુનો અભાવ થાય છે, પણ બ્રહ્મની ભાવરૂપતા સર્વમાં છે, અને તેનો અભાવ કદી પણ થતો નથી, કારણ કે, કોઈ પણ વસ્તુ અસિત્વસિવાય નથી, અને અસિત્વ એજ બ્રહ્મ સર્વમાં વ્યાપી રહ્યું છે.”

“આપણે એકજ હોઈએ છીએ, પણ દર્પણ વચમાં મુકવાથી આપણો બિંબપ્રતિબિંબ એવો ભેદ થાય છે તેમ માયા વચમાં

આવવાથી, જીવને લેદરૂપી જન્મ બાસે છે. આપણા વ્યવહારો આરસો કાઢીલેતાં, જેમ બિંબપ્રતિબિંબ બાવનાશ પામે છે, તેમ પરમાત્મા એકજ હોઈ કાંઈ લેદ નહીં છતાં, લેદ ઉત્પન્ન કરવાવાળી કલ્પના-માયા દૂર થઈ કે શુદ્ધ બ્રહ્મ પ્રતિત થાય છે.

“ આપણે અસંગ છઈએ એવું સમજ્યા, તોપણ મનને કલેશ થયા શીવાય રહેતો નથી. તે લાંબા વખતના અજ્ઞાનના અધ્યાસથી થાય છે, બાકી થવાનું કાંઈ કારણ નથી. જેમ છાપરા ઉપર વરસાદ પડે, પણ ઘરની અંદરના માણસો તમાં કાંણું હોવા શિવાય લીંબતાં નથી, અથવા નારિએળના ઉપરની કાચલી ઉપર ઠોકવાથી, અંતરના કોપરાને કાંઈ ઇબ થતી નથી, તેમ શરીરને કલેશ થાય, તોપણ, અંદરના મનને નહીં થવો જોઈએ, પણ અતિ અધ્યાસથી તે થાય છે. માટે શરીરોનો સંગ વિચારથી દૂર કરવાથી, તે, કલેશ થશે નહિ. ”

“ જીવ બ્રહ્મનો લેદ કેવળ અજ્ઞાનથીજ છે; જ્ઞાન દૃષ્ટિથી જોતાં લેદનો લેશ પણ નથી. જેમ મહાન અગ્નિમાંથી તણખા ઉડે છે, અને અંધારામાં “તે છે” એમ “પોતાનું” અસ્તિત્વ બતાવે છે, અને તણખામાં ને અગ્નિમાં નાના મોટાપણું જોવામાં આવતાં છતાં, પણ દાહક ઉષ્ણ પ્રકાશમાં કાંઈ પણ નાના મોટાપણું જોવામાં આવતું નથી, એકજ પ્રકાશ બધી જગ્યામાં સરખીરીતે પ્રકાશી રહો છે, તેમ, જીવ, ઇશ્વર, એ, માત્ર, અવિદ્યાની ઉપાધિથી સર્વજ્ઞ, અદ્વય, આદિરૂપ બાસે છે. શુદ્ધ સત્વપ્રધાનમાયા, તેમાં પ્રતિબિંબ, અને તેનું અધિષ્ઠાન કુટસ્થ એ ત્રણે મળીને ઇશ્વર કહેવાય છે. તે ઇશ્વર જગત્ની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, અને લય, કરવામાં સમર્થ છે. એનું જ્ઞાનરૂપ એજ સત્ય છે. ”

“ મહિનસત્વપ્રધાનઆવદ્યા, તેમાં પ્રતિબિંબ, અને તેનું અધિષ્ઠાન કુટસ્થ, એ ત્રણે મળીને જીવ કહેવાય છે. તે

જીવ દેહાદિમાં પ્રોહિત થઇને અસમર્થ જોવા પ્રોહિત પામીને શોક કરે છે તેથી અસમર્થ અને અદ્યક્ષ ગણાય છે.

“જેને પરમાર્થ સાધવો છે, તેણે પ્રથમ ઇચ્છા રહિત થવું જોઇએ. કારણકે, તેમ થવાથી ઇશ્વરમાં દૃઢ ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, અને પછી વૈરાગ્ય થઇ, જીવન મુક્તિ મળે છે. જીવન મુક્તિનું બીજ નિરપેક્ષતા છે, અને જીવન મુક્તિ એ એનું કૃણ છે ને ઇશ્વરઇચ્છાએ એનો આધાર છે.

કેઇને એવી પશુ શંકા થાય કે જ્ઞાનવાનમાં અને જીવન મુક્તમાં શો ભેદ છે? એનું સમાધાન એકે સાત પ્રકારની જ્ઞાનભૂમિકા છે. ૧ શુભેચ્છા, ૨ વિચારણા, ૩ તત્ત્વમાનસા, ૪ સત્વાપત્તિ, ૫ અસંસકિતનામિકા ૬ પદાર્થભાવિની, અને ૭ તુર્યગા. આમાં ૧ શુભેચ્છા, ૨ વિચારણા, અને ૩ તત્ત્વમાનસા, આ ત્રણે સાધનકોટિમાં છે. સત્વાપત્તિથી તુર્યગા સુધીની ચાર ભૂમિકા જ્ઞાનકોટિમાં છે, સત્વાપત્તિવાળા બ્રહ્મનિષ્ઠ કહેવાય છે; એમનો વ્યવહાર એવો છે કે:—

જેમ કમળપત્ર જળમાં જન્મે છે ને તેમાંજ રહે છે, પણ તે તેમાં લેવાયમાન થતું નથી, તે પ્રમાણે શબ્દાદિ વિષયોથી જ્ઞાની દ્વિષ્ત થતો નથી.

“જ્ઞાની અને આજ્ઞાનીના વ્યવહારમાં બહારથી ફરક દેખાતો નથી, પરંતુ અજ્ઞાની અભિમાનથી પોતાનો વ્યવહાર કરે છે, અને જ્ઞાની અભિમાન રહિત થઇને વ્યવહાર કરે છે; જેમ જનકાદિ કરતા હતા તેમ. તેઓ જીવનમુક્ત અથવા બ્રહ્મવિદ્ કહેવાય છે. છેવટની ત્રણ ભૂમિકાઓ પૈકી અસંસકિતનામિકાવાળાને બ્રહ્મવિદ્ધર કહે છે; પદાર્થભાવિનીવાળાને બ્રહ્મવિદ્ધરીયાન્ કહે છે; અને તુર્યગાવાળાને બ્રહ્મવિદ્ધરીષ્ઠ કહે છે. (અસંસકિતનામિકા) પંચમભૂમિકાવાળા કેઇ કેઇ અંતર્મુખ થાય છે, ને તેમને શરીરદ્વં બાન રહેતું નથી, તે, જેવા કે શુકદેવ વામદેવાદિક

છઠ્ઠીભુમિકા (પદાર્થભાવિની) વાળાને શરીરનું બિલકુલ જ્ઞાન રહેતું નથી, પોતાને હાથે તેમનાથી કાંઈ પણ ક્રિયા થઈ શકતી નથી; અને છેવટેસાતમી તુર્યભાલૂમિકાવાળા પુ-
રુષ સત્વર પર્મપદને પામે છે.

વૈરાગ્ય પ્રયોગ.

જેની રીતીબતાવવામાં આવે છે કે:-પોતાના ગુણનાં વખાણ કરવાં નહિ, કંઈક રાખવો નહિ. બીજાને પીડા કરવી નહિ. શીયળવૃત્તશીળ-
તા, અને સરળતા રાખવી, સદ્ગુરૂની સેવા કરવી, બહાર અને અં-
તરની પવિત્રતા રાખવી, સન્માર્ગમાં એક નિષ્ઠા કરવી, શરીર
સંયમ કરવો, ઇન્દ્રિયાદિક વિષયોમાં અભાવ રાખવો, અહ-
કાર કરવો નહિ, ક્રોધ તજવો અને કામ શત્રુને સારી રીતે જી-
તવો. જન્મ, મૃત્યુ, જરા તથા વ્યાધી વિષે વારંવાર દુઃખ તથા
ક્રોધ જોવા કરવા, પુત્ર, સ્ત્રી, ઘરદ્વારા ઉપર આત્યંત આસક્તિ
રાખવી નહિ, સારી કે નરતી વસ્તુને લાલ અલાલ થાય
તોપણ મનમાં સરખા માનવું, અર્થાર્થ હર્ષ ને શોક સમ
પ્રમાણે સમજવો.

મનને પ્રસન્ન કરનારા એકાંત સ્થળમાં નિવાસ કરવો.
જ્ઞાની મંડળમાં મળવું નહિ.

શ્રી હરિ પરમાત્મા ઉપરજ સર્વાત્મ દ્રષ્ટિ કરી એકાંતીક
ભક્તિ કરવી.

આત્મજ્ઞાન ઉપર નિત્ય નિષ્ઠા રાખવી. તત્ત્વજ્ઞાનનું સ્વ-
રૂપ મોક્ષ સર્વ કરતાં શ્રેષ્ઠ છે એવો નિરંતર વિચાર કરવો.

આ મોકસ પ્રકારનાં સાધન સંપાદન કરીને સર્વ પ્રયત્ને
પ્રાપ્તનાનો પ્રયત્ન કરવો. મુખ્ય કરીને સમજવાનું કે કોઈ પણ
વિષયનાં સ્મરણથી કે અવલોકનથી અથવા તેના દર્શનથી તે વિષયમાં

જે ભોગ્યરૂપ પદાર્થ હોય તેમાં પ્રીયરૂપતાનું જ્ઞાન નહીં થાય એટલે તેને પ્રાપ્ત કરવા સંબંધી વિશેષ ઉત્સાહનો અંકુર અંતઃકરણમાં નાજ થાય એ પ્રવૃત્તિનો પરાવધી એટલે પરી સમાપ્તી છે. અને એ પરાવધી એજ વૈરાગ્યની પ્રથમાવસ્થા છે, તથા સમગ્ર અહીંક વ્યાપારીક, વિષય વાસનાનો જે અન ઉદય તે વૈરાગ્યની પુર્ણ ઇળા છે. અને એકવાર સ્વરૂપમાં લીન થએલી વૃત્તિની પુન્હાં આવૃત્તી રૂપ ઉપપત્તી નાજ થાય એજ પુર્ણ વૈરાગ્ય (ઉપરતી) ની પરીસીમા છે. અને અંતરમાં અહ-ભાવનાનો જિદય નાજ થાય, એ, બોધની પુર્ણાવસ્થા છે.

ધ્યાન ધારણા અને યોગ સંભાધી.

જેને ઉપરતિની પ્રાપ્તી નહીં થઈ હોય એવા બોધવાન અથવા વૈરાગ્યવાન, અનેક લેહવાળા અધિકારીને વાસ્તે વિવિધ વીધી પ્રકારે ધ્યાનનું વિધાન વર્ણવ્યું છે જે કોઈ ઉત્તમ અધિકારી જેમણે વિશ્લેષ શક્તીને યોગ્ય, વિરેક, વિચાર, આદી વડે શીથીજ કરી હોય છે તેઓ તેા હ્રદય યોગ દ્વારાજ ધ્યાનના અધીકારી છે. અર્થાર્થ તે વિદ્વાન તત્વવિત પુરૂષોએ તેા એકાંત સ્થળમાં યોગ્ય આસન વડે, કટી, ગ્રીવા, તથા રહ્યને સમસ્થાપીને પોતાના રહ્યમાં, મન સહીત સર્વ ઇન્દ્રીયોનો નિરોધ કરી પ્રણવતત્વનું ચીંતવન કરવું. જેથી તે બ્રહ્મવિતરૂપ નૌકા વડે તે વિદ્વાન ભવ ભય રૂપી માયાના પ્રવાહને તરે છે. આ પ્રકારે બ્રહ્મચીંતવનના અભ્યાસવડે ઉપાધીનો જે લય કરવો એ ધ્યાન પ્રયોગ છે.

આ પ્રમાણે હોવાથી જેની આહાર વિહારાદી એટા ચુકત છે. એવો ધ્યાનાભ્યાસી પુરૂષ ચુરક, કુંભક, રેચક, પ્રાણાયામ કરીને પ્રાણની ગતીનો નીરોધ કરે પછી તે અભ્યાસી ઈન્દ્રીયો સહીત મનને વિષયોથી શેડીને અંતર એક રસ બ્રહ્મને ધ્યા-

રજ્યા કરે અર્થાથ ઈશ્વાનુસંધાન પ્રતે એકાગ્ર ચિત્તવાળો થઈને સ્વરૂપને સાધે એનું નામ ધારણા પ્રયોગછે.

અને એ તો સિદ્ધ છે કે જે સ્થીતીમાં સ્વરૂપ સુખની અભી-
વ્યક્તી થાય છે તે સ્થીતી. વૃત્તિ નીરોધરૂપ યોગજ છે. જે
કે યોગ તો નાના પ્રકારના છે. ક્રિયાયોગ, જ્ઞાનયોગ, હઠયોગ,
જપયોગ, ધ્યાનયોગ, લયયોગ, લેક્ષ્યયોગ, ઇત્યાદિ નાના પ્ર-
કારના છે. પરંતુ સર્વનું અંતિમરૂપ એકજ છે, જે રાજયોગ
કહેવાય છે. વૃત્તિની નીરોધાવસ્થાજ સુખની અભીવ્યંજક
હોવાથી યોગતત્ત્વવિત પુરૂષોએ પ્રથમ વૃત્તિનો નિશ્ચય કરતાં
તના પાંચ લેહ સ્વીકાર્યા છે. ૧ પ્રમાણ, ૨ વિષયય, ૩ વિ-
કલ્પ, ૪ નિદ્રા, અને ૫ સ્મૃતી. બીજી તમામ વૃત્તિઓનો
આ પાંચમાં સમાસ છે. આ પાંચ પ્રકારની વૃત્તિની એકાગ્રતા
વડે પ્રાપ્ત થતી જે સ્થીતી તેજ અસંપ્રજ્ઞાત સમાધી છે. જેને
રાજયોગ કહે છે. આ અસંપ્રજ્ઞાત સમાધીને એટલે રાજયો-
ગને પ્રાપ્ત કરાવનાર સઘળાં સાધનો પ્રાણોજયદ્વારા-
મનો જય કરાવનાર હોય છે. કાળાંતરે પણ જે સ્થીતી સ-
ર્વને અવશ્ય પ્રાપ્તવ્ય છે. તે અનેક સાધનોના રૂપરૂપ આ
પ્રકારની સંપ્રજ્ઞાત સમાધી એ અસંપ્રજ્ઞાત સમાધીજ છે.
જે અસંપ્રજ્ઞાત સમાધી પરીણામમાં નિર્વિકલ્પસમાધી નામે
પરમ યોગરૂપ છે.

આ પ્રકારની અસંપ્રજ્ઞાતસમાધી સાધવાને ચરમાવ-
સ્થાની વૃત્તી થનારને પ્રથમતઃ ઇન્દ્રીયદ્વારા, વિષયસંબધાર્થ પ્રાપ્ત
થતા સઘળા પ્રાપ્તવેગને, મનમાં, લય કરવાની જરૂર છે. અને
તેથી સર્વ ઇન્દ્રિયોના લૌકીક વ્યવહારનો ક્રમથી રોધ કરતાં કરતાં
તેણે અંતમાં વાગે ઇન્દ્રીનો પણ નીરોધ કરવો. અર્થાર્થ શબ્દોના
ઉચ્ચારણથી પણ નિવૃત્ત રહીને માત્ર વૈષરી પડે પ્રણવમંત્રના
જપને જોડવો. એ વાચકજપ ચક્ષાવતાં ચક્ષાવતાં ધીમે ધીમે
ઉપાંશુદ્વારા એટલે કંઠદેશસ્થ મધ્યમા નામની વાણીથી મનો-

મય જપનેજ સેવવો. અને પછી ધ્યાન જપમાં જોડાએજા મનને પોતાના સ્વરૂપમાં અનુભવવું. પછી વ્યાપારમુક્ત થેજ રહેજા, તે વૃત્તિરહીત, મનનો વ્યહીપરીચ્છન્ન અહંકાર જે ત્રીવીધ છે તે ત્રીવીધ અહંકારમાંના ઉતરોતર અહંકારસહ તેના પુર્વ પુર્વ અહંકારમાં લય કરવો. અને તેમ કરતાં કરતાં અંતે જ્યારે અહમઅરમી એટલું જ્ઞાન માત્ર વિદ્યમાન રહે, ત્યારે તેણે વ્યહી અજ્ઞાનાવિચ્છિન્ન સામાન્ય અહંકારનો સાક્ષીમાં લય કરવો, અને પરીણામે અવિશિષ્ટ સામાન્ય અહંકારનો સાક્ષી આત્મા જે નિર્વીકલ્પ શાંતાત્મા છે તેમાં લય કરવો, અને તદ્વારા અખંડ એકરસ બ્રહ્માનંદમય થઈ રહેવું. આ પ્રકારના મનના વિલાપનના ક્રમને વીવીધશાસ્ત્ર પણ વર્ણવે છે. એ સર્વનો સારાંશ માત્ર એજ છે કે, જ્યાંલગી અન્ન સર્વ ઇંદ્રીયોના વ્યાપાર શીથીજ થયા નથી, ત્યાં લગી, વૈખરી વાણીનો વ્યાપાર જોણુ પડતો નથી, અને, વૈખરી જ્યાં લગી જોણુ થતી નથી ત્યાં સુધી કેવળ પ્રણવમાત્રના જપચીંતનમાં વૃત્તિ રોકાતી નથી. અને જપચીંતનમાં વૃત્તિ રોકાયા વીના મનોમય અથવા ધ્યાનજપમુક્ત અલીમાનીની રથીતી થતી નથી, અને તે થયા વીના વિશેષ અહંકાર કે સ્થુળઅહંકાર જોણુ થતો નથી, અને પ્રથમ તેના યોગ્યપ્રકારે લય થયા વીના સુક્ષ્મ અહંકારની નિવૃત્તિ થતી નથી, અને અજ્ઞાનનો ઉચ્છેદ થયા વીના સામાસવ્યહી અજ્ઞાનરૂપ સંયોગી જે (જીવ) તે નિવૃત્તી પામતો નથી. વીજેરે કારણોથીજ જીવત્વની નિત્યનિવૃત્તિ કરવાની ઈચ્છાવાળા પુરૂષે, અજ્ઞાન કે જે પુર્યષ્ટકા આધારજીતછે, એટલે આભાસઅજ્ઞાનોંશનો જે (જીવ) છે તેનો પ્રથમ

પુર્યષ્ટકાપુર્વક અજ્ઞાનોંશમાંથી અહંપ્રત્યયનો ત્યાગ કરીને સાક્ષી આત્મામાં અહમપ્રત્યય કરવો, અને અંતમાં તે સાક્ષી આત્માનો અખંડ એકરસ ત્રિહાનંદસ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્ય પરબ્રહ્મમાં લય કરવો.

આમ થવા માટે શુભેચ્છક વિવેકી પુરુષોએ પ્રથમ વિ-
 પચાકાર વૃત્તીઓને વિવિધ સાધનક્રમવડે ન્યુનબળવાળી ક-
 રતાં કરતાં તેમને મનમાં સ્થાપી, મનને બુદ્ધીમાં સ્થાપી,
 બુદ્ધીને, સાક્ષીમાં સ્થાપી, સર્વ ઉપાધીની અત્યંતીક નિવૃત્તી
 કરવી, ને સુર્યની બાળ્યતા જેમ બરફના ઢેપાને અગર થીજેલા
 ઘીને વિખેરી નાંખી વીતળતા આણે છે, તેમ તત્વાભ્યાસવડે
 અજ્ઞાનોશને વીખેરી વીતળ કરી નાંખી, અસંપ્રજ્ઞાત સમા-
 ધીના સાધને મનવાણીના અવિષયરૂપ સમ્યગ્જ્ઞાનંદનો અનુભવ
 કરવો. જેનું વર્ણન કરતાં શ્રી શંકર ભગવાન પોતે કહે છે કે
 પરબ્રહ્મરૂપ મહદાનંદના મહીમાનું, વાણી, વર્ણન કરવા તથા
 મન, મનન કરવા પુરેપુરાં તેા સમર્થ થતાં નથી.

કારણ કે વસ્તુતાં સંક્લેપમાં એમ છે કે દરેક વસ્તુને માટે
 કાંઇને કાંઈ નામ કે લક્ષણ આપી શકાય પણ સુળ પ્રકૃતિ-
 પુરૂષથી પણ પર એવા પરમાત્માના સ્વરૂપ માટે કાંઈ કહી
 શકાય તેમ છેજ નહિ એટલે કે—

૧ તે સત છે કે અસત્ છે કે ઉભય વિલક્ષણ છે,	
૨ ભાવ કે અભાવ કે,	" "
૩ અણુ કે વિભુ કે	" "
૪ વ્યાપક કે વ્યાપ્ય કે	" "
૫ જડ કે ચેતન કે	" "
૬ ચથાર્ય કે અચથાર્ય કે	" "
૭ નિત્ય કે અનિત્ય કે	" "
૮ સંલેહ કે અલેહ કે	" "
૯ અનંત કે શાંત કે	" "
૧૦ આધાર કે આધેય કે	" "
૧૧ અન્યોન્યાશ્રય કે	" "
૧૨ આવર્ત કે વીવર્તકે	" "
૧૩ આનંદ કે દુઃખ કે	" "

૧૪ અલકે અચલ કે	-ઉભય વીલક્ષણ
૧૫ કલ્પીત કે અકલ્પીત કે	„ „
૧૬ સવિકલ્પ કે નિર્વિકલ્પ કે	„ „
૧૭ દ્રવ્ય કે અદ્રવ્ય કે	„ „
૧૮ જ્ઞાતા કે જ્ઞેય કે	„ „
૧૯ પ્રતીત કે અપ્રતીત કે	„ „
૨૦ સ્વરૂપ કે અસ્વરૂપ કે	„ „
૨૧ સાકાર કે નીરાકાર કે	ઉભય વિલક્ષણ.

ઈત્યાદિ પેઠી કંઈ પણ વિશેષણ અપાય તેમ બનતુ નથી. પણ તેવાં બધાં વિશેષણો તેમાં છે તો ખરાં, મતલબ આવી અદ્ભુત અકથ વાત છે. જે, જે, વિશેષણો પોતાનો પક્ષ લે ઇને આપવામાં આવે તે તમામ દોષને દોષજ અંતે વિશેષણોને કલ્પના કે શબ્દમાં સુકાય છે. ખરેખર તો, જે, કોઈ તેની પ્રાપ્તિ માટે ઊત્કૃષ્ટ જ્ઞાનાસા રાખી, વીવેક, વૈરાગ્ય, સંપન્ન થઈને સમ્રમ ભક્તી સહ, ઉપર બતાવેલ રાજયોગનો અભ્યાસ કરે છે તેમને તે અનુભવાઈને તમામ શંકાયજ્ઞાંતી રહીત થઈને જ્ઞાનસ્વરૂપને અનુભવાય છે, તેજ સર્વ પ્રકારે પુર્ણ કૃત કૃત્ત્મ થઈ શાંતીને પ્રાપ્ત થાય છે. તેમને રાગદ્વેશ કે હર્ષશોક કે મોહ કે કોઈ પ્રકારની વાસનાદીક રહેતાં નથી, તેમનો મનોજય થઈ વાસના ક્ષયપામી અજ્ઞાનોંશ નીરમુળ થાયછે ઇત્યાદી દેખીતાં અશક્ય અદ્ભુત આશ્ચર્યકારક ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. આટલુંછતાં પણ પછી તે અનુભવનું વર્ણન કરે કે કોઈને કહીબતાવે તેમ છેજ નહિ. પુર્વોક્ત પ્રમાણે જ્ઞાસુએ અહંમમતા દુર કરવાને લક્ષ્યાલક્ષ પરમાત્માના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ અને તેના પુર્ણઅનુભવની ઇચ્છા હોય તેમણે ઋતંભરાવૃત્તીદ્વારા યગ, નીયમ, આસન, પ્રાણાયામ, ધારણા, ધ્યાન, સહીત તારકયોગનું સેવન કરવું ઉચીત છે. તે યોગનું પરીણામ એ યામ છે કે ધ્યેયાકાર વૃત્તીથી.

ધ્યેય વસ્તુ પ્રાપ્ત થતાં મનનું મમત્વ ગિરમુજ થાય છે ને સંકલ્પવિકલ્પ રહીત થાય છે. ધ્યેય વસ્તુ સ્વરૂપમાં મન અત્યંતિક લીન થાય છે, ને તે અનુભવને યોગીયો સમાધી કહે છે. ધ્યેય વસ્તુમાં મન મળી જાય છે. તે એવી રીતે કે જેમ મીઠાનો ગાંગડો સમુદ્રમાં મળતાં તર્કુપ થાય છે. જેમ થીજેલુ ઘી અસી આગળ ધરતાં ગળી જઈને પ્રવાહીક રૂપાંતર થઈને તેના ઘનત્વની આકૃતી બદલાય છે. તેમ મનનું મન પણ ભાગીને અભ્યાસથી કેવળ વસ્તુમાં મન મળી જાય છે. જેમ જળનું ખીંદુ સરીતામાં મળતાંજ તર્કુપ થાય છે. તેમ સાધકનું મન ધ્યેયવસ્તુમાં મળી જાય છે, ને તેથી તે સ્વરૂપથી અભિન્ન થાય છે, એટલે તેના સ્વરૂપમાંજ સમાસ થઈ જાય છે, આ સ્થિતિને યોગીયો સમાધી તથા યોગસીદ્ધી કહે છે; આ સમાધી જેનું અગાધ પુન્ય હોય તેનેજ લાભ થાય છે ને તે પછી સર્વ ઠેકાણે સર્વ દેશે આત્મવત જાણે છે; ને સર્વ ઠેકાણે એક આત્મસ્વરૂપ જુવે છે. તેને કાંઈ ભેદ ભાવ રહેતો નથી તેને અંતર અને બાહ્યર જ્યાં, ત્યાં, આત્મસ્વરૂપજ ભાસે છે આવું સમાધીપ્રમત્તવ બહુ ભાગ્ય હોય તોજ પ્રાપ્ત થાય છે, ખરેખર, જેના ઉપર ગુરૂ કૃપા હોય તેને લાભે અનેક જન્મનાં પુણ્ય ફળ હોય ત્યારેજ નિશ્ચયસમાધી પામે પછી તે યોગીને સંસાર બાધ કરે નહીં. પછી તે સદા આનંદભેર સર્વ મંગળકાર્ય કરતાં છતાં ચાપ પુણ્યાદીકથી રહીત નજરમાં આવે ત્યાં પૃથ્વી ઉપર કરે ને તે જગતને સંસારીજેવો લાગે, પણ તેનામાં સંસાર હોય નહિ. તેની યોગ્યતાની મોટાઈ કોઈને કર્ણીશકે નહીં જેના તરફ તે કૃપાદ્રષ્ટીએ જુવે તેનેપણ તે સંસારબંધનમાંથી મુક્ત કરે અને પોતે સ્વરૂપને અનુભવે સર્વ ભુત માત્રને ઠેકાણે “મારાસિવાય બીજું કંઈનથી” એમ દેખે આપુ જગત તે હુંજ ને માફજ એમ જાણે. એવી યોગીની સ્થિતિ જેને પ્રાપ્ત થાય છે તે યોગીનું નામસ્મર્ણ કરતાંજ

પાપ પ્રલય થઈજાય અને અઘાઠ પુણ્ય ઉપજે એ યોગી એવા “મોટાછે” એ પ્રમાણે શ્રી ભગવાને ગીતાશાસ્ત્રમાં પણ અર્જુન પ્રતે ઉપદેશેલું છે કે:—

હે અર્જુન જે કોઈ દેવી પ્રકૃતિનો આશ્રય કરીને અન્યન્ય ભાવથી મારાસ્વરૂપને મળી જાય છે, જેનું ચીત્ત મારામાંજ અર્પણ થાય છે, એવા માહાત્મા તે મારા પોતાના સમાનજ છે કોઈજાનું મારાથી વિશેષ છે, આવી યોગ સિદ્ધિ સંપાદન કરવા પ્રથમ શ્રી ગુરૂકૃપા જોઈએ પહેલ વહેલાં અનન્યભાવે સદગુરુનેશરણ થવું, જેથી તે કૃપાકરી ને સાધનો સમન્વયશે, ને તે સમન્વયે તે પ્રમાણે આજ્ઞાનુસાર પુરૂષાર્થ કરવાથી સહજ સિદ્ધ થશે, અગરનહીં તો, એ માર્ગ સાધુસમાગમ શીવાય અતીદુસ્તર છે.

ને મહાત્માદ્વારા તો સહેજ સુલભ છે, જે આ માનવદેહમાંયે મળી શકે છે, કપીલ મુની, ઉદ્દાલક ઋષી, યાજ્ઞવલ્કાદી ઋષી મુનીઓએ માનવશરીર ધારણકરીને પ્રાપ્ત કરેલ છે, તે અનુભવનો તેઓએ જનકાદીક સદશીષ્યોને ઉપદેશ કરેલ છે, જે સમાધી સાધ્ય કરીને જીવનમુક્તની અવસ્થામાં કેટલાએકે રાજ્યભાર વહ્યા છતાં તેઓ જ્ઞાની ગણાય છે.

જેમકે શ્રીકૃષ્ણ પોતે યોગી અને ભોગી, શુકદેવજી ત્યાગી, અને શ્રીરામચંદ્રજી અને જનકજી, એ રાજ, વશિષ્ઠ મુની કર્મ કાંડી છતાં પાંચે સરખા જ્ઞાનો ગણાય છે. તેમને જીવતાંજ મોક્ષપદ મળેલ છે એમ સાધુ અને સજ્જન સાખ પુરે છે, તે પદને પામવાને ક્રમ એછેકે પુર્વોક્ત પ્રમાણે પ્રારંભમાં બતાવ્યા પ્રમાણે પ્રપંચ તીરોભાવને પામે છે તે ક્રમે કરીને નાના પ્રકારે થાય છે ને અનેક આવાગમનમાં આવતાં આવતાં અનેક જન્મનું, રતી રતી પુણ્ય એકઠું થતાં પરમાત્મા કૃપાકરીને માનવદેહ આપે છે, તે એવા ઉદ્દેશથી કે એશરીરમાં સંયોગી (જીવ) પોતાના સ્વરૂપને પામવા પ્રયાસ કરે, એવા મુખ્ય હેતુથી

તે બાળતને અનુકુળ થવામાટે બીજામાં સર્વસંસ્કાર તો સંપૂર્ણ સોંપેછે, માત્ર તેની સ્કુર્તી માટે(જીવના)શેષપ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થ બંનેઉપર આધાર રાખે છે, (જીવ) તો મુજારંભથીજ (શીવ) જેવો શુદ્ધ બૃદ્ધ અને સદામુક્ત છે, પરંતુ તેની સાથેના સંસ્કારને લીધે તેને સંયોગી (જીવ) એ સંજ્ઞા મળી છે, જે સંસ્કારોને જેવો સંગ મળે તે પ્રમાણે તેમનો ઉદ્ભવ થતો બન્ય છે, ઉદાહરણ, શ્રીયોગવાષિષ્ઠમાં ચુડાલાઆજ્ઞ્યાન કરીને એક આજ્ઞ્યાન છે, તેમાં વર્ણવેલછે કે-શિષિદ્વજ રાત્રની રાણી મહાયોગીની ચુડાલારાણી પોતે સ્ત્રી અસ્તાં સદઉપદેશથી પાત્ર થએલા પોતાના પુર્વના પુન્ય પ્રભાવે જ્ઞાન સંપાદન કરીને અષ્ટાંગસહીત રાજ્યયોગની રીતીએ સમાધી સાધીને જીવનમુક્તની સ્થીતીમાં સ્થીર રહીને, રાજ્ય વૈભવમાં આસક્તીનો અભાવ રાખીને પોતાના પતાને પણ ઉપદેશ કરેલ છે, ને મહાલસાએ તો પોતાના ત્રણ પુત્રોને પારણામાંથીજ ઉપદેશ આપેલ છે કે “શુદ્ધોસી, બુદ્ધોસી, નીરંજનોસી, સંસારમાયા, પરીવર્જનોસી” અર્થ હે પુત્ર તું શુદ્ધ છે, બુદ્ધ છે, અને નીરંજન છે. સંસારનો સંસર્ગ નહીંકરતો, અને માયાનો પરીત્યાગ કરજે.

આ પ્રમાણે તેના પુત્રોનો જન્મ થતાંજ આવેા હાલો ગાઇને પાયણામાંથી ઉપદેશ કરીને તેમને મોક્ષપદને પ્રાપ્તવાન કર્યા છે. મોક્ષ માટે તેણે પોતાના પુત્રને પણ ઉપદેશ કીધો છે જુઓ આ સદસંગતું કૃળ.

એથી ઉલટ ઉદારણ આ સંસારમાં એમ જેવામાં આવેછે કે અસાની માતા પીતા પોતાના બાળકોને અયણામાંથીજ અજ્ઞાનનું આવરણ અતીશય કરે છે. જેમકે અત્યંત ગરીબ અવસ્થાની અજ્ઞાનસ્ત્રી પણ પોતાના પુત્રને એવો હાલો ગાય છે કે “ભાઈરે ભાઈને ભાઈ મારો મોટાનો જમાઈ” જે કેવળ અસાધ્ય છે જેમકે એની એવી અરીજાહની સ્થીતીમાં એના

હીકરાને મોટાના જમાઈની પાસે ખવાસતરીકે રહેવાના સ્વ-
માનો પણ સંભવ હોતો નથી, ને વાતો આવી મોટી મોટી
મનાવે છે, ને નાના પ્રકારે આજ્ઞાન વધારે છે. જે સંસ્કારો
દુઃસંગથી બળવત્ર થતા જઈ અજ્ઞાનનાં પડ અનેક વધતાં
જાય છે. જેના પરીણામે પાછી ચોરાસીને પ્રાપ્ત થાય છે, માટે
આપણને પ્રારબ્ધ સંધાને સીઝથીજ સદસંગ સંપાદન થાય
તો વધારે સાડું અગર નહિ તો, જ્યારથી સમજાય ત્યારથીજ
પણ સદસંગમાં સમર્પણ થવા પ્રયાસ પ્રારંભવો ને પોતાની
પ્રજ્ઞને પણ તેમાં પાછી દેઈને પ્રથમ પુરૂષાર્થ કરવો તે નીચે
પ્રમાણે:—

૧ સદસમાગમ સારો શોધી કાઢાડવો.

૨ સદવિદ્યા સંપાદન કરવી.

૩ વિવેક વીરાગાદીક સાધન સાધ્ય કરવાં.

ને પછી પુર્વોક્ત તત્ત્વજ્ઞાનના વિષયમાં બતાવ્યા પ્રમાણે
સદગુરુને શરણુ થઈ શમદમાદી સાધનો સંપાદન કરી બ્રહ્મ-
વિદ્યા ભણવી. તે ઉપલબ્ધી સુધી અવલોકન કરી, સન્માર્ગે
ઉપર બતાવેલી સંપ્રજ્ઞાતસમાધી સાધવીને, તે બને તો, યોગશા-
સ્ત્રમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણેની વીધીએ અષ્ટાંગસહીત સમાધી સ-
ધાય તો વધારે સાડું. અગર નિશ્ચિંતપણે સંવત્સમાધીદ્વારા
અસંપ્રજ્ઞાતસમાધીનો અનુભવ આદરવો આ પ્રમાણે પુરૂષાર્થ
વડે સાધનો પુરાં પ્રાપ્ત થઈ શકે તો યોગશાસ્ત્રમાં વર્ણવ્યા
પ્રમાણેની વિધીએ પુરાઅષ્ટાંગસહીત સમાધી સાધવી જેથી
પ્રારબ્ધભોગપણુ નહીં ભોગવતાં આ જન્મમાંજ કૃત્યકૃત્ય
થવાઈ વિદેહ મુક્તી મળે છે. ને બ્રહ્મલોકમાં વાસ્તવ્ય થાય
છે, ને બ્રહ્મકલ્પપરીયંત વિદેહમુક્તીના આનંદનો અનુભવ
થઈ સ્વર્ગમાં મળાયછે. માટે એવો પુરૂષાર્થ અવશ્ય કરવો જોઈએ
જે કદાપી કંઈ શેષપ્રારબ્ધના પ્રતીબંધે એ સાધનસંપન્નવાન
નાજથવાય અને અષ્ટાંગસહીત સંપુર્ણ યોગ નાજસધાય તો
પણ તેની વિશેષચીંતા નહીં કરતાં સંપ્રજ્ઞાતસમાધી સાધવા-

થી પણ જીવનમુક્તીની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. માત્ર એ અવ-
સ્થામાં અંતર એટલોજ છે કે અષ્ટાંગ સંપુર્ણસિદ્ધ થવાથી
પ્રારબ્ધકર્મ એપણ કાયબ્યુદ્ધરચના વીગેરે પુરૂષાચથી સુખે નિઃશેષ
નિરમુળ થાય છે માટે અષ્ટાંગની ઉલ્લીવમાં માત્ર સંપ્રજ્ઞાત સ-
માધીથી જીવનમુક્તી તો પ્રાપ્ત થાય છે. પણ આયુષ પુરૂ થતાં
સુધીમાં જે શેષ પ્રારબ્ધ બાકી હોયતે જ્ઞાનીને પણ ભોગવવું પડે
છે. ને જેમ અજ્ઞાના અંજારાને પાણી રેડવાથી ઉનાસઅળગી
કરીને તરત જોલવાઈ શકાય છે. અને પાણી તુરત નામળે
તો તેને આઘો એક ખુણામાં કેરે મુકીછાંડવાથી ઉબ્બતાનો
અંકુર ધીમે ધીમે અવકાશ લેખને એની મેળે વીરામ પા-
મીને જોલવાય છે. પણ તેને વીક્ષંબ લાગે છે ખરો, તેમ અષ્ટાંગ
સહીત અસંપ્રજ્ઞાત સમાધીને પ્રતાપે શેષપ્રારબ્ધનો સુખે સ-
ત્વર ક્ષય કરી શકાય છે ને શરીર છોડવાનું પણ સ્વેચ્છાનું
સાર રહે છે. અને અષ્ટાંગના અભાવે સંપ્રજ્ઞાનસમાધીના
બળથી જીવનમુક્તીતો મળે છે, પણ સ્વેચ્છાએ શરીર છોડવાનું
સામર્થ્ય સ્વાધીન નહી થતાં શરીર છુટતા સુધી શેષ પ્રાર-
બ્ધજ્ઞાનીને પણ ભોગવવું પડે છે. આટલોજ અંતર છે. મ.ટે
હોંમત નહીં હારતાં નિશ્ચિન નિયમથી સતત આ જન્મનું આ-
યુષ આવી રહેતાં સુધી અસંપ્રજ્ઞાતસમાધી સાધેજવી જેના
અતિ અભ્યાસવડે તે અસંપ્રજ્ઞાતસમાધીના પરીણામને પામતાં
શેષ પ્રારબ્ધનો આપોઆપ ક્ષય થઈજશે અને સારા સંસ્કારો
સદ્રઢ થઈ તેમનો, આ, અગર, અન્યજન્મમાં અકસ્માત ઉદ્ભવ
થશે અને શેષપ્રારબ્ધનો પણ અક્ષેપ નહીં આવતાં અકસ્માત
એની મેળેજ આનંદનો અનુભવ ઉપજશે. ને પરિણામે નિર્વિ-
કલ્પસમાધી જે પરમયોગ કેહેવાય છે તે સેહેજ સાધ્ય થઈને
સંકલ્પ વીરહીત મન, આત્મસ્વરૂપમાં, રમમાણ થઈ બ્રહ્મમાંજ
લીન થઈ જશે. એમ સદશાસ્ત્ર અને સદ્વીદ ગુરૂઓ સાક્ષ આપે છે.
તથાસ્તુ શુભંભવતુ કલ્યાણમસ્તુ સર્વે જનાહ સુखीनो भवंतु.
શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

IGNORANCE,

Ignorance is the chief cause of bondage and the soul, though distinct, from the mind, senses, and the body; identifies itself, with, them. From this identification, it is that it conceives of some things as its own, and of other things as belonging to others; and that through the body it receives pleasure from this object, and pain from that. Hence there arises, in it, desire for what affords pleasure, and aversion from what produces pain. And by reason of desire and aversion, it engages in various good and evil works, from which accrue to it merit and demerit.

Then to receive requital, it has to pass to Elysium, or to Hell, and repeatedly to born and to die. The soul's identifying itself with the body and so forth, is the radical ignorance which involves the soul in bondage.

There are, however, several other species of ignorance, proceeding from this, and they all have the same effect. Such for instance, is the setting store by the things of this world, of Elysium and of other future abodes,

Again good works no less than evil works, contribute to bondage. The fruit of good works is happiness and yet they are called a cause of bondage, in as much, as they preclude the soul from being liberated. For the men of Knowledge regard emancipation as being the release. Release of the soul from the body, the mind, cognition, desire, &c. But good works, for the enjoyment of their desert, compel, the soul until their fruition is consumed, to abide in the body of a good, a man, or some other superior being; for of works, good or evil, it is impossible to evade the fruit. To go to Elysium, and to be borne of a reputable stock, and to amass wealth, and the like, are the consequences of good works. But these consequences terminate as soon as the fund of merit which earned them is exhausted; and the very privation of them brings sorrow, which is misery. So long as the soul misapprehends, desire and aversion constantly affect it, the doing good and evil are unavoidable to it, and it has no escape from the gyration of births and deaths. Nor can any one forbear virtue, a cause of thralldom, and so escape thralldom; for, if, [while still in mishapprehension, a man, otherwise than after

prescribed rules, relinquishes incumbent good works, constant and occasional, by so doing he commits evil. Such works may be given up only according to the rules of asceticism.

To free oneself from the fetters of both virtue and vice, right apprehension is the sole remedy.

Things beings so.

The release from transmigration, and all that it entails, can be achieved only by acquiring right apprehension. And right apprehension consists in the recognition, by the soul, of itself as distinct from the mind, the senses, the body, and all else.

This is the principal kind of right apprehension. But several other kinds are also necessary, as for instance, the disesteeming the things of this world and of the next and so on. To gain right apprehension one must study the Shastras, particularly, the Vedant Philosophy: and to this study clearness of intellect and heart is indispensable. To this end good works are recommended, such as sacrifice, alms, pilgrimages, repetition of sacred words, austerities, and the like: but to be performed without desire of Elysium and other lower re-

wards. Therefrom comes the clearness of heart just spoken of, which is of the greatest assistance towards the attainment of right apprehension. This apprehension the enquirer obtains from the Shastras and from the tuition of preceptors. And then, for some time, he ponders and reflects on it, and so obtains immediate cognition of his soul, on his mastering this cognition, though desire and aversion do not on that account altogether take their departure, yet their strength is materially abated: for, however, perfect his right apprehension becomes, nevertheless, since he is still connected through the body, with external objects, it follows, that some traces of desire and aversion manifest themselves so long as the soul tenants the body. When the soul leaves it those affections disappear entirely. Further, so long as the man of right apprehension has a body he does more or less of good and evil works. Only these do not ripen in him into merit and demerit; and consequently, they do not entail on him the necessity of visiting Elysium, or Hell, and of being born again. And right apprehension has this efficacy, that all good and evil-Fructescent works excepted—which the soul did previously to acquiring it, is thereby obliterated.

Works are of three descriptions, technically designated as accumulated, current, and Fructescent. Accumulated works are such, among those done in former lives, as, have not yet borne fruit: by the acquisition of right apprehension, these are burnt or rendered ineffectual. Current works are those which are done in the present life; these have no effect on the possessor of right apprehension. Fructescent works are such as were done in former lives, and gave origin to the body now inhabited, determining its duration, and every thing appertaining to the present state of existence.

Thus by the acquisition of right apprehension the first two sorts of works are burnt or made ineffectual but the fructescent works cannot be made void, by right apprehension.

It is to receive requital of them that the man of right apprehension has to remain in the body, and to experience divers Joys and griefs. But this experience ended he quits the body, and it is absolved from the recurrence of birth, for, works are no more his, and birth is only for the purpose of receiving the recompence of past works. Thus, after death, the man of right apprehension, being

divested of not only his body, but likewise of his mind, and of his sense of all things, remains like a stone, and is forever exempt from the distresses of this world, such is the systematists view of emancipation, and of the supreme aim of men.

God created man a moral creature capable of knowing God, and his own relation to God and the world, and capable of honouring and of loving God, his creator and Lord, and of discharging his duties towards his fellow creatures. Man being a moral creature certain things in respect of his rank and nature, are, of themselves, binding on him, such as devotion, justice, truth, compassion, and the like, while other things, are, of themselves, wrong for him; such as, atheism, injury to others, uncompassionateness, falsehood, and so forth. The former are virtue, and the latter are vice. God, in his essential character is good and just. Consequently, any action proper for man is, in itself, pleasing to Him; and any that is improper is displeasing to Him: and, in as much as He is just by nature, He must show favour to the Virtuous and award punishment to the wicked. Three points are particularly, to be kept in view:—First, God has not established, without cause and at

hap—hazard, the distinction between Virtue and Vice, but He has fixed that to be Virtue, which is binding on men with respect to their nature and rank, and that to be Vice, which is wrong for them. Hence, in no circumstances is it right for a man to commit sin, and in no circumstances is it wrong, or unnecessary for him to do what is right. Secondly, God's favour to the Virtuous, and his punishment of the wicked, are not because He receives aught of benefit from our Virtue, or aught of injury from our sin. His requital of us is solely, because of the justice of his nature. For, it is of the essence of justice to reward the Virtuous for their rectitude, and to inflict pain on the Vicious for their wickedness. If God did not do thus, He would not be just; and imperfection would attach to His superlatively excellent and perfect nature. Thirdly it is not the case, that the good and bad consequences which follow Virtue and Vice spring spontaneously from works, God has appointed those consequences.

The external world originates from ignorance; in other words, it is all actually Brahma, but by reason of ignorance, appears to us as the world. Just as, a rope lying in certain circumstances may be mistaken by a

man, for a snake. He calls it a snake, it not being so, however, but a rope, and so one may speak of the snake, and the rope as being one. And yet it is not meant, that the rope has actually undergone a change, or has turned into a snake; it is a snake merely in semblance. As the rope is to the snake, so is Brahma to the World. When, therefore, the Vedantins declare, that the world is Brahma, their meaning is not, that Brahma is actually transformed into the world, but that in point of fact, the world is no entity: only Brahma presents himself as if the world. It is openly maintained, by the Vedantins, that the world is false, in other words, that it owes its origin to ignorance; the truth being that it never has existed, and does not exist and never will exist. To this effect the Shiva Gita declares that as the terrible snake that is imagined in the rope neither had origin, nor is to be destroyed; so the world, which has assumed an appearance simply by force of illusion, is known as Brahm by knowledge.

The Vedantins, who have attained a thorough comprehension of the Vedanta, maintain, that ignorance even, is imagined by ignorance, and, therefore, ignorance itself is also false. In order to be convinced of this

one must thoroughly study the Vedant; Philosophy. In order to avail of which one must thoroughly and with undivided attention devote himself to (Bhagti) the true and pure, and disinterested Love towards his God.

DEFINATION OF BHAKTI.

Bhakti--Yoga is a genuine, real search after the Lord, a search beginning, continuing and ending in Love. One single moment of the madness of extreme love to God brings us eternal freedom. "Bhakti," says Narada in his explanation of the Bhakti's Aphorisms, "is an intense love to God"—"When a man gets it he loves all, hates none, he becomes satisfied for ever." "This love cannot be reduced to any earthly benefit" because as long as worldly desires last that kind of love does not come. "Bhakti is greater than Karma, greater than Yoga, because these are intended for an object in view. While Bhakti is its own fruition, its own means and its own end."

THE NEED OF A GURU.

Every soul is destined to be perfect, and every being, in the end, will attain the state of perfection.

Whatever we are now, is the result of our acts and thoughts in the past; and whatever we shall be in the future, will be the result of what we think and do now. But this our shaping of our own destinies, does not preclude our receiving help from outside; nay, in the vast majority of cases such help is absolutely necessary. When it comes, the higher powers and possibilities of the soul are quickened, spiritual life is awakened, growth is animated, and man becomes holy and perfect in the end. This quickening impulse cannot be derived from the books. The soul can only receive impulses from another soul and from nothing else. We may study books all our lives, we may become very intellectual; but in the end we find that we have not developed at all spiritually. It is not true that a high order of intellectual development always goes hand and hand with a proportionate development of the side in man.

In studying books we are sometimes deluded into thinking that thereby we are being spiritually helped, but if we analyse the effect of the study of books on ourselves, we shall find that at the utmost, it is only our intel-

lect that derived profit from such studies, but not our inner spirit.

This insufficiency of books to quicken spiritual growth is the reason why, although almost every one of us can speak most wonderfully on spiritual matters, when it comes to action and the living of a truly spiritual life, we find ourselves awfully deficient. To quicken the spirit, the impulse must come from another soul.

The person from whose soul such impulse comes is called the Guru--the teacher; and the person to whose soul the impulse is conveyed is called the Sishya--the student. To convey such an impulse, to any soul, in the first place, the soul from which it proceeds must possess the power of transmitting it, as it were to another; and, in the second place, the soul to which it is transmitted must be fit to receive it. The seed must be a living seed, and the field must be ready ploughed, and when both these conditions are fulfilled, a wonderful growth of genuine religion takes place. "The true preacher of religion has to be of wonderful capabilities, and clever shall his peerer be" and when both of these are really wonderful and extraordinary

then will a splendid spiritual awakening, result, and not otherwise. Such alone are the real teachers, and such alone are also the real students, the real aspirants. All others are only playing with spirituality. They have just a little curiosity awakened, just a little intellectual aspiration kindled in them, but are merely standing on the outward fringe of the horizon of religion. There is, no doubt, some value even in that as it may, in course of time, result, in the awakening of a real thirst for religion; and in mysterious law of nature that as soon as the field is ready, the seed must and does appear to help the soul. When the power that attracts the light of religion in the receiving soul is full and strong the power which answers to that attraction and sends in light, does come as a matter of course.

VEDANT PHILOSOPHY.

The Vedant is judged to be the highest and best philosophy and metaphysics, not only by the thinkers of India, who are called a nation of Philosophers but also by those competent, philosophers of other foreign countries, who have studied it. The Vedant is, now as

in ancient times, living in the mind and heart of every thoughtful Hindu, which fact may be a great consolation for poor India in so many misfortunes, for the eternal interests are higher than the temporary ones, and the system of the Vedant, is one of the most valuable products of the genius of mankind in its search for the eternal truth. The special beauty of the Vedant is, that it is the most beautiful Poetry, the most sublime philosophy, and the most satisfying religion simultaneously with which the highest and dearest interest of our life are bound up.

The excellence of this philosophy is that it begins with the idea of God, who is, as it were, a circle, whose circle is everywhere, and whose circumference is nowhere; who transforms into His own likeness the mind that receives Him. It is at once the centre and circumference of knowledge and is capable of continual expansion. It leads to all that is good, just, and beautiful. It is at the same time the root and the blossom of all other systems of thought. It is in short, the record of the best and happiest moments of the happiest and best minds. While general ideas are powerful, while obstructions are necessary, while mankind are apt to crave after perfection, and

ideals have an acknowledged value, so long the Vedant-philosophy is sure to continue. All Philosophic truth is the Vedant rightly divined and all good philanthropic, philosophic truth seekers in their best moments are unconcious Vedanties. It is therefore, justly remarked that a genuine liking for the Vedant philosophy may be reckoned the touch stone of a thinkers capacity for understanding sublime Philosophical thoughts.

The principal Ideas of the Vedant philosophy are given by ancient sages in a couplet as follows. They tell us in half a verse what has been taught in thousands of volumes that (Brahm) (the highest self) is true. Jagat (the world) is false *i. e.* not true in the same sense as God, and Jiva (the soul, the self *i. e.* the part of all parvading Highest self immanent in the living body) is even Brahma and nothing else.

Brahma is all in all, whatever is, is Brahma. It appears though its association with Maya as it were, all differences and plurality, such as the universe and the souls, just as in the mirage the sun's, repath rays of the sun show themselves.

“ The day on which men first reflected was the birth-day of philosophy. Philosophy is nothing else than reflection in a vast form, reflection accompanied by all the retinue of processes belonging to it, reflection elevated to the rank and authority of a method. Philosophy is a little else than a method; there is perhaps no truth which belongs exclusively to it; but all truths belong to it, for this very reason that it alone can account for them. The Vedanta is the sublimest machinery set into motion by oriental thought.” It is moreover, a system which is not only transcendental, but which is also never in antagonism to science or any reasonable theories that are, or may be propounded.

The special beauty of the Vedant is, that it is the most beautiful Poetry, the most sublime Philosophy, and the most satisfying religion.

“ The Vedant is, now, as in the ancient times, living in the mind and heart of every thoughtful Hindu.....This fact may be for poor India in so many misfortunes a great consolation, for the eternal interests are higher than the temporary, and the system of the Vedanta, as founded on the Upnishads and Vedanta-sutras and accomplished by Shankara's

commentaries on them is one of the most valuable products of the genius of mankind in its search for the eternal truth. The Vedanta philosophy, a system in which human speculation seems to have reached its very acme." And the reason for such a high flight is not far to seek. The Indian Philosophers were privileged individuals, living in high, calm, and cool places of retirement, whose minds were untrammelled by the thoughts of the great mass of the people. They raised themselves into the region of universal or individual thinking, and reached the First Principle, the Unity amidst diversity, the Cause or Origin of all things, the universal, the Necessary, the Ultimate. They had a certain gravitation towards truth. They sincerely devoted themselves to the sublime study with unswerving love of truth, and most fully developed some of the choicest gifts of mind pondering on the greatest problems of life, and have found solutions which are treasured up in their philosophy.

The noble aim and object of the Vedanta philosophy, as the venerable Shankara says in his 'Introduction to the Bhagavatgita, which Krashna' the Lord of the Universe,—who was seen by the world, as though, He was born,

whereas really He is unborn,—taught Arjuna with the sole view of helping his creatures, deeply plunged in the ocean of grief and illusion, is “the Supreme Bliss, a complete cessation of Samsara or transmigratory life, as well as its cause accrues from that religion which consists in a steady devotion to the knowledge of the Self. The Religion of Works which is a means of attaining worldly prosperity, is also enjoined on all.....Though it is a means of attaining to the condition of the Devas and the like, still when (disinterestedly) practised in complete devotion to the Lord without regard to the (immediate) results (or rewards,) it conduces to purity of the mind. The man whose mind is pure and competent to tread the path of knowledge, to him comes Knowledge; and thus (indirectly) the Religion of Works forms also a means to salvation (or the supreme bliss).....The Gita Shastra specially expounds this two-fold Religion, whose aim is the Supreme Bliss. It also expounds the nature of the Supreme Being and Reality known as the Parabrahma which forms the subject of the discourse.....A knowledge of its teaching leads to the realization of all human aspirations.”

A great preparation is necessary for the at-

tainment of this Summum Bonum, viz., the fulfilment of the duties incumbent on a householder—a good citizen; the subduing of his passions; the development of a wide, large, penetrating, pure and lofty intellect, all energies to be concentrated on the accumulation of true knowledge, &c.

Among the noble personages who, asking themselves ‘What shall it profit a man, if he shall gain the whole world and lose his own soul?’ have accomplished the highest purpose of their lives, Shankara is regarded as a paragon. He serves as an ideal and a model, for a man kind in as much as he nobly enshrines and reflects the goodness, the greatness, the glory, the beauty of God, the highest self.

Shankara is one of the most revered names who gave a new impulse to the human mind and left as an inheritance to man kind the grand example of a noble and heroic life, devoted to Truth and knowledge. His exalted virtues were luminous and surrounded with halo of imperishable glory.

Shankara’s sublime writings are full of suggestion thoughts and wisdom. As we read them again from time to time they seem

every time like new books, so little do we perceive at first all that is presupposed in them—the accumulated mould of thought and truth.

Shankara's exposition of the teaching of the Upnishads or the Vedanta philosophy as given in his universally admired and admittedly best commentary on the Vedant sutras contains the inexhaustible jems of latent wealth. Every time his pages are turned they throw forth new sheeds of knowledge or wisdom, new scintillations of thought, so becoming is the fertility, so impressive the fulness of his genius. All philosophy has been foreshadowed by his divine and prophetic intelligence. It is briefly summarised as follows.

“ Whatever is in reality, one there truly exists, only one universal being called Brahma or Parmatma, the highest self. This being, is of an absolutely homogeneous nature, it is pure “ Being ” or which comes to the same pure intelligence of thought (Chaitanya gnana). Intelligence or thought is not to be predicated, or Brahma, as its attribute but constitutes its substances, Brahma is not a thinking being, but thought itself. It is absolutely destitute of qualities. whatever qualities or attributes

are conceivable can only be denied of it. But if nothing exists but one absolutely simple being whence the appearance of the world by which we see ourselves surrounded, and in which we ourselves exist as individual beings, Brahma the answer runs, is associated with a certain power called Maya or Avidya to which the appearance of this entire world is due. This power cannot be called "being" (Sat) for being is only Brahma nor can it be called (non-being) (asat) in the strict sense, for it at any rate produces the appearance of this world. It is in fact a principal of illusion the undefinable cause owing to which there seems to exist a material world comprehending distinct individual existences.....Maya thus constitutes the material cause of the world—we may say that the material cause of the world is Brahma in so far as it is associated with Maya (or Shakti). In this latter quality Brahma is more properly called Isvara the Lord. " Maya under the guidance of the Lord modifies itself by a progressive evolution into all the individual existences distinguished by special names and forms of which the world consists from it, there spring in due successions the different material elements and the whole bodily apparatus belonging to sense

timent, brings in, all those apparently individualised forms of existence the one indivisible *Brahma* is present, but owing to the particular adjuncts into which *Maya* has specialized itself it appears to be broken up—it is broken up as it were into a multiplicity of intellectual or sentient principles the so called *Jivas* (I individual or personal souls). What is real in each *jiva* is only the universal *Brahma* itself the aggregate of (I) individualising bodily organs and mental functions which in our ordinary experience separate and distinguished one *jiva* from another is an offspring of *Maya* and as much unreal. The phenomenal world or world of ordinary experience (*Vyavaharas*) this consists of a number of individual souls engaged in specific cognitions volitions and so on, and of the external material objects with which those cognitions and volitions are concerned. Neither the specific cognitions nor their objects are real in the true sense of the word for both are altogether due to *Maya*.

“ The non-entitled soul is unable to look through and beyond *Maya*, which, like a veil hides from its true nature. Instead of recognising itself to be *Brahma* it blindly identifies itself, with its adjuncts (*Upadhi*) the

fictitious offsprings of Maya and thus looks for its true self in the body, the sense-organs and the internal organ (Maya) i. e. the organ of specific cognition. The soul which in reality is pure intelligence non-actions infinite thus becomes limited in extent as it were limited in knowledge and power an agent and enjoyer. Through its actions, it burdens itself with merit and demerit the consequences of which it has to bear or enjoy in series of future embodied existences.

He who is distinguished by liberation in a bodily state is thus described: he possesses the knowledge which identifies him with the undivided Brahma, by which knowledge he destroys the illusion which concealed Brahma. When this illusion is destroyed, the true knowledge of Brahma is manifested; and by this manifestation, illusion and its works are destroyed, so that the free man, absorbed in meditation on Brahma, is liberated even in a bodily state. Though he is connected with the affairs of life; that is, with affairs belonging to a body containing blood, bones, ordure and urine; to organs which are blind, palsied, and full of incapacity; to a mind, filled with thirst, hunger, sorrow, infatuation; to confirm habits and to the fruit of birth, still, being

freed from illusion, he does not view these things as realities. A person may be a spectator of the artifices of a juggler, without being deceived by them. The Yogi, after being liberated in a bodily state, still eats and drinks, but without desire; and in the same manner he is indifferent to every state of the body, and free from every passion. All his virtues, and the act of kindness which he performs are worn as so many ornaments, so we learn from the Gita. This Yogi, liberated in the body, for its preservation, receives ailment, but without desire, let the ailment come in whatever state, or from whatever quarter it may. Brahma alone is seen in his mind.

After this, every thing connected with a bodily state having been renounced, and the body itself having fallen, the Yogi is absorbed in the excellent Brahma; and thus illusion, and its effects, as well as the universe itself, being [to the Yogi] dissolved, he becomes identified with freedom, with constant joy, with unchangableness, and with *Brahma* himself. This is recorded in the veda.

One who, having with difficulty acquired a human incarnation and in that manhood, a knowledge of the scriptures, through delusion

does not labour for emancipation, is a suicide destroying himself in trying to attain illusive objects.

Therefore the wise man strives for his salvation, having renounced his desire for the enjoyment of external objects, and betakes himself to a true teacher and accepts his teaching with an unshaken soul.

And by the practice of right discrimination attained by the path of Yoga he rescues the soul—the soul drowned in the sea of conditioned existence.

The attainment of the object principally depends upon the qualification of him, who desires to attain; all artifices and the contingencies arising from circumstances of time and space are merely accessories.

Therefore he who desires, to know the nature of his own atma, after having reached a guru who has got Brahmgyan and is of a kindly disposition, should proceed with his investigation.

. One who has a strong intellect, who is a learned man and who has powers of comprehension, is a man qualified for such an investigation.

One who has attained rest in spirit, like the flame which has obtained rest when the fuel is consumed, and one whose kindness is not actuated by personal considerations, and who is anxious to befriend those that seek for help.

By a proper comprehension of the purport of the Vedanta, is produced, the excellent knowledge; by that, the great misery of birth and re-birth is terminated.

It is directly pointed out by the sayings of the Scriptures that Shradha, Bhakti, Dhyan and Yogo, are the causes which bring about emancipation. Whoever abides by these, attains emancipation from the bondage of incarnated existence.

The chief cause of liberation is said to be complete detachment of the mind from transitory objects.

The wise student should devote himself without intermission to the study of the Shastras, to reflection, and meditation on the truths therein contained, to the listening to the preaching of the preceptors, and finally having got rid of ignorance the wise man en-

joys the bliss of Nirvana even while on this earth.

He who is free from the great bondage of desires, so difficult to avoid, is alone capable of liberation; not another, even though well versed in the six systems of Philosophy.

Whoever attends only to the feeding of his own body, doing no good to others and constantly avoids his own duty, and not seeking liberation from the bondage caused by ignorance, kills himself.

In order to strengthen the conviction of self-identity with Brahma, one must remove the erroneous conception that not-spirit is spirit, through the knowledge of the identity of self and Brahma which arises from such sentences as "thou art that."

The man devoted to Sat (the real) becomes Sat through exclusive devotion to that one. As the insect thinking constantly of the humble-bee becomes itself the bee.

The insect, abandoning attachment to all other actions, meditating on that humble bee, attains the state of the humble-bee. Similarly the Yogi meditating on Parmatma becomes Parmatma, through devotion to that one.

The excessively subtile Paramatma cannot be perceived through the gross vision. It is to be known by worthy men, with pure *Budhi* through the *Samadhi*, and supremely subtile spiritual faculties.

As gold, properly purified by fire, attains its essential quality, abandoning all dross, so the *Mana* (mind) abandoning the impurities of *Satva*, *Rajas*, and *Tamas*, through meditation attains the Supreme Reality.

When the mind, matured by ceaseless discipline of this kind, becomes merged in *Brahma*, then *Samadhi*, devoid of all *Vikalp*, becomes of itself the producer of the realization of non-dual bliss.

By this *Samadhi* there is destruction of the entire knot of *Vasna* and there is extinction of all *Karmas*. So there is always and in every way, within and without a spontaneous manifestation of *Swarup*. Meditation is a hundred times superior to listening; and assimilation a thousand times superior to meditation, while *Nirvikalp-Samadhi* is infinitely superior to assimilation.

Verily by *Nirvikalp Samadhi* the essential reality called *Brahma* is clearly realized,

and not by any other means, as the non-duality becomes mixed with other conceptions through the inconsistencies of the activities of the Manas (minds).

Therefore with the organs of sense restrained, and in uninterrupted tranquility of mind, one must be engaged in the meditation on Brahma, and by the perception of one reality, destroy the darkness caused by unbeginning avidya.

The first gate of Yoga is the control of speech, then, non-acceptance (of everything), absence of expectation, absence of desire, and uninterrupted devotion to the one. (Reality)

It is observed that on the cessation of activity of those functions and upadhis, there comes for the Muni, that, perfect happiness which is caused by abstinence from the pleasures of the senses, and, the realization of eternal bliss.

Renunciation, external and internal, is fit only for him, who is dispassionate. Therefore dispassionate man on account of the aspiration for liberation foreshakes all attachment, whether internal or external.

Wise men, must cut off the desires of

objects of senses which are like poisons and the causes of death. Having foreshaken selfish attachment to caste, family, and religious order, renounce all acts proceeding from attachment. Abandon the notion of self in regard to unreality—body and the rest, and gain knowledge of self. In reality thou art the seer, stainless, and the manifestation of the supreme non-dual *Brahma*.

Having firmly applied the *Mana* (mind) to the goal, (*Brahma*), having confined the external organs to their own places, with the body motionless, regardless of its state or condition, and having realized the unity of the *Atma* and *Brahma* by absorption, and abiding in the indistructible, always and abundantly, drink in the essence of Brahmic bliss in thyself. No use of all else, which is void of happiness. Abandoning all thought of not-spirit, which stains the mind and is the cause of suffering, think of *Atma*, which is the cause of liberation.

Regard the indestructible and all-pervading *atma*, freed from all the *upadhis*—body, senses, vitality, mind, egotism and the rest, produced by ignorance as *Maha-Akasha* (great space).

As space, freed from a hundred upadhis (such as) the small and large earthen pots, containing rice and other grains, is one and not many, similarly the pure Supreme, freed from egotism and the rest, is but one.

From Brahma down to the Post, all Upadhis are nearly illusive. Therefore realize the all-pervading atma as one and the same.

Whatever is imagined through error as different from the real, is, not so on right preception, but it is merely that thing itself, on the cessation of error, what was seen before, as a snake appears as the rope, similarly the universe is in reality the atma.

The atma is Bralima, the atma is Vishnu, the atma is Indra, the atma is Shiva, the atma is the whole of universe; besides atma there is nothing.

The atma is within, the atma is without, the atma is before, the atma is behind, the atma is in the south, the atma is in the north, the atma is also above and below. As wave, foam, whirlpool and bubble—are all essentially but water, so, all, beginning with the body and ending with egotism, and but consciousness, which is pure are absolute happiness.

Verily all this universe, known through mind and speech, is the spirit, verily nothing is except the spirit which lies on the other side of Prakrati. Are the various kinds of earthen-vessels different from the earth? The embodied ego deluded by the wine of Maya, speaks of 'I' and 'you.'

By the cessation of action there remains no other than this. The Shruti declares the absence of duality, for the purpose of removing the erroneous conception that attributes one thing to another.

The real self is (in essence) the supreme Brahma, pure as space, void of Vikalp, of boundary, of motion, of modification, of within and without, the secondless, having no other, (so) what else is there to know?

Kill out by the force of will desires raised through egoism in the physical body full of filth, then those raised in the astral body which is like air. Know the real self, whose glory is celebrated in the Vedas, to be eternal, very bliss and remain in Brahma.

So long as a man is attached to the corpse-form, he is impure through the six enemies, there is suffering associated with birth, death and disease. When he perceives the pure

atma which is bliss and is immoveable, then only (he) becomes free from these—so the Vedas declare.

The wise man, in samadhi, perceives in his heart (that something) which is eternal knowledge, pure bliss, the supreme limit incomparable, eternally free, actionless, as limitless as space, stainless, without distinction of subject and object, and is the all-pervading Brahma (in essence).

The wise man in Samadhi perceives in his heart (that something) which is devoid of Prakriti and its modifications, whose state or being is beyond (our) conception and which is uniform, unequalled, beyond the knot of manas, established by the declaration of the Vedas, and known as the eternal Logos, and is the all pervading Brahma (in essence).

The wise man in samadhi, perceives in his heart the undecaying, immortal substance, which is like a motionless ocean, not indicated by mere negation, without name, in whom the activity of the gunas is at an end, eternal, peaceful and one.

Having brought the antahkaran (mind) to rest, in the true self, you should perceive

it, whose glory is indestructible; without assiduous efforts sever the bondage tainted by the smell of condition existence, and render fruitful your manhood.

Realize the atma existing in yourself, freed from all upadhis, the non-dual being, consciousness, and bliss, and you will no longer be subject to evolution.

The gain of the yogi who has attained perfection and is a Javanmukta is the employment of perpetual bliss [in the atma who is within and without.

The result of dispassion is right perception; of right perception, abstention from the pleasures of sense and ceremonial acts. The peace that comes from the realization of the bliss of self is the fruit of abstention from ceremonial acts, from the pleasures of sense.

He on this earth is happy and worthy of honour who, by always resting in peace in the form of Brahma, is freed from external consciousness, regarding the objects of enjoyment experienced by others as a sleeping child (would do), looking upon the universe as the world perceived in dream, at times recovers

consciousness and enjoys the fruit of an infinity of meritorious deeds.

He who is perfectly at rest (in this wisdom) is said to be firm in wisdom. He who is firm in wisdom, whose bliss is uninterrupted and by whom the objective universe is well-nigh forgotten, is regarded as jivanmukta.

The absence of external and internal perception in the ascetic by reason of his consciousness being entered in the enjoyment of Brahmic bliss, is characteristic of a jivanmukta.

MAYA.

After unfolding the conception of Brahma the Vedanta proceeds to describe Maya, illusion, the self-feigning world fiction, and jagat, emanation, creation projected by her, and the process of things during a period of evolution, though it is not directly concerned with it. The Vedanta, however, incidentally touches the subject, but in truth leaves the learner to adopt any theory that might satisfy him, and thus becomes the most selecting, selecting from all rational schools the doctrines that would best serve his purpose.

The more one examines creation, the more bewildered he finds himself, and becomes hopeless of understanding it, seeing its infinite multiplicity and variableness. The conviction grows upon him that, 'human knowledge, at its best, goes but a very little way back towards the beginning of its things. It is so baffling.'

The Vedanta, therefore, at once assumes one Originant of the ever-changing and astounding creation, Maya.

One of a few theories, propounded and propagated by the Vedanta as the least objectionable, is to ascribe Maya to an infinitesimal quarter of the highest Self, whose existence-knowledge-joy is reflected in her as the rays of the sun are reflected in a mirage. This reflection gives her a little partial reality and great powers.

Maya, the Vedantin proclaims, is that which defies definition. The word Maya consists of two letters which are originally two words, Ma, and Ya. The first means 'not' and the second 'that'. She is consequently interpreted to be that, which in the darkness of ignorance, is, but, when being sought with the light of right knowledge, is not. She is so eluding that, like the horizon, she appears and tempts, but is never to be caught. She is the type of uncertainty and change. She is incessantly and marvellously changing. She is the greatest riddle, and partakes both of existence and of non-existence. No sooner is the mind fixed on her than she appears quite different every instant and perpetually. She is capable of engendering any and all possible and impossible phenomena.

She is constituted of three qualities, viz,

goodness or purity, passion or activity, and darkness or ignorance (indifference). The infinitesimal quarter of Brahma reflected in her form characterized by pure goodness, and by which she is ruled, is called sarvagna^{ss} Isvara, the omniscient Lord. This Lord, owing to His association with Maya through reflection, is sometimes called also the originant of the ever changing—phenomenal but not fictitious and astounding jagat, emanation.

It may be observed here that in treating of Maya and Maya's various effects, which are naturally innumerable and inexpressible, some apparently different views are given by the Indian philosophic schools and even by the Vedant school itself. They are so for the benefit of learners, and are not irreconcilable. Keeping in mind the unequal mental capacities of learners, they are intended as so many stepping-stones to the one truth,—‘that Brahma alone is real.’

Maya is called power and nature of the Lord. Name and form are her figments and presentations. She is the germ of the entire expanse of the phenomenal world. She is indescribable or inexplicable and can only be inferred, like ether, from her effects, and is

capable of everything and anything unimaginable and impossible.

When the same Maya is characterized by goodness mixed with the other two qualities of passion and darkness, and assumes various forms and rules individual living souls, she is called Nescience, the subjective ignorance of individuals.

Maya may be regarded both in parts and in the whole. Viewed in parts, she is the particular illusion that veils from each form of life its own true nature as the one and only Self. Under her influence every kind of sentient being is said to identify itself, not with the Self that is one and the same in all, but with its counterfeit presentment. Maya, regarded in the whole is the Upadhi, adjunct, of Isvara, the Lord; regarded in parts is Upadhis, adjuncts of individual souls. Thus every living thing is a fictitiously detached portion, an illusive emanation of Brahma. Maya, associated with Isvara and viewed as a whole, is the cosmical illusion, associated with jivas, individual souls and viewed as parts is individual illusion.

The sum total of the universal Avidhyas is called Maya, the cause of the objective

phenomenal world. Or, in other words, the individual ignorance, the microcosm, is Avidya Nescience, and the universal primeval ignorance, the macrocosm, is Maya. Avidya also means what is opposed to Vidya, knowledge.

Maya is termed the Sat-asat-vilaxana, that is to say, she cannot be called either 'Sat' real, or 'Asat,' unreal. 'Sat' is that which really is, and which never ceases to be. As Maya is annihilated by the Vedanta knowledge, and consequently ceases to be, she is not 'Sat,' real. Before the Vedant knowledge she is there, for all practical purposes, and therefore she cannot be called 'Asat,' unreal. She is therefore extraordinary-

Brahma, the Governor, or director of all things, is ever-living, unchangeable, and one; this inanimate, diversified, and changeable world, is his work. Governors are living persons, the dead cannot sustain this office, every species of matter is without life; that which is created cannot pass life. This comparison is drawn from secular concerns; and thus, according to the Veda, all life is the creator, or Brahma; the world is inanimate matter. All material bodies, and the organs, are inanimate; the appearance of life in inanimate things

arises from their nearness to spirits: in this manner, the chariot moves because of the presence of the charioteer. That through the presence of which bodies and their members are put in motion, is called spirit. He is the first cause; the ever living; the excellent God, besides whom there is none else. Therefore, in all the shastras, he is call Vishwatma; the meaning of which is, that he is the soul of all creatures. This is the meaning of the whole of the Vedanta.

APPENDIX (I).

It is a known fact that materialism is taking fast hold of this world and along with it our motherland too. Great souls of this land have perceived it and have been trying to spread Vedant—the only remedy of that disease. Happily even this Kaliuga produces expounders of truth like the professor Mr. Mansookhram Surayaram the late Mr. G. M. Tripathi, the late Mr. Tookaram Tatya the late Mr. Nehemiah Nilkantha Shastri, Mr. Fitz Edward Hall D. S. L., Mr. Manilal Nabhubhai, Mrs. Anni Besant and many others, some of whom the publisher of this book has quoted here and there to make the subject of philosophy more lucid and easy, while, expressing his heartfelt obligation to the above scholars the author prays to the almighty to give success to their efforts of spreading the truth in this universe through the medium of their meritorious works which expound profound knowledge.

APPENDIX (II).

My dear:— * * Friends and fellow students of the Vedant:—I have great pleasure in introducing to you Mr. Lallubhai Prabhashanker of Baroda as a gentleman of talents and a close student of the transcendental Philosoppy of the Vedanta, the imortal heritage of the sons of Ary Varata, as humble inheritors of this Ancient Wisdom we must all welcome any attempt on the part of a student like Mr. Lallubhai made to expound the principles of the Vedanta in this age of Scepticism Agnosticism, Atheism, and Materialism. Oh ! how fallen we are at present from our Ancient Ideals.

I would, therefore, ask you dear friends to encourage Mr. Lallubhai by subscribing to copies of his small book on the Vedant.

May the Lords of Compassion and the Lords of Wisdom and peace everlasting who watch over our Spiritual evolution and Advancement protect you and guide you on your path.

Yours Very sincerely.

(Sd.) J. N. Unwalla.

